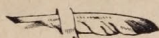

fv 4 m

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :
DUDÁS GYULA DR.,
TITKÁR.

ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1895.

302400

MAGY. TUD. AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

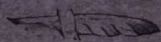
Tartalom:

	Lap.
1. Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. Irta Iványi István. Ismerteti Grossechmid Gábor	1.
2. Dregán Péter. Czirfusz Ferentől	13.
3. A Hunyadi család birtokai Bács és Bodrogh vármegyében. Muhoray Alfonztól	17.
4. Ujvidék történetéből. Érdujhelyi Menyhértől	20.
5. Tárca. D. Gy.-tól	27.
6. A tiszai koronakerület harmadik kiváltságlevele 1800-ból. Közli M. A.	28.
7. Báró Podmaniczky József élete. Grossechmid Gábortól	37.
8. Regesták az Országos levéltárból. (Negyedik közlemény.) Közli D. Gy.	40.
9. A titeli káptalan története. Irta Érdujhelyi Menyhért	49.
10. Adatok Jankovác történetéhez. (Két okmány). Közli Czirfusz Ferenc	86.
11. Bács-Bodrogh vármegyei tanulók a külföldi egyetemeken. Közli Frankl István	88.
12. Nemes-Militics 1771. évben. Irta Grossechmid Gábor	90.
13. Regesták az Országos Levéltárból. Közli D. Gy.	106.
14. Grossechmid Gábor. Irta D. Gy.	112.

10/100

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

❧ XI. ÉVFOLYAM. I. FÜZET. ❧

ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYVOMDÁJÁBÓL
1895.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknel vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettelesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grossechmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára.

Irta: Iványi István. Ismerteti: Grosschmid Gábor.

ár a mult században jelentek meg változatos alakban országos helynévtárak, melyek az egész ország helyeinek földrajzát és történetét magukban foglalják.

Ezek közül kiemelem különösen Korabinszky lexikonját, amely az egész országra kiterjed és amelynek történelmi adatai, főleg Felső-Magyarországot illetőleg, sok emlékezetre méltó eseményt tüntetnek fel.

Az egyes vármegyékre és más hatóságokra nézve felemlíthetem Szirmay Antalnak Zemplén vármegye leírását, „Notitia comitatus zempliniensis“ cím alatt, mely a nevezett vármegye helységeinek helyrajzát és történelmét karolja fel és inkább monografia mint helynévtár, csak hogy lexikon alakban van írva és Zemplén vármegyének történetét és földleírását helységenként tökéletesen kimeríti, ezen helynévtár minden esetre a legjobb monografiákhoz tartozik, de a közre nézve sajnos, hogy latinul van írva és így már a mi korunkban is kevesen használhatják.

Ezen század első tizedében is jelentek meg helynévtárak és leírások különböző vidékekről, leginkább monografiák alakjában, de legtöbbször oly hiányosak és felületesek, hogy alig érdemelnek felemlítést. Csak legutolsó időben Pesty Frigyes jeles

írónk volt az, aki némi sikerrel foglalkozott az országos helynévtárral, de bármily becses is a műve, még sem kimerítő és pótlásra vár.

Vármegyénket illetőleg Steltzer Frigyes volt az első, ki „Geschichte der Bácska“ című kis, de azért kiváló művében a helynévtári alakot használta, azonban a vármegyének akkori időbeni hiányos történelmi ismerete folytán, mégis sok kívánni valót hagyott hátra, amin azonban épen nem csodálkozhatunk, ha figyelembe vesszük azon sok pusztítást és pusztulást, amelynek az egykori Bács és Bodrogh megyék, későbbben pedig az egyesített két megye színhelye volt, nem is említve a török hódolási időt, mely 150 évig szórta szét a fennlévő adatokat.

A helybeli káptalanok és hatóságok levéltárai végkép megsemmisülvén, csak egyes adataik kerültek a többi hiteles helyek vagy ép az országos levéltárba. De nemcsak a nyilvános levéltárakba gyűltek azok össze, hanem az egyes családok és zárdák levéltárai, valamint a szerzetesek codexei igen sok adatot foglalnak magukban, melyek azonban csak lassan, hosszú idők során voltak fárasztó kutatások után összeszedhetők. Ehez járul még, különösen ezen vármegyére nézve, a megye levéltárának 1849-ik évi február 11-én a szerbek által közbejött elpusztítása, mely különösen visszahat megýénknek az 1848-ik év előtti történetére.

Ezen rövid előadásomból már megítélhető, mily nagy munkát teljesített Iványi István, mikor ezen oly hosszú időszakra terjedő, a szélrózsa minden irányában szétszórt adatokat nemcsak összeszedte, de oly ügyesen is összeállította, hogy ezen adatok jelenleg mindenkinek használatára nyitva állanak. Valóban a történelmi tudomány minden barátja és ápolója csak köszönettel és hálával adózhat Iványinak, hogy ezen háladatlan és annyi fáradságot igénylő munkában nem lankadt el, de mindig újuló buzgalommal törekedik feladatát teljesíteni.

Minthogy azonban adatokat egýszerre összeszedni nem lehetséges és a már feltártakhoz időnkint mindig újabb és újabb adatok csatlakoznak, magától értetődik, hogy ezen okból töké-

letes, mindent kimerítő helynévtárát is a megyének időfolytával és csak szakaszonként lehet kiadni.

Ez szolgált indokul Iványinak, hogy az általa összeszedett adatokat összeállítva, mint a vármegye földrajzi és történelmi helynévtárának I-ső kötetét már a múlt 1889. évben kiadja. Azonban a múlt év leforgása után ismét tömérdek a helynévtárra vonatkozó új adat jött tudomására. Úgy, hogy jó barátjai, különösen a tudományokat oly lelkesen pártoló szabadkai róm. kath. plébános Mokossay Mátyás buzdítására és segélyével sikerült a helynévtárnak második kötetét is sajtó alá bocsátani.

Nem lehet szándékom a művet részletes bírálat alá venni, mert azt csak akkor tehetném, ha mindazon kútforrásokat, melyeket Iványi felhasznált magam részéről is áttanulmányoznám, de ezt felesleges munkának tartom és bizton megnyugszom Iványi hitelességében, melynek hosszú munkálkodási ideje alatt annyi jelét adta és ha netalán tán maradna is valami kétes vagy ép téves adatai között, ezt csak az adatok bizonytalansága okozhatja és azt csak újabb adatok feltalálása hozhatja helyre.

De még is, hogy azt a nagy munkát, melyet Iványi a helynévtár adatai összeszedése által teljesített, kellőleg felmutassam és a nagyközönségnek alkalmat szolgáljak azt szinte kellőleg méltányolni, tekintetbe véve, hogy az egész mű ismerete a jeles művet leginkább dicsérheti, bátor vagyok a második, jelenleg megjelent kötetből három cikket az évkönyv olvasói számára bemutatni, ezek pedig Apatin, Bezdán és Kula helységek cikkei.

Apáti később Apatin. A mai Apatin város a Rákvize (Krebswasser) nevű dunai ág mellett épült, s így nem közvetlen a nagy Duna mellett van.

Vajjon az itt a Rákvize és a Duna által alkotott sziget volt-e ama régi Obada (l. ezt) amelyet már szt. István király 1011-ben a veszprém-völgyi apácáknak adományozott, és amelytől a későbbi Apáti, a mai Apatin nevét nyerte? — még nem bizonyos. A 12-ik század óta egy Apos vagy Opus helység is

volt a 16. század közepéig, s vele együtt a szomszéd Apáti is egyidőben létezett.

Apáti első ízben 1350-ben Bogrogh vármegyében említetik, mint a kalocsai érsek birtoka, ahonnan az érsek tisztje birtokháborítást követ el Valferben és Asszonyfalvában (Zichy okmt. II. 440.) — Azután felemlítették 1391-ben, amidőn Bodrogh vármegye, amelybe e helység tartozott, a gonosztevők névsorát állítja össze. Apátiban akkor egy Nyakozó Tamás nevű tolvaj tartózkodott, így az érsek más tolvaj jobbágysai is (Zichy IV. 468.)

1401. febr. 28-án bizonyítja a Bodrogh vm. alispán, hogy Ordas Benedek patii bíró a Pat, Darvas, Apos, Aranyán és Szt. Király helységek névszerint említett lakosaival átment Valferre és ezt fosztogatta, pusztította (Zichy V. 338. és 240.) — Vajjon Pat alatt, melynek nevével másutt nem találkozunk, Apáti vagy tán inkább Papi értendő? — 1401. ápr. ugyancsak a Bodrogh vm. alispán bizonyítja, (Zichy V. 148.) hogy János apáti plébános egy csapatral betört Valferre és kirabolta az itteni papot s elvitte templomi ruháit, könyveit! A későbbi években is Apáti többször említetik, így 1408. (Zichy V. 561.), 1446.¹⁾ — 1413-ban az érseknek Apáthi-ban lakó tisztjei, máskor az apáti és darvasi jobbágysai tettek nagy kárt Töttös Lászlónak Valfer nevű szomszéd birtokán. — 1417-ben István rác despotának tisztjei Apáti-ból (aki eszerint hasonlóan itt birtokos volt!) szintén nagy birtokháborítást követtek el Valferben.

Az 1490-es években Várdai Péter érsek leveleiben gyakran Aruát és Apáti mint a kalocsai érsek birtokai említetnek, melyeknek az ó-budai apácának szomszéd Ujfalu nevű helységétől sok birtokháborítást kellett szenvedniök. Az apátiak Geréb Péter országbírónak veresmarti tisztjeitől is sok kárt szenvedtek.

Említetik 1504-ben is Apáti Bodrogh vármegyében. — 1507-ben pedig a kalocsai érsek tisztjei Apáti városból birtokháborítást követtek el az apácák Cházló nevű birtokában.

¹⁾ Az 1466-ban Belkulut után Bática, Vanna, Chente helységekkel mint Lévai Cseli Péter fiának Lászlónak birtoka felsorolt Apáti vajjon a szóban forgó helységgel azonos-e?

1514. Apáti-nál érte utól és verte meg Bánfi Jakab a Temesvárról menekülő Lőrinc pap és Hosszú Antal pórcsapatait. (Magy. Encycl. III. 451.)

1520. Rodrogh vm. dézsmajegyzékben Warfer, Darvas, Apáthi, Érsekzaka, Arnath, Apos, Répes-szt-király és Ujfalu egy csoportban vannak felsorolva. — Oláh Miklós 1536-ban írt Hungaria című művében a Dunamelletti helységekből felsorolja Bodrogot s utána Apáthit. — A török defterek is felsorolják a zombori nahijében, de már Opatin névvel 1552-ban 1 fizető és 4 nem fizető házzal. (Stelzer szerint 1570 körül is 3, 1590-ben 10 adózó házzal.) — A törökkori magyarországi térképeken is rendszeren fel van tüntetve Bodrogh alatt a Duna mellett Apáti is; így az 1556. évi Lázius-féle, 1579. évi Sambucus-féle és egy 1596. évi térképen; feltünteteti Krekwitz is 1685-ben bizonyosan csak a régibb adatok alapján; így Marsigli is az 1690-es években készült térképén feltünteteti Apatint, fölötte Vragnos (l. Aranyos II.) és alatta Buginovitz (l. Bukcsinovics). — Azonban Bács vmegyének 1699. évi első összeírásában Apatin már nem szerepel, hanem helyette a tőzsomszéd Bukcsinovics fejlődött ki faluvá, míg Apatin és Aranyos pusztán maradtak és az egész megye területével a magy. kir. kincstár birtokába kerültek.

Bukcsinovics azonban veszedelmes rablófészek lett, miért is a kir. kamara elhatározta, hogy mellette új német falut telepít és a bukcsinovai rácokat onnan kiszorítja. Ezek már 1742 óta kezdtek innen kiköltözni, 1750—52-ben pedig végkép Sztapárra tétettek által. Épen akkor 1749-ben kezdte Grassalkovics kamarai elnök Apatin pusztát ama falu tőzsomszédiségében németekkel telepíteni s főleg iparosokkal. Az 1752—53. évre már 125 frt hadiadó és 24 frt vm. háziadó volt kivette Apáti-ra.¹⁾ Az új

1) Schemat. cleri Coloc. szerint 1748. építette a kamara a r. k. templomot, 1750. lett anyaegyház. — 1795-ben a Duna kiöntései miatt magasabb helyen új templomot építettek. Különben a Duna, amely Apatin, ezen iparúzó kulturális város emelkedésének egyik főoka, egyszersmind veszedelmének is nagy okozója. Még most is mind fenyegetőbben közeleg a város felé, amelynek a múlt század végén már jó részét elpusztította. Lásd: Bácska 1889. évi 91. számának „Apatin multja és jelene“ c. cikket.

helység népessége és jóléte annyira emelkedett, hogy 1755-ben mezővárossá lett, egy heti és 4 orsz. vásárt tartott; a kir. kincstár folytonosan pártfogásában részesíté. A mult században posztógyára is volt. — Cothman kincstári tanácsos szerint, aki a Bácska telepítését épen Apatinból vezette és intézte, 1763-ban már 500 háznál több volt itt és a helység valóban városias jelleggel birt. — 1772. jul. 26. hozatott be az urbarium, mely szerint az eddig is Apatinhoz tartozó puszták most urbérileg a város határába olvadtak: éjsz. felől Aranyos és Kis-Bresztovác részben, a város alatt Bukesinovics, délkel. felől Grabovác és részben Lapcsevo (Lapsova). — A város alatt levő dunai szigetek: Kis Pol (közvetlen a városnál), ezalatt Várossziget, Thiergarten, Kis-Petres erdő, Alsó-Thiergarten nem tartoznak a város határába. De az ezek alatt a Duna és a Fischwasser nevű ér által alkotott Nagy Kandlia erdős mocsár Apatinhoz való. — Egyéb határrészek: Habsa, Krebswasser, Kucska (a város fölött), Kis- és Nagy-Petres, Kis-Kandlia. — Várossziget Thiergartentől keletre húzódik (az 1779-ben is említett) Darvasgraben. A Nagy-Kandlia alatt a Dráva torkolattal szemben levő Kis-Kandlia is eleinte Apatiné volt, de Redl kam. adminisztrátor 1762-ben mindkét Kandliát a várostól elvéve uradalmi kaszálónak használta és Prekája Pusztán ígért kaszálót és legelőt adni, mikor a város lakossága még jobban szaporodik. 1770-ben a Duna elöntötte s midőn 1772-ben ismét megszáradt a szöntaiak foglalták el a két Kandliát. Apatin panaszaira az úri szék 1780. okt. 4. ezeket a két fél között felosztotta. Ezzel egyik fél sem elégedett meg; és 1782-ben is újra pörlekedtek. — A Kandliában levő mocsarak: Kriva, Hervenica, Raszovacsa stb. — 1826-ban Apatin mezővárosban 895 házban 7281 volt a lakosok száma. Apatin lakossága szorgalmas és takarékos s így vagyonos is, amely nemcsak földműveléssel, hanem a legkülönbözőbb iparágakkal is foglalkozik. Nevezetes itt a kendertermelés.¹⁾ A város sokat szenvedett a Duna áradásaitól, miért is itt

1) Nagy Mikl. Magy. orsz. képekben 1870. I. köt. 271.

hatalmas védtöltéseket kellett emelni. 1868-ban pedig nagy tűzvész is tetemes kárt okozott e városnak. — 1890. évi népszámlálás szerint Apatin mezőváros vagy nagyközség 12,818 lélekből álló lakossága legnagyobbrészt r. kath. németekből áll, volt t. i. 12,057 német, 616 magyar, 108 szerb stb.; vallásra nézve pedig 12,511 r. kath., 195 zsidó stb. A házak száma 1962. A város egész határa 21,168 kataszt. hold; ebből a m. kir. kincstáré 8264 hold erdő és legelő, a községé pedig 1360 hold, amelyből 828 hold hasznavehetetlen terület.

Apatin régibb pecségei mind az 1751. évet tüntetik fel, mint a melyben a város szerveztetett; védszentje volt Nepom. Szent János, akit a pecsétek különböző vésetei más-más alakban tüntetnek fel. A legrégebb vésetű pecséten Szent János jobbjaiban keresztet, baljában pálmaágot tart, fejét csillagok veszik körül, két oldalán az évszám 1751, fölötte csak „Apten“ áll a körírásban. A második az 1770-es évekből is ilyen, csak a körírás teljesebb: „Sig. RO. C. Oppidi Apathin 1751.“ A következő évtizedben használt pecsét a prágai jelenetet tünteti fel, amidőn a cseh király Szent Jánost a hídról a folyóba vettette. A körírás az előbbi maradt. A század elején ismét új vésetű pecsétet használtak, mely a legrégebbre hasonlít az utóbbiak köriratával.¹⁾

Bezdán. Mi volt a török hódoltság előtti időben ezen helyen? Nem tudom. Hanem az 1579. évi török defterek (Vélits I. 324—26.) a zombori nahijében már egy Bezdán falut ismernek 10 adózó házzal. — Ennek a további években többé nem fordul elő neve; vagy ez volt a később Sterbac néven ismert kis falu, amely megszűnt, midőn tőle éjszakra Bezdán telepítettett?

1) Apatin határa urbéri illetőségének egy részét el is mosta a Duna, ezen okból Apatinban egy telek csak $\frac{9}{10}$ -ét foglalja magában a törvényes urbéri telekilletőségének. A község körüli puszták és legelők legnagyobb részét megvették a községbeliek és az úgynevezett „Dammverein“, egyszersmind ezen területeket maguk között egyénenkint felosztották. A halászat és köteles mesterség a fő életmódhoz tartoznak, úgy a dunai malmok is sok hasznot hajtanak, de amennyire a Duna a jólét forrásának mondható, annyira kártékony is, mert dacára a nagy árvízmentesítési töltéseknek, e városnak irányuló Duna árja mindinkább veszélyezteti magát a községet és csak a legutolsó időben rendelettek el az óvó vízi építkezések.

Csak a 18. század elején találkozunk ismét Bezdán névvel, melyet akkor egy folyóra és az a körül elterülő pusztára használtak. Ahol ma Bezdán van és főleg Kolutnál volt a régi időkben a dunai átszállóhely. Minthogy azonban Bezdánnál a Duna balpartja Bács vmegyében a sok kiáradás okozta mocsarak miatt nem volt megközelíthető, ezen vmegye 1732-ben a Bezdán fokon át a Dunához egy 60 ölnyi hosszú hidat készíttetett a Dunán túli Vörösmart felé. Az új töltésút a dunai révhez 1845. készült s pedig 600 ölnyre makadamirozva s ez az élénk forgalom dacára most is jó állapotban van. Ezen út folytatása jó Klinker-téglával kirakva, Zomborral köti össze Bezdánt.

Másrészt pedig a magy. kir. kincstár Pozsonyban 1742. szept. 10-én kelt magyar szövegű szerződés alapján Losonczy József által Tolna, Baranya, Veszprém és Somogy vmegyékből r. kath. vallású magyar népet telepített ide a Sterbác, Paka, Merkopja és Bezdán pusztákból álló határra. A most keletkezett falu Bezdán fok mellé telepítettvén, Bezdán nevet kapott. A falu alatt volt Sterbác puszta, azelőtt maga is kis falu. A Kigyós-ér keleti oldalán van Merkopnya puszta s ennek keleti oldalán fölül Paka és ez alatt Piperos puszta. A új lakosok nem örökös jobbágyok lettek, hanem szabadon költöző, robotra nem kötelezhető szerződéses bérlők. A falu határát képező 4 pusztáért (összesen 60 sessio számban) 360 frt évi bért tartozott fizetni a kir. kincstárnak, mint földes urának. De minthogy jóra való házak építésére és rendes kertek művelésére kötelezvék magukat követjük Losonczy által, azért a kir. kincstár 5 évi szabadságban részesíté őket olyformán, hogy a 3—5. évben tartoznak dézsmát és kilencedet adni s azt Bajára vagy Apatinba vinni a kincstári magtárba, de a föld alól fel voltak mentve. A szőlők 7 évi adómentességben részesültek; a koresa jövedelme szt. Mihálytól szt. Györgyig a falué maradt. A Dunán építendő malmokért a szokásos bért tartoznak fizetni, a halászatnak is egyheted része az uraságot illette; de a Sterbác és Bezdán fokokban az első évben ingyen halásztak, a 2—5. évben pedig 40 frt évi bérért.

A rév vagy a komp felállítása az uraság joga maradt; minthogy azonban a jövevények átköltözése két évig eltartott, ezen idő alatt az ide jövetelnél révbért nem fizettek. A boltos szintén évi bért fizetett. A házépítésre és tűzre való fáról Rédl Ferenc bácskai kamarai tisztartó gondoskodott. Az első 5 év letelte után még 3 évig tartoztak itt maradni; csak azután költözhetett el, akinek ittmaradásra nem volt kedve s ezek házaikat és szőlőiket a visszamaradóknak eladhatták; a vevő a vétellevéért 2 frtot fizetett, az eladó pedig a kapott összeg 10%-ját a kamara-földesurnak tartozott átadni.

Eszerint 1742-ben kezdődött Bezdán falunak telepedése; ennek lakossága azonban már két év múlva igen rosszul bánik eddigi képviselőjével Losoneczyval, akit agyonütéssel is fenyegettek.

A szokott szabad évek elteltével Bács vmegye 1746-ban az új falut összeíratta és országos adó alá is vette. Első évi adója 729 frt volt, a falu 172 adózó magyar és tót családból állott; volt itt 3 szegényes boltos is, 50—70 frtra becsült portékával.

A falu temploma eleintén csak vesszőből volt fonva és sárral betapasztva, de ez már 1755-ben összedőlt és a kincstár 1756-ban újból építtette szilárd anyagból.

Cothman kamarai tanácsos mint telepítő biztos 1763-ban cseheket is küldött Bezdánba, ahol már 400 ház volt; azért a kamara mult években még Piperos pusztát is bérbe engedte át a falunak évi 300 frtéért.

1770. szept. összeiratnak a szőlők és 1772. aug. 6. volt Bezdán a helytt. rendeletére az urbéri rendezés a földesúri megbízott, a vmegyei urbéri szolgabíró és esküdt jelenlétében. Egy egész telek (sessio) földre 34 hold (á 1100 □ öl) számíttatott, egy hold 2 pozs. mérő alá való. A falu határába urbérileg bevétettek Paka, Merkopnye, Sterbac és Piperos puszták. A magyar szövegű nyomtatott urbárium 1772. dec. 4. iratott alá és 1773. jan. 4. hirdettetett ki.

Bezdan 1772-ben maga költségein vásártartási privilegiumot szerzett és mezővárossá lett.

1801-ben a 137 sessio földön 529 házban 360 gazda és 169 zsellér lakott. A lakosság mind r. kath. magyar és 1826-ban is csak kevés német található itt. — 1836-ban a lakosok száma 5556, a házak száma pedig 789. Az 1890. évi népszámlálás szerint Bezdan nagyközségben 1317 ház van, lakossága 6562 magyar, 1705 német, 71 szerb. Az összes lélekszám 8366, vallás szerint 8021 r. kath., 237 zsidó, 11 gkel., 16 evang. és 52 reform. — A község határa 13,962 katasztr. holdból áll, ebből 2575 hold a községé (de 613 nem használható), 278 h. a Bezdan-szigeti ármentesítő társulaté, 309 h. a Ferenc-csatorna-társaságé, 2032 hold többnyire erdő a kir. kincstáré stb. — Bezdanban van r. kath. és zsidó templom, 1821 óta posta- és 1864 óta táviró hivatal, 1858 óta gőzhajóállomás.

A dunai révnél van most a Ferenc-csatorna kezdő nyílása is, amely előbb lejjebb volt Monostorszegnél, de az 1822. évi dunai gátszakadás miatt a csatornát Bezdan felé kellett irányítani. — 1828-ban a dunai falvaknak Baracsától Bezdanig biztosítására a Dunát az Ilimán szigeten akarták átvezetni, hanem elégnek találták e célra egy nagy 730 öl hosszú, $6\frac{1}{3}$ öl széles és egy ölnél magasabb védtöltést készíteni, amelyre az egész vármegye ki volt rendelve.

Bezdan első pecsétje 1743-ból már mezővárosnak mondja e helyet. Körirata t. i. volt: „Bezdan. Sigillum Oppidi. 1743“ Belül pedig korona alatt egy nyitott könyv két lapja látható, ennek két oldalán a falusi jelvények vannak: csoroszlya és szántóvas. Ezen pecsét az 1770-es évek óta használtatott. De ez valószínűleg 1772-ből való véset, a falu telepítésének évével. — Újabb pecsétje a magy. kir. korona alatt álló országos címerre hasonlít; egyik oldalon van 4 folyó, a másikon a 3 halom s ezeken egy terebélyes fa áll, ettől jobbra-balra egy-egy emberi alak, a jobboldali keresztet tart jobbkezében. A körülírás; „Sigill.

Privi. R. C. Oppidi Bezdan 1743.“ Ezen pecsétet 1828—1841-ig láttam használatban.

Bezdánnak egyes határrészei: Székes, Merkopnya, Piperos, Sterbác, Öregsziget, Pivoda, Koluthsziget, Deákerdő-alj, Páka, Kozara erdő, Profuntana, Nagy Sziget, Keresztfadomb, Kompjárás. — Az 1784. évi hajóvontató út leírásában a bezdáni átkelő fölött egy Ördögásta fok említetik és egy Sebes fok, az átkelő alatt Egresi tanya, Széles Pali fok és Bezdán fok.

= Baranya vármegyében van egy Uj-Bezdan nevű kis község a siklósi járásban.

Kúla mezőváros a Ferenc-csatorna mindkét partján, a vm. járás központja.

Nevéről ítélve itt hajdan valami vár vagy erődítmény volt, mert kúla török szó és várat vagy bástyát jelenet. Azért Steltzer azt véli, hogy az 1522-ben Kőégető és Hulataggal felemlített Várszöge helyen lehetett. — S e névvel csakugyan a török hódoltság idejében találkozunk először, amidőn Wesselényi Ferenc 1652. évi birtokjegyzékében találjuk Földvár, Alsó-Kúla, Cservienka helyeket, amelyek mindegyike 1—1 pár karmazsin eszímát tartozott földesurának adni. És mint ujonnan behódolt rác faluk említetnek ugyanott: Felső-Kúla, Kis-Dobra, Bandobra, amelyek 2—2 pár karm. eszímát adtak. Mind a két említett Kúla (t. i. az Alsó- és Felső) bizonyára a mai kúlai határban volt, maga Földvár is aligha nem szintén itt volt és erről kapta a két Kúla is, amelyek 1655. Wesselényi Ádám birtokába mentek át.

A tiszai határőrvidéki korszakban 1740 előtt a péterváradi (Ujvidék) katonai sánc 12 pusztája között említetik Kúla is, de csak egy darabban; oda tartoztak még: Bela na bara, Bela uvanim, Emusity, Topolia, Bandobra, Higynos puszták stb.

Az 1743. évi összeírás szerint Kulán 31 rác család volt; most már falu lett és pecsétet is kapott, melyen földműves szerzőszámok körül cyril betűvel „Selo Kúla 1745.“ olvasható. Az új falu lakossága a vármegye alsó vidéki falvaiból áttelepedett

szerbekkel és 1746-ban Miskolcz vidékéről jött 11 ruthénnel az 1746. év végén 78 családra (77 $\frac{1}{2}$ adózó személy) szaporodott, akikre 730 frt adót rótt a vármegye. 1748. május hóban már 87 szerb család volt itt (neo impopulatum praedium Kula). — A kalocsai egyházmegyei schematismusban az áll, hogy a r. kath. lelkészség 1749-ben állíttatott fel, matrikulák pedig már 1720. óta vannak. Ebből az következik, hogy Kula említett szerb lakossága r. kath. vallású volt.

Kula a bácskai kamarai uradalomnak egyik kerületi központja is volt, itt volt az uradalmi tisztartó lakása és díszes serfőző is, mint Cothmann kam. tanácsos 1763-ban említi; de az itteni kis templomot dülőfélben találta. Azért 1770-ben újból épült a Szt. György tiszteletére szentelt templom, amely 1828-ban megújíttatott és tágíttatott.

Az 1768. kam. térképen a helységtől keletre Bandobra puszta és nyugatra Belana brdu puszta tartozik a faluhoz, amelyben 202 rác család lakott. Egy 1826. évi kimutatás szerint is ezen két puszta és még Kis-Bresztovác pusztának $\frac{1}{4}$ része van Kúlához kebelelve.

Az 1780-as években a csatorna déli oldalán új német telep keletkezett, melyet Neu-Kulának neveztek s a mely 1788-ban már nagy inségben volt s azért gabonát kapott az uradalomtól. Kulán akkor 344 gazda volt, 53 házas és 44 házatlan zsellér 573 lóval, 232 ökörrrel. — 1813-ban Kula mezővárossá lett és (az 1840-es években is használt) pecsétjének körirata „Sig. R. Caal. Oppidi Kula 1813.“

Az 1860-as években volt a tagosítás, amely 1868 végén be is fejeztetett. Az urbéres ügy teljes rendezése után még fenmaradt szép pénzüsszeg egy nevelőintézet alapítványául tétetett le; de sok vizálynak is volt okozója (L. Bácska 1882. évf. 1., 2., 5. és 1883. évi 9. szám).

Az 1890. évi népszámlálás szerint Kula nagyközségben és a hozzá tartozó Belaradanova pusztában 1377 házban 8480 lélek volt s pedig nyelv szerint 3416 magyar, 2764 német, 2124

szerb, 136 ruthén; vallásra nézve pedig 5451 r. kath. 2124 g. kel. és 282 izr., mindhárom hitfelekezetnek van temploma; azonkívül van még 245 ágh., 132 helv. hitv. és 147 g. kath. Van itt járásbíró, szolgabíró, adóhivatal, posta- és távíró. — A helység határa 24,090 kat. hold, ebből 657 hold a községé, Lelbach Ádámnak van 2045, Reinhardt Györgynek 654 holdja, azután Heincz, Korbai, Muts, Váli stb. következnek kevesebb földbirtokkal.

= Egy Kula nevű puszta van még vármegyénkben (lásd: Puszta-Kula) s egy másik puszta van Somogy vármegyében és Kéthelyhez tartozik.¹⁾

Dregán Péter.

(Álnéven: Szumics Károly.²⁾)

A szabadságharc lezajlása után rövid idő múlva egy ismeretlen, magas termetű férfit jelent meg Bács-Almásán és Baján, ki a társas élettől elzárkózva, minden idejét Milassin Zsigmond ügyvéd oldala mellett tölté.

Az 50-es évek felé azonban Baján már a kaszinónak is tagjává vált, de ismét magába zárkózva lapok olvasásába merült, vagy pedig a tudományos könyvekben búvárkodott.

Minthogy Dregán Péter még a 60-as évek elején sem lépett ki a nyilvánosság elé, sőt a „Szumics“ álnevet is használta, holott néhai Mészáros Ignác tataházi, később ó-kanizsai plébános benne Dregán Péter egykori klerikus társát már felismerte s ezen felfedezést titokban sem tartotta, Latinovits Vince Szumits Károlyt Piukovits Ágoston, majd pedig Albrecht

¹⁾ Grassalkovics Antal gróf, mint a királyi kincstári elnök a vármegyében létező kincstári uradalmak szabályozása által szerzett érdemeiért Mária Terézia királynétől jutalmul a kulai uradalmat kapta adományképp, minthogy azonban akkori időben az uradalomnak nagyrésze még zizenyős és mocsáros volt, 1750-ik évben Grassalkovics felcserélte a kulai uradalmat, a királyné beleegyezésével, a bajai uradalommal, kifizetvén a kincstár a rajta fekvő zálogösszeget. Ezen idő óta Kula a királyi kincstári birtokokhoz tartozott. — A szerk.

²⁾ Dregán Péter életrajzára vonatkozó adatok nagy részét Milassin Zsigmond köz- és váltó-ügyvéd ur volt szives rendelkezésemre bocsájtani. Cz. F.

József főszolgabirónál feladta s mint gyanus egyént elfogatása iránt a kellő lépéseket megtette.

Az elfogatás alkalmával kitűnt az, hogy Szumics Károly igazi neve: Dregán Péter, mivégből a főszolgabíró őt felsőbb-sége parancsára letartóztatá. Elfogatásának azonban nem volt komolyabb következménye, mert már a következő napokon magas állású férfiak, nevezetesen: Gorove István, Majláth György és Senyei Pál Dregán Péternek szabadlábba való bocsátása iránt táviratilag intézkedtek.

Ezeknek előre bocsátása után tekintsük életrajzát:

Dregán Péter született 1818-ban Szamos-Ujváron, Szolnok-Doboka megyében, szegényebb sorsu örmény katolikus szülőktől. Édesatyja korai elhalálózásával még gyermekkorában, távoli rokona Gorove Lászlóhoz került, ki őt a vele egykoru István fiával, a volt miniszterrel együtt nevelteté.

Az öreg Gorove Dregánt papi pályára szánta, azért őt Egerben a kispapok sorába felvétette. Ezen idő alatt Gorove halálos betegségbe esvén, Dregánt magához hívatta és neki 4000 frt örökségét áldása kíséretében átadá.

Dregán a papi pályától megválván, Budapestre költözött s egy titkos társulat kötelékébe vétette fel magát, melynek tagjait maga sem ismerte ugyan, csak azt tudta a társulatról, hogy az a keleti kérdés megoldásához ifjakat neveltet. Ez a társulat Dregánt orvosnak szánta, de emellett „Fridrich“ névről ismeretes vivó iskolában is képezteté. Minthogy pedig a társulatnak Szemere Bertalan is tagja volt, 1845-ben az ő közbenjárására Dregán Bécsbe küldetvén, a Mekhidarista kitűnő örmény szerzetesek útmutatása szerint az orvosi tanulmányokat folytatta, sőt a barátok a magasabb katonai tudományokban is neveltették, különösen az erődök építését tanulmányoztatták vele, az örmény nyelvre pedig a szerzetesek tanították.

A szabadságharc kitörésével 1848-ban Dregán mint ötödéves orvos-növendék Szemere Bertalant levélben kérte meg az iránt, miszerint engedtetnék meg neki, hogy a honvédek közé állhas-

son. Az igen válasz megérkezése után Dregán a Mekhidaris-táktól elbucuszván Budapestre jött, hol a felvidéki guerilla csapatokhoz kapitánynak neveztetett ki. — 1849-ben, midőn a magyar kormány Debrecenbe volt kénytelen költözni, Dregán mint guerilla őrnagynak megparancsolta, hogy a bányavárosokban levő arany- és ezüst készpénzt, valamint az arany- és ezüst rudakat és a pénztárakban található bankjegyeket elko-bozván, azokat Debrecenbe szállítsa és a pénzügyminiszternek adja át. Dregán a meghagyásnak eleget tévén, az összes érté-keket Szemere Bertalannak nyugta mellett át is adta.

A szabadságharc lezajlásával 1849-ben Dregán Borsód, Heves, Gömör és Nógrád megyékben bujdokolt, főleg azért, mert reá, ki a bányavárosokban a pénzt összeszedte, biztos halál várt. — Ezen időben Dormand (Heves megye) községben azon uri házat, hol Dregán rejtőzött, a zsandárok megrohanták, a honnét éj idején a kertre nyiló ablakon át menekült, de utazó táskáját, melyben a nagy értéket képviselő nyugták vol-tak, ott hagyni volt kénytelen, melyet a zsandárok magukkal vittek. Tán ez okozta, hogy Dregán a körözöttek sorából kiha-gyattott, sőt 1866. és 1867. években elfogatása után is ezen értékek miatt kérdőre sem vonatott. — Dregán a menekülést tovább is folytatta, míg végre találkozott és megismerkedett Milassin Zsigmond, Pilaszánovits József és társai menekültekkel.

Milassin Zsigmond 1848/9-ben volt szolgabíró, 1850-ben magát feljelenteni kénytelenítettvén, Szabadkán haldokló édesanyja ágyánál elfogatott és Temesvárra hurcoltatott, honnét azonban hatheti fogság után szabadlábra helyeztetett. — Minthogy azon-ban az almási és a katymári uradalmak Milassint vallották ügyvédjüknek, olyan segéd után kellett néznie, ki a német nyelven kívül általános miveltségénél fogva az irodai dolgokban is segédkezet nyujthat. És minthogy megfelelő segédet Buda-pesten sem talált, felkereste Heves megyében Dregán Pétert, ki vele Almásra hajlandó volt lejönni, ha igazolására a szük-séges okmányokat megszerezheti.

Dregán Péternek, hogy Bácskába lejöhessen, mindenekelőtt szüksége volt egy felveendő álnévre, kereszt- és utlevélre, továbbá az ügyvédi gyakorlatot tanusító hivatalos bizonyítványra. Ezeket Dregán Péter Budapesten a politikai menekültek megmentésére és segélyezésére fennállott titkos társulat útján meg is szerezte, lévén a társulatnak kő- és rézmetsző mestere, litografiája, írást utánzó egyénei, országos összeköttetései. Így jutott Dregán Péter a „Szumics Károly“ álnévhez.

Ámde nem volt szerencsésen választva a „Szumics“ név, mert a zágrábi kormány ép azon időben „Szubics“ nevű menekültet köröztetett. Névhasznalatosságnál fogva az almási járás főszolgabirája Henrik Pál, Dregánt elfogatta és csak Milassin Zsigmond jótállása mellett hagyta őt szoba-fogságban. Milassin lakásán a főszolgabíró és annak szerb ajku segédje Dregánt folyton vallatták, neve után ítélve horvát nyelven való beszélésre készítették s midőn célt nem értek, belenyugodtak abba, hogy a fentebb érintett okmányokat Dregán újból, még pedig hivatalos alakban kiállíttatja és az almási főszolgabíró címére megküldeti, mit a budapesti titkos társulat kellő formában Henrik Pál kezéhez expediáltatott is.

Milassin Dregánnal 1854-ben Bajára költözvén, 1865-ig Milassin nősüléséig együtt laktak. Ekkor azonban Dregán a Szt.-Antal utcában a Horváth-féle ház egyik részében vett lakást. Itt ismerkedett meg Tóth Kálmán költővel s vele szoros barátságot kötött.

Ugyanezen időtájban kezdett a vármegyei közéletben is részt venni, amennyiben vele 1861-ben az alkotmányos élet beköszöntése alkalmával már mint megyebizottsági taggal találkozunk.¹⁾

¹⁾ 1861. február 6-án tartott megyei közgyűlésen olvastatt a zombori és az újvidéki es. kir. kerületi hatóságok elnökeinek a megye főispánjához küldött átiratai, melyekben kéri, hogy a megye új tisztikara vegye át tőlük az összes iratokat. — Határozottat: A megyei közg. Latinovits Lajos, Latinovits Vince, Scultéty János, Sándor György, Allaga Imre, Rezsnyei János, Pap Zsigmond, Szumics Károly, Milassin Zsiga és Gyurikovits János megye bizottsági tagok oly megjegyzéssel küldettek ki, hogy a nevezett kerületi hatóságoktól a megye tulajdonát képező házakat, telkeket, az összes iratokat leltár mellett átvevén, arról a legközelebbi közgyűlésnél tegyenek jelentést. (Ered. jkv. Bács-B. vm. levéltárában.)

Az 1867. évi országos kiegyezés megtörténvén, Baján is megindultak a képviselőválasztási mozgalmak. Dregán — mint a közép balpárt hive — Tóth Kálmánt Latinovits Vince ellenében felléptetvén, vasakarattal és ritka leleményességgel országgyűlési képviselővé választatott.

Mint jó kortes befolyt, sőt tevékeny részt vett a megyei tisztújításokban is, ennek tulajdonítható, hogy 1867-ben megyei esküdtté, majd pedig az almási járás főszolgabírójává, Mártonfy főispán ellenzése dacára, megválasztatott. — Kellemes társalgása, megnyerő modora és tapintatos eljárása miatt oly népszerűségre tett szert, hogy egyik kerület őt mint idegent, a kath. autonómiai gyűlésre is mint képviselőt felküldötte.¹⁾

Dregán Péter 1880-ik évi március hó 18-án Jankovácon hivatalos körútja alkalmával szélhűdés folytán hirtelen elhalt. Halálát nem siratta özvegy és árva, mert mint nőtlen halt el, de annál nagyobb részvételt kísérték az örök nyugalomra barátai és az őt szerető nép.

Végrendelete szerint pár száz forintját, melyet különben mindig magával hordott, Milassin Zsigmond leghivebb s legönzetlenebb barátjára hagyta, ki az örökölt pénzből és az ingóságok árából Dregán Péter temetési költségeit és becsületbeli tartozásait kifizette. — A hátrahagyott, csekély vagyonból is látható volt, hogy Dregán a bányavárosokban összedett pénzt Szemere pénzügyminiszternek csakugyan átadta.

Czirfusz Ferenc.

A Hunyadi család birtokai Bács és Bodrogh vármegyében.

I.

A Hunyadi család a XV-ik században nemesak a politikai

¹⁾ Hogy a tudományok iránt is volt érzéke Dregánnak, mutatja azon körülmény, hogy 1868-ban részt vett dr. Rómer és Czirfusz Ferenc társaságában a vaskuti régészeti legnevezetesebb halmok ásásánál, 1879-ben pedig a felsőszentiváni halmokat akarta felásatni. (Dudás: „Bács-Bodrogh“ c. folyóirat II. évf. 91—93. l.)

közéletben vitt legnagyobb szerepet az országban, hanem egyszerűs mind hazánk legvagyonosabb nemzetsége volt. E családnak birtokai az ország majd minden részére kiterjedtek s a többi közt Bács és Bodrogh vármegyében is volt részint királyi adomány, részint öröklés útján szerzett birtoka. Az alábbi regestákban kor szerint összeállítva adjuk a vidékünkön létezett Hunyadi-birtokokat, melyek első részleteit a család megalapítója, a nagy Hunyadi János szerezte, növelte fia I. Mátyás király, de legnagyobb terjedelművé csak akkor váltak e birtokok, midőn Mátyás király fia Corvin János herceg a Garai, Szilágyi és Maróthi családok örökébe lépett. E szerint a Hunyadi-ház a mohácsi vész előtt Bács és Bodrogh vármegye leggazdagabb földesura volt, mert az alábbi regestákban röviden felsorolt városok és helységek által jelzett földrajzi adatok után kétségtelen, hogy a mai Halastól Szabadkán át Csantavérig és Bajsáig, továbbá a mai Palánkától Futakon át a Temerin melletti Sziregpusztáig, tehát majdnem az egész felső, közép és déli Bácska, e család birtokát képezte.

II.¹⁾

1439-ben H. János és testvére János nyerték Albert királytól a bodroghmegyei Szabadka, Tavankut, Madaras és Halas helységeket és Csőszapa helység fele részét zálogba 2757 frt fejében.

1447-ben Hunyadi János ajándékba nyerte Veresegyház nevű helységet Koroghi Jánostól.

1456-ban Szabadkát H. János sógora Szilágyi Mihály örökölte.

1459-ben Szabadkát I. Mátyás király örökölte, a ki azt 1462-ben Pongrácz János erdélyi vajdának adományozta.

1461-ben Sz. Erzsébet kir. adományul kapta a Porkoláb-féle Görő, Csabair, Áles és Ó-Bánca helys. részeit.

¹⁾ Forrásaink: Orsz. Levéltár, a M. T. Akadémia kéziratára (Pesty-féle gyűjtemény), gr. Teleki: Hunyadiak kora, dr. Csánki: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában II. köt., Iványi I.: Szabadka tört. I. köt., Schönherr Gy. dr: Corvin János élete, stb.

1462-ben özv. Hunyadi Jánosné (Szilágyi) Erzsébet I. Mátyás királytól adományként nyeri a már általa és férje által birt: Györgye, Bajmok, Napfény, Csontafehér, Budakutja, Pacsir helységeket és Kendertaló, (Kölestartó?), Páli, Kétfülő, Likas-egyház, Tereth pusztákat (Csongr. m.) Okor, Kerekegyház, Nagy-Baics, Fő-Bajcs, Himesegyház, Kötővár (Kökör?); Hegyesturo, Ákosturo és Farkosturo (Fejefakatur?) pusztákat (Bács m.)

1468-ban a király Györgye helység azon fele részét, melyet Székely János birt, szintén anyjának özv. Hunyadinénak és testvére Gerébné Zsófiának adja.

1482-ben nyerte C. János a Garai és Maróti családok, valamint a Szilágyi Erzsébet-féle birtokokat Bács és Bodrogh megyében.

1487-ben a király C. János menyasszonyának Bianka milanói hercegnőnek köti le jegyajándékul Futakot (és Csereget, Szerém m.)

1501-ben a király Corvin Jánosnak adta cserébe Szabadkát az oppelni hercegségért (mert a Pongráczok kihalta után a királyra háramlott.)

C. János már előbb Enyingi Török Imre nádorfehérvári bánnak, jószágai kormányzójának adta Futakot (és Csereget.)

1504-ben C. János Szabadka városát, Madarász, Tavankut, Sebestyénháza és Vörösegyház helységeket ajándékozta Török Imrének.

1503-ban C. János örökölte a bács megyei Telek helységet Geréb Péter nádortól.

1504-ben C. János birta a bács megyei Kamarás, Okor, Himesegyház, Csatafehér, Kétfülő, Erdőmegy, Csireg, Dál, Telek, Verőfény, Béla, Földvár és Keresztur helységeket.

1504-ben C. János elhalván, neje Frangepán Beatrix örökölte birtokait, aki 1509-ben férjhezment Brandenburgi György örgrófhhoz s 1525-ben végleg távozott az országból s az iratokat Anspachba vitte. (Anspachi ltr.)

Muhoray Alfonz.

Ujvidék történetéből.

(Pusztulás 1526-ban.¹⁾)

A vészharang, mely vidékünk haláltusáját jelezte, megkondult. Elközelgett a siralom és pusztulás kora, midőn az enyészet angyala lebegett ezen előbb tündérligethez hasonló virány felett. — Szörnyű népzajlás tolult előre keletről. A török hadak híradói, a menekülő balkáni szerbek siralmas hangon panaszolják hazájok veszedelmét. A török már a határon van. — Kettős kapu zárta el a Balkán-félszigetről jövő áradatot hazánktól: Nándorfehérvár volt a külső, Pétervárad a belső kapu. Az előbbi félelmessé tette Hunyady Jánosnak világraszóló diadala. Csakhogy a zajló néparadat nem oly kis hullámokban gyűrűzött, hogy egy ütközet mederbe szoríthatta volna. Ujabb erővel csapott Nándor sziklavárára és tusakodott végső erőfeszítéssel, míg végre a gyengébb megtört és az ozmán csapatok elárasztották hazánk határvidékeit. Pétervárad stratégiai fontossága most érte el tetőpontját, erre irányult az ország szeme. E vár volt Belgrád eleste után Magyarország előbástyája, mondja róla a krónika.²⁾

Az erőd ugyan kezdettől fogva az apátságé volt, de a péterváradai cisztercita kolostorral utóbbi időben semmi viszonyban nem állott. A ciszterciták kolostora 1526-ig főnnállott, mit abból következtetünk, hogy II. Lajos király 1521. évi oklevelében a konventet, mint szőlőbirtokost említi;³⁾ azonban a ciszterciták utóbbi időben már csak jószágkezelők voltak. Ugy látszik, ekkor a konvent összes személyzete csak néhány tagból állott; azóta, hogy a törvény az apátságot a kalocsai érseki javadalommal egyesítette, az többé nem prosperálhatott. *Imreffy Mihály bácsi főispán* 1522. évi péterváradai háztartásának havi lajstromából ezt kell következtetnünk. A lajstrom négy szerzetest és két világi papot említ, kik Péterváradon laknak. A négy szerzetes mindenesetre cisztercita volt.⁴⁾ A lajstromból azt is megtudjuk,

¹⁾ Részlet a szerző új művéből.

²⁾ Magy. Tört. Tár. II. o. XIII. 174.

³⁾ Varga i. m. I. 276.

⁴⁾ Cime: Praebenda vinorum in castro Varadini Petri existentium. Anno 1522.

hogy az utóbbi években (úgy látszik, a kalocsai érseki szék üresedése idején) a bácsi főispán volt Pétervárad parancsnoka; míg azt 1523-ban Battyányi György át nem vette.

Minthogy a vár, mint a péterváradi apátság tulajdona, a kalocsai érsek birtokát képezte, az érsek e mellett még több határvárat is tartott fenn, e válságos idők közepette az érseki szék betöltése — mely 1520-ban Frangepán halálával üresedésbe jött — országos kérdést képezett. Általános volt az óhaj, hogy a korona oly egyént állítson az egyházmegye élére, ki nemcsak az egyházi ügyekben jártas, hanem a katonai tudományok terén is szakférfi. Az ujlaki Ferenc-rendü kolostor magányában rejtőzött egy szerzetes, ki egykoron csaták zajában parancsot osztogatott; e férfiú Tomory Pál, az egykori budai várnagy volt. A király felszólítására tagadólag felelt; de midőn a szentszék, a király és az ország rendei sürgetve követelték, hogy a kolostort elhagyja, elvállalta az érsekséget és kezébe vette hazája védelmét.¹⁾ — Az 1523. évi országgyűlés megbízta Tomoryt az ország alsó részének főkapitányságával, ki lelke egész hevével szentelte magát új hivatásának.²⁾ Hozzálatott az ország alsó részének védelméhez, e célból lement az alsó Dunához s a merre haladt, nagy hatást idézett elő megjelenése. Korábbi diadalának híre, szerzetbe lépése, a rendek egyhangú óhajására történt felmentése varázsszal környékezé nevé.³⁾ — A portyázó törökök már az egész alvidéket bebarangolták. Ferhát basa a Száván át betört a Szerémségbe és iszonyu vérengzést vitt véghez a megrémült lakosságon. Tomory székhelye Pétervárad volt, innét intézte a környéken levő csapatok mozdulatait; a betörő törökök elé Battyányi György péterváradi hadnagyot és a vár alatt állomásozó sajkásokat küldötte.⁴⁾ A csatározások hosszú sora kezdődött, mi alatt a hadi szerenese változatai közepett Pétervárad sorsa kínos vergődéssel lebegett.

1) Theiner. II. 667.

2) Századok. 1881. évf. 379.

3) U. ott. 380.

4) Istvánfi. Regni Hung. Hist. Lib. VII. 56.

Néhányszor sikerült a törökökre erős csapást mérni s ez reményt öntött Tomoryba.¹⁾ De pénzt sürgetései dacára sem kapott. A királyi udvarnál tartózkodó pápai követek, kik Tomory hadműveletét élénk figyelemmel kísérték, a királynak kijelentették, hogy ha a kormány és az urak nem felelnek meg kötelességeknek, ők sem fogják kifizetni a pétervárad 300 gyalogos zsoldját. E presszió használt. Tomorynak pénzt küldtek Budáról s a király ígérte, hogy hadait szaporítani fogja.²⁾ Ugy is történt, seregét nemsokára megszorították. De a helyzet mindennek dacára fölötte elszomorító volt. A király 1525. évi január 5-én írja a pápának, hogy Bali bég Péterváradot, Titelt és Szt. Demeter várát készül elfoglalni, ez okból sürgős segílyt kér Rómából s a keresztény fejedelmektől.³⁾ Kapott is; de mi volt ez, midőn a nuncius azt írja, hogy a magyarok még legföllebb egy ütközetet vívhatnak.⁴⁾ A nemesség tétlenségéből kimozdulni s Tomoryt teljes erővel támogatni nem akarta. — Most már egyedül Pétervárad védelmezésére volt szorítva. A szerény szerzetes, látva elhagyatottságát s az ellene duzzogó irigységet, ismételve beadta lemondását, kérte a királyt: mentse fel őt a hadvezérségtől; a pápánál az érsekségtől való felmentésért rimáncodott. Hasztalan. Meg kellett maradnia állásán, de azért a védelemre szükséges eszközöket nem bocsátották rendelkezésére s csak üres ígéretekkel hitegették. Tomory ápr. 25-én visszajött Péterváradra; június 25-én már azt írja a királynak, hogy ha jókor nem ad neki segítséget, az ország romlása fog következni, esdve kéri: küldje a nádort segítségére.⁵⁾ Kapott most is, mint előbb, üres ígéretek. Szegény hazánk elestének órái egyre közeledtek.

A szultán már közeledett.⁶⁾ Hajói Pétervárad felé vonultak;

1) Katona. Hist. Crit. XIX. 477.

2) Századok, 1881. évf. 390.

3) Theiner i. m. II. 641.

4) Századok, 1881. évf. 392.

5) Magy. Tört. Tár XXV. 362.

6) Jul. 7-én indult Belgrádból Szlankaménnek.

előcsapatai lassu portyázással haladtak előre. A török csapatok elől menekülő keresztények rémhíreket hoztak Péterváradra. Itt volt Tomory magára hagyatva; a várat, melyre mindenkor kiváló gondja volt s melyben főhadiszállását tartotta, iparkodott megerősíteni. — Az erőd fekvése miatt, továbbá azért is, mert a délvidék főkapitánya, Magyarország legmegbízhatóbb hadvezére védte azt, direkt célpontja volt a törökök akciójának. Burgio nuncius messzelátó nyilatkozata közeledett a teljesüléshez; még egy ütközet s e szép hon török igába dől; ez volt Péterváradnak készülődő ostroma, mely ha a vár bevételel fog végződni, hazánk a félhold prédája lesz. Ez erődben s az ott székelő hadvezérben összpontosult a nemzet közbizalma. Az ország szeme Péterváradra volt irányítva. Tomory a vész perceiben szemrehányólag segítséget sürgetett, de a nemesség megfoghatatlan könnyelműséggel azt felelte: hogy a király nélkül nem megy ütközetbe; a várbeli zsoldos katonaság összesen ezer lovas és ötszáz gyalogosból állott. Tomory kérdést intézett a királyhoz: vajjon megütközzék-e nyílt csatában, vagy a várat elhagyja?¹⁾ A vár elhagyására nyert utasítás vétele után Alapy Györgyöt bízta meg a vár parancsnokságával, maga pedig a bácskai oldalon a mai Ujvidék helyén foglalt állást.²⁾ Néhány nap mulva pénzt kapott a királytól, melyen hamarjában pórokat gyűjtött maga köré s ezekkel seregének számát négy ezerre emelte. A várban ezer lovas és csekély számú gyalogságot hagyott hátra.³⁾ — Ibrahim nagyvezér már Pétervárad alatt állott negyvenezer emberrel és jul 15-én rohamot intézett, de sikertelenül.⁴⁾

Burgio nuncius leírása szerint két nap mulva a törökök újra rohamot intéztek a vár ellen, de az őrség elszántan védte magát, mire a törökök felhagytak a csatározással, négy ágyút szegtek a vár ellen és lőtték éjjel-nappal. Mint a nuncius

1) Theiner II. 785.

2) Századok. 1881. évf. 725.

3) Katona. Hist. Crit. XIX. 664.

4) Istvánffi, i. m. Lib. VIII. 74.

megjegyzí jelentésében: a helyzet alig nyújt reményt, mivel a vár gyenge, mindazáltal reméli Tomory, hogy a vár még 8—10 napig tarthatja magát s ezer gyalogost kér a királytól, hogy vízen támadást intézhessen a török ellen, így akarván szabaddá tenni az átjárást.¹⁾ Segítség nem jött. Erre Tomory hadi tanácsot tartott s erőkímélés céljából visszavonult. Mivel helytelennek ítélte maroknyi seregével szembeszállni az özönlő sokasággal, lassú tempóban észak-nyugatra vonult, csak arra szorítkozott, hogy az ellenség előnyomulását lassítsa, szárazon a portyázó törökökkel viaskodva, vízen naszádosaisal tartóztatva a török hajók előnyomulását, Bácsban táborát ütött.²⁾

Julius 27-én a törökök felháltak a falak romjaira, mire a még életben levő 90 főnyi őrség a fellegvárba menekült s harcolt élet-halálra.³⁾ A pápai nuncius jelentése szerint az erőd piacán már bokáig ért a vér, az őrség a templom tornyába zárkozott.⁴⁾ A törökök látva elszánt küzdelmeket, szabad kivonulást ajánlottak fel, ha egy ingben elhagyva a várat, Tomory táborába mennek, mit azok elfogadtak. Ennek megtörténte után a sebesülteket, kik a vár piacán feküdtek, leszúrták és a Dunába dobálták.⁵⁾

Pétervárad elesett, az ország belső kapuja betörött, most már szabadon nyomulhatott elő a török Magyarországba.

A vár bevételéről Istvánffy azt írja, hogy az ellenség az őrséget utolsó emberig legyilkolta.⁶⁾ Katona szerint majdnem mindnyájan megölettek.⁷⁾ Ezekkel szemben az újabb kutatások adatai nyomán határozottan állíthatjuk, hogy körülbelül 90-en megmenekültek. Ezt állítja Burgio, ki akkor Budán időzött és tudósításait az udvar értesülései alapján írta.⁸⁾ Ezt írja Marino

1) Theiner. II. 790.

2) Katona. Hist. Crit. XIX. 369.

3) Magy. Tört. Tár. XXV. 366.

4) Theiner. II. 793.

5) Theiner. II. 793.

6) Istvánffy. Lib. VIII. 74.

7) Katona. Hist. Crit. XIX. 663.

8) Theiner. II. 793.

Sanuto is világ krónikájában, melynek adatai egykorú tudósításokat foglalnak magukban.¹⁾ A várórség tehát szabad kivonulást nyert. A törökök vesztesége rettenetes volt. — Azután Szulejmán tovább vonult Ujlak ostromlására, Péterváradon egy csapatot hagyva hátra, mely azonnal hozzálátott a romba dőlt erőd felszereléséhez. Kemálpasazáde elbeszélése szerint: „Ilok várba egy tapasztalt parancsnok neveztetett ki s mint az erős Péterváradi várát, úgy ezt is ellátták vitéz őrséggel s felszerelték fegyverekkel és minden szükséges készlettel. A bálványoknak emelt templomokat mecsetekké alakították át.²⁾ Pétervárad azontúl főfészke volt a vidéken tartózkodó török seregeknek.³⁾ Elestének híre remegésbe ejtette országunk lakosságát; ez volt előfutója a mohácsi vésznek. A török csapatok folytatták útjukat az ország szíve felé.

Figyelmünket el nem kerülheti egy körülmény, melyet az adatok egyhangúlag tanúsítanak, hogy t. i. a vár nem volt oly erős, a milyenre e válságos viszonyok közt szükség lett volna. (Leszámítva Kemálpasazádét, ki az összes várakat erőseknek mondja.) Habár Tomory minden erejét koncentráltta Pétervárad megerősítésére, erődítési munkálatai nem voltak elegendők. Marino Sanuto krónikájában egy egykoru levél azt jelenti, hogy a vár falai nem igen erősek.⁴⁾ A nuncius azt írja Rómába, hogy az erőd falai alacsonyok.⁵⁾ Az udvar értesülései szerint a falak régiek és nem elég erősek.⁶⁾ Szomorúan illusztrálják ezek az előbbi kor mulasztásait. A vár stratégiai fontossága már helyzeténél fogva mindenkor félreismerhetetlen volt. A déli határvonal középpontján, az Alföld nagy kapuját képezte. A magyar nép lakta Duna-Tisza közének főbástyájaként állott e sziklafal, melyen a természetnek hadi célokra alkalmas összes tényezői

1) Magy. Tört. Tár. XXV. 365., 366.

2) Török történetírók. 228. l.

3) Theiner. II. 793.

4) Magy. Tört. Tár. XXV. 363.

5) Theiner. II. 785.

6) Katona. i. m. XIX. 663.

rendelkezésére állanak a stratégiának: meredek szikla folyamtól körítve, hozzáférhetetlen hegytető, bércek által körülzárva. Ezek valának az okok, melyek miatt a katonai szaktekintélyek már egy századdal előbb nagy súlyt fektettek a vár megerősítésére. S a mint a félhold feltűnt a keleti szemhatáron, nagyjaink aggódó tekintete a messze távolban dübörgő vész balsejtelmei középett azonnal Péterváradra irányult. — Albert király — mint láttuk — már 1439-ben panaszkodik a vár elhanyagolt állapota miatt és erősítése iránt intézkedik, midőn Garai Lászlót, a katonai szakembert teszi főparancsnokává azon határozott célból, hogy az a törökök részéről fenyegető vész ellen szükséges erősítési munkálatokat a helyzet követelményeinek megfelelő módon eszközölje.¹⁾ Mátyás király is érdeklődött a vár sorsa iránt. Ámde utóbb egy meggondolatlan tette megsemmisítette azt, amit előbb higgadt megfontolással tervezett. Váradi Péter kezeiből kivette a várat; idegen kézre került az erőd, ura a messze távolból nem tudta — föl sem ismerhette — stratégiai jelentőségét. A félig gazdátlan erődöt erőszakkal elfoglalta Ujlaki Lőrinc. A büszke vár elhagyatva állott, omladozó falai baljóslatú gyanúra hangolták a komoly hazafiakat. Azután hozzáláttak — ahogy úgy — az erősítéshez. De a munkálatok már részben elkésve kezdődtek, részben nem is voltak elegendők. Váradi Péter, midőn ujra kezébe vette a vár restaurációját, anyagi eszközök hiányában ezt már nem bírta kellő apparátussal keresztül vinni. Ő maga el volt szegényedve, más nem gondolt azzal. — Tomory mit tehetett? Sürgetései süket fülekre találtak. A nemzet akkor halálos álmát aludta. Hajmeresztő azon közönbösség, melylyel a nemesség az érsek vészkiáltásait fogadta, midőn Pétervárad számára ismételve kért segítséget. A veszedelem már itt volt a határon, mi több, belül a határon, segítség nem jött. A pártoskodás és személyes nagyravágyás, mely a nemességet egymás ellen való tusakodásba vitte, végül a kajánság, mely Tomorynak önfeláldozó tevékenysége elé a nemzet kárával is akadályokat

1) Orsz. levéltár. Dipl. 13446.

gördített: ezek okozták Pétervárad vesztét. A vár elesett, a bélakuti apátság nyomtalanul eltűnt; nyoma veszett Vásáros-Váradnak; Kő-Szent-Márton, Baksafalva, Zajol, Bivalyos, Csenej, Mortályos, Rév és Keménd mind eltűnt nyom nélkül. Sivár pusztulás honolt a gyászbába borult várban és környékén. A szent kereszt lehullott ormáról, helyette lófark suhogott bástyáin, szilaj jancsárok kaszárnyája lett az erőd; a magyar, ki egykor úr volt itt, most sorvasztó börtön sötétében csörgeti nehéz láncait és siratja hazája pusztulását.

Érdújhelyi Menyhért.

Sárca.

A déronyai határban (Bács mellett) f. évi ápril hóban Feszli János karavukovai lakos szántás közben 80 darab tallér nagyságú ezüst érmet talált, melyek az 1540 és az ezután következő évekből valók, s részint német császári, részint német fejedelmi veretű pénzek. Ez érmekeket a hódságbi szolgabíróság beküldte az alispáni hivatalnak, hogy beváltás végett a Magyar Nemzeti Muzeumhoz jussanak.

Baján, a város déli határában f. évi ápr. hóban lelt régiségekről Ledniczky Ipoly bajai ciszt. rendi főgymn. tanár ur a következőket közli velünk: „Baja város déli határában, a Pethón, szőlőültetés alá való földforgatás közben egy régi bögrét találtak láncsal körítve. Rögtön gondoskodtam róla, hogy a bögre a láncsal együtt kezeimhez kerüljön. Nagy meglepetésemre s öröömömre láttam, hogy a bögre keltakorszakbeli hamuveder. Hamu már nem volt benne, azt kiszórták a földrészszel együtt. A hamuveder teljesen ép, fekete agyagból égetve. Magassága a fenék vastagságán kívül 11 cm., derék öblözetének kerülete kívül 43 cm.; szabad kézzel készült, minden diszítés nélkül. A lánc vasból van, 46 cm. hosszú s rögtön felismertem, hogy ez kettős fibulának az összekötő lánc; de fibulát nem találtak, sem mi nem találtunk. Nagy hét keddjén ugyanazon helyen

kutattunk, de hiába, nincs kizárva, hogy újabb ásatás más helyen, vagy az illető szőlőtulajdonos szomszédságában, mely a legmagosabb hely a vidéken, sikerre vezetne, csakhogy az be van ültetve szőlővel.“

Társulati muzeumunk részére legujabban Cseh Ervin ur, Szerém vármegye főispánja, hat darab Árpád-kori érmet volt szíves saját gyűjteményéből ajándékozni, dr. Tim József tagtársunk pedig 1 drb római, 1 drb württembergi és 1 drb osztrák érmet adományozott. Fogadják a társulat őszinte köszönetét.

D. Gy.

A tiszai koronakerület harmadik kiváltságlevele 1800-ból.¹⁾

Mi második Ferencz Isten kegyelméből választott római császár, Németország, Magyarország, (Csehország, Dalmácia, Horvátország, Tótország, Galicia, Lodomeria, Rama, Szerbország, Kumania és Bulgária) királya stb. A jelen oklevél által tudtukra adjuk mindazoknak, a kiket illet, miszerint boldog emlékezetű felséges Mária Terézia császárné s királyné dicső őszünk az azelőtt tiszai határörvidékhez tartozó helységek, ugymint: Martonos, O-Kanizsa, Zenta, Osztrova vagy Ada, Mohol, Petrovoszelló, O-Becse, Szenttamás, Turia, Földvár részére azon okból, mert ezen helységek nemcsak az akkor folyt francia-bajor-porosz háború alatt kitűnő hűséget s a reájuk bízott várak megtartásában a katonai szolgálatot kiváló buzgósággal teljesítették, hanem, mert az ezerhétszáznegyvenegyedik év tizennyolcadik törvénycikknek végrehajtásakor habár kegyesen szabad választásokra bízott, megmaradnak-e a katonai örvidéken, vagy Szerém megyébe akarnak kivándorolni, mindamellert hűségüket s készégüket abban is kimutatni igyekeztek, hogy az ideiglenes állapotban teljesen megnyugodva itt is hasonló hűséggel s készéggel, mint a katonai szervezetben résztvenni, a legnagyobb

¹⁾ A első és második kiváltságlevél közölve van az Évkönyv 1894. évf. 128—138. l.

szolgálatot tenni s úgy az adózásban, mint a robotban magukat kitüntetni igyekeztek — két rendbeli privilégiumot, egyiket, mely a görög nem egyesült felekezet részére vagyis a szerbeknek ezerhétszázötvenegy június huszonnyolcadikán, másikat pedig, mely a magyar nemzetiség részére ezerhétszázhetvennégyben augusztus elsején kegyesen ajándékozván, midőn a nevezett helységek lakosai legalázatosabban hozzánk fordultak, hogy a két fentebb említett privilégium egyesíttessék s így nekik kiadassék, mi a fennemlített katonai szolgálatokra emlékezve s a tanúsított hűség által a mi császári királyi kegyelmünk kimutatására ösztönöztetve a fennemlített helységeknek úgy jelenleg létező, mint ezután levő vallás- és nemzeti különbség nélkül bennlakóknak elfogadott lakosai részére, azok állandóbb ottmaradása s pontosabb működése céljából a következő kegyes engedménypontokat kegyelmesen megadtuk s a mi magyar udvari kancelláriánk által hozzájuk juttattuk.

Először kegyesen biztosítjuk, hogy az említett tiszai kerület vagy uradalom lakosai semminemű időben nem adathatnak el, hanem örök időre, mint a szent korona tulajdona marad privilégiumaikkal együtt s az ő nagyobb s örök biztosítások végett az ezerhétszázkilencvenegyedik évben tartott gyűlés hetedik cikke értelmében már mint ily koronai jószágként becikkelyezetteknek tekintetnek.

Másodszor kegyesen megengedjük, hogy mindazon földbirtok, melyeket eddig birtak, az uradalmi jog épségben fenn tartásával az ő szükségük fedezésére a birtok és termései élvezetével, náluk megbagyassék, ugyszintén a halászati jog a Tiszába úgy, mint a tavakbani halászat, továbbá a nádas szabad használata, úgy mint eddig kegyesen meghagyatik, úgy, hogy ha a szegediek vagy más ilyen halászok az ő területükben a tilalom ellenére halásznának, azokat elűzhessék, az erőszakkal betörőket a törvény rendelete értelmében megbüntethessék s az ellenállók irányában a királyi fiskus segélyével elégtételt vehessenek.

Harmadszor kegyesen meghagyjuk, hogy idegen a község

beleegyezése nélkül ezen helységekből meg ne telepedhessék, vagy jószágot bérbe ne vehessen, mindamellet azon egyénnek, kinek a község a betelepedést megtagadja, joga legyen a kerületi hatóságra vagy a megyére felebbezni, s ezen hatóságok határozataiba a község tartozik megnyugodni.

Negyedszer s mivel egy polgári társaság sem állhat fenn fő, szükséges rend, s kormányzati szabályok nélkül, megengedtetik kegyesen ezen koronai testületnek vagy a tiszai uradalomnak, hogy az urasági szék vagy az általa kiküldött egyén által vallás és nemzetiségi különbség nélkül kijelölt, s a legalkalmasabb és jobb egyénekből általános szavazattal birót s esküdteket választhassanak.

Ötödször ezen koronai kerületre kegyesen a következő hatósági személyzetet állapítjuk meg, úgy mint: a) egy kerületi kapitányt, b) kilenc szenator (ülnököt vagy táblabirót), c) egy rendes jegyzőt, d) egy helyettes jegyzőt s egyuttal első irnokot, e) egy második ülnököt, f) egy úrbéri főnököt s egyuttal mérnököt, g) egy adóbehajtót, h) egy pénztárnokot, i) egy ellenőrt, k) egy árva atyát, l) egy kerületi helytartót, vagy katonai felügyelőt, m) négy katonai ujoncozót, n) egy kerületi orvost, o) két seborvost, p) egy bábát, q) tiz pandurt, r) egy várnagyot s) egy hajdút a kerületi kapitány részére, t) egy lovas hajdút, u) egy só őrt, v) egy kéményseprőt, x) egy kertészt s eperfa tenyésztőt, végre y) a börtönökhöz egy kerületi kovácsot. Ezen hatósági személyzet megállapítása dacára mindamellet azt ki akarjuk kötni, hogy a föld legfensőbb ura ezen személyzet számát vagy azok fizetését az ügyekhez képest felemelheti avagy kisebbitheti, különben kegyesen megengedjük, hogy a kapitány három évi idő leteltével a nemzetiségek szerint váltokozva s mindenkor a senatorok testületéből választható, egyuttal azon helyen, hol lakik, felelősség terhe alatt senatori felügyeleti joggal birjon, továbbá, hogy a senatorok, kik az ezerhétszázkilencvenegyedik huszonhatodik törvénycikk értelmében vallás-különbség nélkül s egy ízben az illyr nemzetiséghez, máskor

a magyar nemzetiséghez tartozó egyénekből, ugyszintén más ezen királyi koronai kerületben lakó, vagy abban birtokos nemzetiségekből választhatók, hogy tehát ezen senátorok tiszte élet-hossziglan tart s csak képtelenség vagy kihágás miatt mozdíthatók el, a többi kerületi fennemlitett tisztviselők és szolgák választása, illetőleg kinevezése alkalmával ugyanazon elvek s törvény szerint járjanak el, hogy tudniillik a választás az ajánlkozók testületéből vallás s nemzetiségi különbség nélkül történjék s még az idegenekből is, ha alkalmasakat s készeket lehet kapni.

Hatodszor a már nevezett kerület vagy uradalom lakosainak első ízben kérvényezési helyök az úri szék, amelyből ennél-fogva törvényes felebbezés történhetik, ezen úri szék mindannyiszor, ha szükség van rá, polgári törvénycikké alakuland az ügyletek s szerződésekre nézve akár a helyi legfőbb kamarai tisztt, akár már a királyi udvari magyar kamara által e célra kinevezett alkalmas egyén elnöklete alatt, kinek elnökei (tábla bírái?) a fentebb említett kilenc kerületi senátor, kivéven azon esetet, midőn ezen uradalom vagy az egész kerülettel, vagy valamely községgel, vagy ezeknek egyes egyénnel folytatott perében az úri székeknek tényleg vagy passive kellene határozni s ezen úri szék úgy a polgári, mint a büntető perekben megkereshető, hozzátevé, hogy az uradalmi ügyész minden ülésen jelen lehet s a fennforgó polgári vagy büntető ügyekhez hozzá szólhat, hogy továbbá az úri szék előtt lefolyó ügyekben a nemes bíró a megye egy esküdtjével, mint törvényes tanuság résztvenni tartozik, azonkívül ezen kerület lakosai említett senátorok közül egyet a kerületi közös vagyon gondnokává, egy másikat vagy kettőt is a középületek felügyelőjévé válasszanak, továbbá arra nézve, hogy akár az úri székekben, akár revisori gyűléseken fennforgó polgári és büntető perek a törvény rendelete s a királyi kegyes határozatok szerint vezettessenek, kegyelmesen elrendeljük, hogy az uradalmi ügyészen kívül a királyi ügyészek minden ezen kerületben felmerülő ügyekről gondoskodjanak, a hagyatékoknak törvényes módon megosztásáról felvigyázzanak,

a jobbágyok jogait védelmezzék, egyik kerületi ügyész a börtönbe vetett bűnösöket vagy a bűnfenyítő vizsgálat alá vetettek védelmezzék s más kerületi lakosoknak is, kik ügyüket a községi bíró vagy kerületi hatóság, vagy pedig felebbezés folytán az úri szék elé vitték, segítségére szolgáljon s mindez a tiszai kerületi uradalom pénztárából fizetessék.

Hetedszer. Ezen úri szék tiszte leend, hogy a polgári pereket a kerületi lakók között, vagy azokét az uradalom ellen megvizsgálja, eldöntse s véglegesen elintézzék, a felebbezéseket az úri széktől a megyei törvényszékre bármely peresfél kívánatára, legyen az kerületi lakó vagy idegen, a törvény értelmében áttegye, a bűnfenyítő ügyekben pedig az uradalmi kamara joga s tekintélyénél fogva „jus gladium“-ot használva minden bűnös elítélésére s az ítélet végrehajtására joggal bír; — továbbá megállapíttatik, hogy a tizenkét assessor közül a polgári ügyekre nézve rendelt kilenc közül ezek tárgyalásánál legalább négy, bűnfenyítő ügyekben pedig legalább hatnak jelen kell lennie. A bűnfenyítő ügyekre nézve azonban, különösen, miután azokat jövőben az újabb törvények szerint kell tárgyalni, ajánlható a kerületi senátoroknak, hogy az említett törvényes okokon kívül, különösen előbbi jogaik megőrzése végett magukat a szokott tisztviselői ülésektől távol ne tartsák.

Nyolcadszor. Minden a kerületi szükségletekre nézve készített épületek és pedig vagy a már tényleg létezőknek, minők a börtönök javítása vagy szükség esetében újaknak állítása előleges megvitatás s a magyar királyi udvari kamara beleegyezése folytán úgy az építés, mint az épületek fenntartása és javítása maga a kerület feladata.

Kilencedszer. A hatodik pont értelmében már megalakultnak nyilatkozott assessoroknak kötelességük, továbbá az összes kerület vagy uradalom közös jószágait igazgatni, a földadót illő arány szerint a lakosok közt kivetni, úgyszintén az adómennyiség kivétele s behajtása alkalmával mérsékelt közös tartaléktőkét félretenni, az árvák javait s más nyilvános vagyont vagy

jóságot közvetlenül vezetni, a számadásokat úgy a községi bíráktól, mint másoktól, hol azok egymásnak ellen mondanak, évenként bekivánni, s ha valami hátralék marad, őket annak kiegészítésére mulhatatlanul ösztönözni, úgy azonban, hogy a községek számadásai évenként az uri szék által vizsgálatnak meg, a kerületi számadások, ugyszintén az említett építkezések, melyeket a kamara tiszt, vagy az általa őt helyettesítő más egyén elnöklete alatt ülésezett magistratus hagyott helybe, a hivatalos számadások pontos átvizsgálása után felülvizsgálat végett a kamara elé terjesztendők.

Tizedszer. Igyekezniök kell ezen assessoroknak, hogy az egyes helyeken az árváknak gondnokokat s gyámokat rendeljenek, az árvák vagyónát szokás szerint összeírják, az összeírott sorozatot a gyámokkal aláíratva azok alapján tőlök azután számadást követeljenek, az árváknak minden tekintetben javát mozgítsák elő; továbbá, ha ezen kerület görög nem egyesült hitű lakói az örökösök s rokonok nélkül elhaltak szerzett hagyatékait, melyekről az előbbeni privilegium kilencedik pontja szerint saját egyházok javára lemondtak — a királyi fiskusnak felajánlják, ezen ajánlatot kegyesen elfogadjuk.

Hogy azonban *tizenegyszer* ezen a királyi koronai tisztán-
innen kerület, ugyszintén annak lakosai s betelepülői iránt tanusított s kifejezett császári királyi kegyelmünk, jóságunk, s kiváltságunknak világos okmánya is legyen, s ezen teljes kegyelemből létesült adomány annál jobban szemébe tűnjék az embereknek, ennélfogva úgy az úri szék tisztán jogi természetű kiadványaira, mint oly kiküldetésekre nézve, melyek politikai vagy vagyoni természetűek s végül a kapitány, s hatóság rendelkezésére a nevezett kerület részére a következőkben megállapított módon, jövőben is bármely időben használandó külön pecsétet vagy cimert, ugyszintén a pecsételésre s bárminemű pecsét lenyomására a veres viasz használatát megengedjük, egy címer paizst ugyanis, sphaerikus vagy gömbölyü alakban, vízszintesen ketté választva, az elválasztó helyen fonott ezüst fonál

vezetettvén keresztül, mely a Tisza folyót képviseli; a paizs felső része, különös kegyes engedelmünk folytán a mi felséges nevünk kezdő betűi F. II. aranyosan írva, s két a magyar birodalom szent koronáját, felette égben tartó angyallal ékítették: a paizs alsó részében azonban kék színen azon zöld mező, melyen az isteni szt. György martyr fehér ugró lovon ülve a földön elterülő sárkányt nagy dárdával megöli, pirosas három nagy csillaggal együtt, melyek 2 1/2 alaku háromszöget képeznek, s hét kisebbel, melyek közt négy fenn, három vizirányosan jobboldalt alul elhelyezve legyen. — A paizs felett a közönséges korona van s külső részén ezen felirat vagy körirat álljon: Sigillum Privilegiati et Regio Coronalis Districtus Cis-Fibiscani Anno 1800. (A tiszáninneri kiváltságos s királyi koronai kerület pecsétje 1800.) Mindezt a mi festők gyakorlott keze s ügyes művészete által a jelen kegyes okirat elején vagyis kezdetén világos színekkel lerajzoltatni s az olvasók szeme elé határozottan kitenni elhatároztuk.

Tizenkettedszer. Ha netán Ó-Becse és Ó-Kanizsa községei a tiszántúli Bánátban lakó uraik által nagy mérvben s károsan terheltetnének, vagy a megyei biztosok a nevezett két községben rendelkeznének, vigyázniok kell, hogy rendkívüli terheket ne róvjanak reájok s az előbb pontonként elősorolt engedményekben a külön szabályozott katonai elszállásolásában s a tizenegy pontban említett privilegiumokban, melyek a megye új hatóságának tudtára adatnak, meg ne sértessenek.

Tizenharmadszor. Ámbár más Magyarországon levő uradalmakban bármelynemű takarmányból, vagy terményből, úgyszintén a juhokból s méhekből kilencedet s tizedet szoktak adni, ezen koronai uradalom lakosainak kötelezettsége csak a nyolcad-részre terjed és pedig csak a következőkből: s a tiszta vagy vegyes buzából, törkölyből, árpából, zabból, kásából, borból, bárányokból s méhekből, s mindezen illeték készpénzben fizetendő, oly formán, hogy ezen megváltás nem annyira a termény nyolcadára, mint inkább tekintettel azon többi terményekre,

melyek a megállapított szerződés szerint vettetik ki, az áruk a nevezett szerződésben névszerint felsoroltnak s pedig tekintettel a gabona s más terményeknek az utolsó kilenc év alatti piaci árának átlagára. Különb, ha háboru vagy más rendkívüli szükségletek, melyek névszerint kijelöltenek, az államkincstárt erre kényszeritenék, ezen kerülethez csatolt községek az illető földekre eső nyolcadrészt minden ellenmondás nélkül tartoznak az összeírás szerint az államkincstárnak természetben és pedig magban kiszolgáltatni, s a kamarai kormányzóság által kijelölt helyre szállítani. Hasonló módon állapittatik meg a legeltetési illeték és Ó-Becse és Ó-Kanizsa községek uradalmaira nézve s átlag évenként száztizenöt forintot, kilenc s egy negyed krajcárt (Crucifer) tesz ki, míg a földadó évről-évre kilencezerhétszáz nyolevanöt forint s huszonnyolc krajcár átlagban állapittatik meg, megengedtetik végül kegyesen, hogy ezen tiszai kerületben is a gabona árához viszonyítva állapíttassék meg, miként azt az egymással kereskedő görögök s üzerek vásárolják, ha ez a jelenlegi uraságnak nincs ellenére s a fennemlített átlagos számitással megegyezik; különben kötelesek mindezen megváltást a meghatározott mennyiségben községenként behajtani s két határidőben, ugymint Szent-György s Szent-Mihály ünnepén két teljesen egyenlő részletben minden bizonnyal a kamarai kincstár igazgatósági pénztárba egy összegben befizetnék s hogy a legmagasabb királyi kincstár biztosítása végett a jelenleg előirt kötelezvény teljesítésére magukat kötelezzék. A többi terményekre vonatkozólag, minők a török buza, vagy kukorica, a cirok, len, kender, hagyma, retek s más ilynemű — a fennnevezett lakosokat mindennemű adótól felmentjük.

Tizennegyedszer. Ezenkívül kimondjuk, hogy minden uradalmi bértől, úti vámoktól, hidaktól, folyóvízi malmoktól, úgyszintén az uradalmi földtől függő szárazmalmoktól bérmentesek, robot s más uradalmi ingyen (kénszer) munkát teljesíteni nem tartoznak, kötelezve vannak azonban, hogy a fennérintett szükség esetében az uradalomnak a nyolcadrész terményt beszo-

gáltassák és pedig Martonostól Petrovoszellőig bezárólag fekvő birtokosok a szegedi kamarába, a többi helyek pedig Becsétől kezdve Péterváradra valamely hasonló távolságu helyre vigyék be s ezenkívül szükség esetében még az előforduló szállítási s másnemű költségeket is teljesíteni tartoznak. Ezenkívül kegyesen meghagyjuk, hogy a megyei s uradalmi tisztviselők, még ha tisztán tiszteletbeli ügyekben járnak el, fuvar s általában semmi-nemű ingyen munkát nem követelhetnek s ezen követelés úgy a megyében, mint az uradalomban különösen tiltatik.

Tizenötödösör. Azon görögök, kik már honossági jogot nyertek, a helység birájától, a már meghódolt törökök pedig, mint más uradalmi adózók ezen uradalom tisztviselőségétől függenek, továbbá a független görögöknek, kik a török igazságszolgáltatás alá tartoznak, nem szabad másneművel kereskedniök, mint török dolgokkal s kereskedelmi tárgyakkal, más-nemű tárgy: p. bor, gabona, marha, pálinka stb. vásárlásától csempészeti büntetés mellett s kiűzés fenyegetésével is eltiltandók.

Tizenhatodszor. Bor, égett bor, cseresznye kivonat s pálinka készítését az egész éven át kegyesen megengedjük e kerületben, úgy azonban, hogy külön kerületi szeszgyárt alakítaniok nem lehet s így a kerület a táplálkozásra szükséges szeszt a mi kamarai gyárunkból a kamarai igazgatósággal vagy hivatalnokokkal kötött ár szerint venni tartozik.

Tizenhetedszer. Általános felkelés, vagy valamely nem óhajtott szükség esetében a lakosok az országnak, nekünk s a mi utódaink, a magyar királyok, úgyszintén saját tűzhelyök védelmére mindig felkelni tartoznak s ez alkalommal mindazok, kik felkeltek, mindennemű adótól s természetes szolgálattól úgy személyekre, mint testületekre nézve a felkelés tartama alatt mentek maradnak, az ujoncozás által okozott adóhiányt a kerület pótolja, s a részt nem vevők terhei ugyanazok maradnak, mint azelőtt voltak. Különben kegyesen biztosítjuk azon helységek lakóit, hogy úgy régiebb s újabb uradalmi jogaikban, a felsorolt

engedményekben, jogokban s privilegiumokban (ha csak alattvalói hűségöket, a nekünk s a magyar birodalom szent koronájának tartozó hűséget s az őket illető engedelmességet meg nem szegik) tovább is tartósan s sértetlenül megőrizzük s megtartatjuk, melyről ezen a mi nagy titkos pecsétünkkel, melyet mint apostoli király használunk, a jelenleg elmondottak megerősítésére és bizonyítására ezen levelet kiadtuk, a mi hívünk s a különösen kedvelt tekintetes s nagyságos gróf Pálffy Károly keze által, ki Erdődi s örökös Vöröskői, aranygyapjas vitéz, egyúttal a Szt-István király rend nagykeresztes lovagja, pozsonyi gróf s ugyanazon nevű megye legfőbb s örökös főispánja, a mi királyi pozsonyi várunk örökös főkapitánya, kamarásunk, valóságos belső titkos tanácsosunk, a mi királyi kuriánkban magyarországi főnök s úgyszintén a mi magyar királyságunkra nézve udvari kancellár, a mi főhercegi városunkban az ausztriai Bécsben, március hó tizennegyedik napján az úr születésének ezernyolcszázadik, császári uralkodásunknak nyolcadik, magyar, cseh s más királyságaink kilencedik évében. *Ferencz, m. p.* Gróf Pálffy Károly, m. p. Gr. Sigray József, m. p. Be lőn jegyezve az elsőrendű királyi könyvbe 60-ik szám alatt 141-ik lapon, melyet is bizonyít az udvari igtatóság titkára s az irattár igazgatója. Ludovicus de Jaszvitz, m. p.

Közli: M. A.

Báró Podmaniczky József élete.

Harmadik világi főispánja volt Bács-Bodrogh vármegyének Podmaniczky József báró, ki egyszersmind első főispánja volt a Bodrogh vármegyével egyesült vármegyének 1802. évi ápril 9-ik napjától haláláig 1823-ik évi május 23-ig. 1802-ik évi ápril 25-én Baján tartotta székfoglaló ünnepét. Podmaniczky született 1756-ik évi július 26-án, meghalt Pesten 1823-ik évi május 23-án, elődei hires rablófőnökök voltak a 15. és 16-ik században, csak nehezen lehetett őket megfékezni, annál művel-

M. A.
Podmaniczky József báró
első főispánja volt a Bodrogh vármegyével egyesült vármegyének 1802. évi ápril 9-ik napjától haláláig 1823-ik évi május 23-ig.

tebbek és szelídebbek lettek az utódok, különösen József közelebbi elődei. Fia volt Jánosnak, kit Mária Terézia bárói rangra emelt. Atyja kiváló nevelésben részesítette, Szonthag Sámuel evangélikus hitvallású superintendens vezette nevelését. A természet mostoha volt irányában, mert púpos hátú volt. Fiatalkorában már sokat utazott külföldön, Göttingenben és más egyetemeken végezte tanulmányait, azután bejárta Angol és Franciaországot, — utazásairól jeles naplót írt. Tanulmányai és ismeretei által magára vonta II. József császár figyelmét, ki őt helytartósági tanácsossá nevezte ki, de betegeskedése miatt arról lemondani kényszerült. Rövid ideig a fiumei kormány tanácsosa is volt. Ferenc király 1802-ik évi április 9-én nevezte ki Bács-Bodrogh vármegye főispánjának, utóbb valóságos titkos tanácsosnak. Podmaniczky a diplomaciában is szerepelt. A második párisi béke után ő volt egyike azon liquidáló biztosoknak, akik a határok rendezése végett Párisba küldettek, hol Napoleon figyelmét is magára vonta.

Francia honbéli visszatérte után a Marczibányi alapítvány kezelője lett. Korának legjelesebb főurai között méltán foglalt helyet. Tudományának köre tág volt, egyaránt szerette a tudományokat mint a művészetet, úgy a classicus nyelveket. Mint fiumei gubernialis tanácsos sokat foglalkozott a kereskedelmi és vámrendszerrel. 1790-ben ő dolgozta ki a regnicolaris bizottságban a vámrendszer tervezetét. Mint evangélikus hitvallású sokat tett hitfelekezetieikért, főleg Pozsonyban. Ő volt egyszersmind egyik fő mecénása a magyar színészetnek Pesten.

Független jellemű egyéniség volt, melyről hagyománykép nem egy emlék maradt fen. Így mikor Párisban mint békebiztos működött, restelte, hogy a sok cífrán díszített diplomata között ő maga volt az egyszerű, minden díszítés nélküli tag. Azért Bécsbe rendjelért folyamodott, de folyamodványára nem válaszoltak. Szerencsésen befejezván működését, visszatért Pozsonyba. Már majdnem elfelejté missióját, mikor címére egy nagy csomag érkezett, benne a Lipót-rend nagy keresztje. Podmaniczky nem

sokat tűnődött, de összepakolva a csomagot visszaküldötte azon kijelentéssel: most már köszöni a kitüntetést, mert a magán életben nincsen reá szüksége.

Egy más alkalommal, mikor Davoust tábornok 1809-ik évben elfoglalta Pozsonyt és a városra nagy sarcot vetett ki, a város tanácsa Podmaniczkyt kérte fel egy küldöttség élén a tábornagy engesztelésére; Podmaniczky híven járt el és előterjesztette a sarc megadás lehetetlenségét, Davoust meghallgatta, de megtagadta kérelmét. Podmaniczky leverten távozott. Ekkor Davoust vigasztalólag hozzálépett, megveregette vállát és ezen classicus mondattal bocsátá el: „*Dum certant reges plectuntur Achivi*“.

Bács vármegyének nem sok haszna volt a kitünő főispánoktól. Eljöttek ugyan a gyűlésekre, de többi idejüket a vármegyén kívül töltötték és az egész közigazgatást a megye első alispánjára Ódry Andrásra bízták, ki tovább mint egy negyed századig igazgatta a vármegyét.

Podmaniczky eleinte ugyan gyakran ellátogatott a megyéjébe, de a közgyűlés egyik tagjának neveltlensége, (állítólag Vojnits János) ki púpján a gyűlés alkalmával legyet fogott, annyira felboszantotta, hogy 1811-ik évi szeptember 5-ik napjától haláláig nem jött többet a megyébe és nem tartván több tisztújítást, hasztalan sürgették a kk. és RR. azt a nádornál, úgy mint a kancelláriánál is.

De nehéz is volt feladatuk a nevezett főispánoknak, mert Bács vármegyének akkori szellemi állapota és főispánjainak műveltsége között oly nagy volt az űr, hogy azt áthidalni alig lehetett, ezer szerencse volt, hogy Ódry András alispán a várakozásnak mindenkor, mindenben megfelelt.

Grosschmid Gábor.

Regesták az Országos Levéltárból.

Bács-Bodrogh vármegye történetéhez a XV. századból.

(Negyedik közlemény.)

1422.

A kői káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Zsigmond királynak (Budán, márc. 24-én kelt) rendeletére Johannes et Nicolaus filii Stephani dicti *Saphar*, továbbá Sáfár Dorottyát, S. Miklós leányát, a bácsi és torontálmegyei *Borgyas* és *Chyregzenthpeter* nevű possessiók fele részébe (nem mondja mily címen?) beiktatta. (Johannes de *Kwre* és Johannes de *Feldwar* homo regiusok és Miklós kanonok végezték ez ügyet. Ez az oklevél már előfordult.)

(Kelt szeptember 1-én.)

1422.

A kői káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Zsigmond király rendeletére Johannes et Nicolaus filii Stephani dicti *Sáphár de Chew*-t (és Miklós leányát Dorottyát) az őket (nem mondja mily címen?) illető *Borgyas* (torontáli) és *Chyregzenthpeter* (bácsi) birtokok fele részébe Johannes de *Kwre* és Johannes de *Feldwar* homo regiusok és Miklós kanonok által bevezette.

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1422.

A pozsonyi káptalan 1770-ben átírja Szlávy Pál kir. kamarai tanácsos kérelmére a kői káptalannak 1422. dec. 10-én kelt azon oklevelét, mely szerint a nevezett káptalan *Blasius* filius Joannis Pethew, testvére Jakab és Blasius filius Jacobi de *Alpár*-t a bácsvármegyei Retheszenthmarton, Bodogazontheleke, Kys-thelek, Halasthofely, Baatheky, Lorwmus és Erdewkwz nevű possessiókba beiktatta.

A pozsonyi káptalan átírata kelt 1770. szept. 10-én.

1422.

A kői káptalan Zsigmond király (nov. 18-án kelt) rendeletére *Blasius* filius Joannis filii Pethew, ennek testvérét *Jakabot* és *Blasius* filius Jacobi de *Alpar*-t az általuk vétel útján (nem

mondja kitől?) szerzett bácsmegyei *Kethezzenthmarton*, *Bodoghazontheleke*, *Kosthelek*, *Halasthofel*, *Baththek*, *Lorwms* és *Erdewkuz* nevű possessiókba beiktatja. A beiktatást *Márk* kanonok és *Fabianus* de Kozafalva nevű homo regius végezte.

(Kelt december 10.)

1422.

A bácsi káptalan előtt Sandor (így!) filius Petri filii Jakobi, filii similiter Sandor de *Baba-Szent-Peter* a maga és gyermekei nevében Garai Miklós fiának *Miklós nádornak* járó adósságok fejében örökre átengedi a bácsvármegyei *Bába-Szent-Peter*-ben levő birtokait az ott levő Szent Péter és Pálról nevezett egyház patronátusi jogával. (Azt mondja az oklevél e részirtokról: in qua scilicet possessionaria portione prius Nicolaus litteratus castellanus ipsius domini Nicolai palatini de Futtag, nomini et in persona ejusdem domini Nicolai, *titulo pignoris*, magnam partem tenuisset et possedisset . . .)

(Kelt március 21.) Az átirat 1783-ból való.

1422.

A bácsi káptalan Zsigmond király (1421. dec. 22-én kelt) rendeletére Maróthi János macsói bánt (Johannes de Maroth alias banus Machoviensis) a *Szent Miklós* nevű bácsvármegyei részirtokba (quarundam portionum possessionariorum in possessione *Szt-Miklos* dicta in Comitatu *Bachiensi* existente habitarum) iktatta, melyet nevezett bán csere útján (in concambium) szerzett Szent-Miklósi István leányától Margittól és gyermekeitől.

A beiktatást Jakab kanonok Ladislaus filius Thome de Zolta nevű homo regiussal végezte.

Kelt az oklevél febr. 10. Az átirat 1783-ból való.

1422.

Perényi Simon országbíró a Maróthi János bán birtokainak rendezése ügyében hozott ítéletben hivatkozik a bácsi káptalan azon (1420-ban kelt) oklevelére, mely szerint a nevezett káptalan *Szentmártoni* János és a *Gegeri* Pál fiai László, Benedek és János között folyt birtokperben *Zentlörinc*, *Zantho* és *Apathi*

nevű birtokokban vizsgálatot tartott. — Az oklevél nincs szó szerint idézve.

(Kelt március 5.)

1422.

Bács vármegye hatósága nevében *Peter* (de Dersfalva), *Péter* (de Fegyvernek) alispánok, *György* (de Szentmihály) és *Judas* (de Thamanya) szolgabírák *Zsigmond* királynak (1422. nov. 13-án kelt) rendeletére vizsgálatot tartottak (s erről jelentést tesznek) *Miklós* (de *Alpár*) ellen az *Alpári Bálint* és *Zsigmonddal* szemben elkövetett hatalmaskodás ügyében.

(Kelt Bácsban december 3.)

1422.

A kői káptalan előtt *Johannes de Baden* (Bodon), *Jacobus de Bodon* és ezek rokonai *Zenthmarton* nevű possessio felett megosztóznak, vagyis osztályegyezségre lépnek. (A vmegye nincs megemlítve.)

(Kelt jul. 13-án.)

1423.

A bácsi káptalan előtt néhai *Földvári Oláh János* özvegye: *Nerona*, jel. férjezett *Kendi Lászlóné* kijelenti, hogy fivére, *László* fia: *Péter* és nővére *Erzsébet* férj. *Szentiváni Tamásdeákné* (litteratus) által hozománya dolgában a család ingóságaira nézve kielégítettett.

(Kelt máj. 11-én.)

1423.

A kalocsai káptalan oklevele, mely szerint *Perényi Péter* országbíró rendelete és ítéletlevele folytán *Maróthi János* macsói bánt a *Jacobus filius Michaelis de Zanthó* tulajdonát képezett birtokba, t. i. *Zaath* nevű possessio fele részébe, *Ladislaus de Pettke* országbírói jegyző, kiküldött homo regius és *Ágoston* kanonok által beigtatta.

(Kompolthy István országbíró 1423. évi átiratából.)

1423.

Kompolthy István országbíró oklevele, melyben *Maróthi János*

macsói bán részére privilegiális alakban átírja és megerősíti a bácsmegyei *Zaath* possessióra vonatkozó jogleveleket. Ezek: Rozgonyi Simoné 1413., a kalocsai káptalané 1423-ból. (Mégvannak már előbb.)

(Ered. a budai kam. levéltárból.)

1423.

Zsigmond király oklevele, mely szerint néhai *Garai* Miklós nádor fiának, *Jánosnak* adományozza a hűtlenektől elkobzott *Alsowolubsycta* (pozsegai), *Zemetfalva* és *Zenyfelde* (baranyai) birtokokat „et unam curiam seu sessionem in possessione *Irug* in cotta *Bachiensi* existente habitam“ (azért, mert a királynak előbb 500 arany forintot adott kölesön). (Az *irughi* birtokrészt előbb *Ladislaus filius Martini*-é volt, ki szintén hűtlenségbe esett.)

(Zsigmond kir. 1424. évi átiratából.)

1423.

A kői káptalan oklevele, mely szerint *Nicolaus filius Andree Pernyes* dicti és ennek gyermekei, továbbá *Johannes de Bether* és ennek fia *Lőrinc* azon jótéteményekért, melyekkel őket *Garai* Miklós nádor elhalmozta, átengedik és átadják a bácsmegyei *Kwned* vagy *Kwnetheleke* possessiót egészen, *Chyk* nevűt pedig $\frac{1}{4}$ -ed részben. Együttal beleegyeznek, hogy a *Bether* nevű bácskai possessio három darabja „tres porciones“ vagyis $\frac{3}{4}$ -ed része, melyet *Garai* cserében birt *Betheri Györgytől*, nála maradjon.

(Eredeti a budai kam. levéltárban.)

1423.

A kalocsai káptalan oklevele, mely szerint *Perényi Péter* országbíró ítéletlevele folytán *Maróthi János* macsói bánt (és fiát *Lászlót*) a *Gergery*, *Belsewzenthmarthon*, *Sorokzenthmarthon*, *Zenthycan* possessiókba, továbbá a *Gywla*, *Wyman* et *Vereseghaz* nevű pusztákba *Stephanus de Gywla* orsz. bírósági jegyző kiküldött és *György* kanonok által beiktatta. (E birtokok előbb

Ladislaus filius Petri Pap dicti tulajdonai voltak s talán per útján vesztette el; az oklevél nem mondja.)

(Er. a budai kam. levéltárban.)

1423.

A kői káptalan előtt *Nicolaus* filius *Andree Pernyes* dicti, *Georgius* et *Johannes* filii ejusdem *Nicolai*, *Johannes* filius *Ladislai* et *Laurencius* filius ejusdem *Johannis* de *Bether*, tartozásaik fejében átengedik átruházzák *Garai Miklós* nádorra a bácsmegyei „*Kwnd* alis nominne *Kuntheleke*“ (Kuntelek) nevű possessiót és „*quartem partem possessionis seu predii Thyk* in comitatu *Bachiens* habitas et existentes“ . . .

Kelt május 10-én. .

1423.

A budai káptalan átírja az ó-budai apácák részére a bácsi káptalannak 1415. évi oklevelét, mely a nevezett apácák *Zond* nevű birtokára vonatkozik. (Lásd ezt!)

(Kelt dec. 8.)

1424.

Zsigmond király oklevele, mely szerint *Mera*-i Tamás (eanonicus *Agriensis*) és *Kagbel*-i Lengel Mihály és társai a bodroghmegyei *Reegh* és *Bakoch* nevű possessiókban levő rész-birtokaikat eladják 200 frtéért *Maróthi* János macsói bánnak.

(Ez az oklevél is előfordult már, de talán nem a király neve alatt; ez szokatlan adásvételnél!)

(Zsigmond kir. 1429. évi átiratából.)

1424.

Bodrogh vármegye hatóságának (*Stephanus* dictus *Erdough* de *Aranyan*, *Kewstachius* de *Vk* viceconitus, item *Joh.* fil. *Andr.* de *Zenthmiclos*, *Hept.* fil. *Fab.* de *Boroth* jud. nob.) oklevele, mely szerint *Michael* fil. *Mich.* fil. *Petride Aranyan* a maga és neje (*Dorotheia* filia *Pauli* dicti *Leukos*) és gyermekei nevében tiltakozik az ellen, hogy *Maróthi János* bán emberei *Zaká*-ból az ő *Aranyán*-ban levő szántóföldjét elszántják, eredetijét

elfoglalják. (Kelt Bodrogh, sabb. prax, p. fectum Viti et Madesti martirum.)

(Eredeti a br. Révay cs. levéltárában.)

1425.

A kalocsai káptalan okleve, mely szerint Kompolthi István orsz. biró rendeletére *Maróthi* János macsói bánt és fiát, Lászlót, a bodroghmegyei *Reegh* nevű possessiók azon részeibe, melyek Merai Tamás kanonok és testvérei voltak, Zelews-i Gergely homos regius és Jakab kanonok által beiktatta.

(Zsigmond kir. 1429. évi átiratából.)

1425.

A kői káptalan előtt Katherina filia Petri de *Zenthdemeter* consors scilicet Ladislai de *Zenthkirál* a maga és gyermekei nevében, tartozásai fejében, átruházza Garai Miklós nádorra különböző birtokait Szerém megyében.

(Kelt március 9.)

1425.

A bácsi káptalan előtt Szentdemeteri Péter leánya Katalin férj. Szentkirályi Lászlóné ugyanazon *bevallást* teszi, mint a fentebbi oklevélben a kői káptalan előtt.

(Kelt március 9.)

1426.

Zsigmond király oklevele, melylyel Palóczy Máttyás országbírónak meghagyja, hogy *Pertrus* de *Zolath* és *Michael* de *Zolath* ama panasza folytán, hogy *Georgius* de *Bether* a bácsmegyei *Bether*, *Chykad*, *Devecherturol*, *Mezewturol* és *Wygesturol* nevű possessiókat, melyek a panaszosokat öröklés útján illetik, nevezett Betheri György *Garai* Miklós nádornak eladta, ez ügyben vizsgálat tartassék a bácsi káptalan közbenjöttével és a felek a király elé rendeltessenek.

Eredeti a gyulafehérvári káptalan levéltárában. (Kelt Tordán, secunda die festi beati Andree apostoli.)

1426.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Zsigmond királynak

ez évi jun. 11-én kelt rendeletére Garai Jánost *Bonkovich*, *Kekes* és *Fewberk* nevű szerémvármegyei birtokba beiktatja. A beiktatást Dionius kanonok és Georgius de Kereked nevű homo regius végezi.

(Kelt febr. 18-án.)

1426.

A kői káptalan, Zsigmond király rendeletére, Garai János magistert az általa vétel útján (nem mondja az oklevél, hogy kitől vette?) szerzett szerémvármegyei *Kekus* és *Fewberk* nevű possessiókba beiktatja. A beiktatást Dionisius kanonok végezte, homo regiusként Georgius de Kereked szerepelt.

(Kelt quindecim die diei statutionis, vagyis febr. 11.)

A kői káptalan („Cap. de Kw“) tagjai: Mihály prépost, Márk olvasó, Mátyás éneklő, Döme örkanonokok.

1428.

Zsigmond király rendelete Csáki László erdélyi vajda, Mihály és Györgyhöz az iránt, hogy az *ó-budai apácáknak* Nagydorján és Vastorok nevű birtokaikon levő jobbágyait a nevezett földesurak *kanizsai* tisztjei ne zaklassák és vámfizetésre ne kényszerítsék.

(Datum in descensu nostro campestri sub castro Galambocz vocato, feria tertia proxima post factum beati Michaelis archangeli = május 11.)

1428.

A kői káptalan oklevele, mely szerint „nobilis vir *Johannes Wythez dictus*“ *Thyguwrthow* nevű halászhelyét, továbbá rész-birtokait *Szent-Péter* (Zenthpether) és *Borgyas* possessiókban „in comitatu Bachiensis“ birt, 164 frtért zálogba adja (pro centum et sexaginta quatuor flor.) *Garai János*nak.

(Kelt okt. 27.)

1428.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Nicolaus de *Gara* nádort Zsigmond királynak (Váradon) szept. 21-én kelt rendeletére a bácsvármegyei *Baaka* nevű rész-birtokba (quasdam

porcionum possessionaium in possessione *Baaka* vocata in comitatu Bachiensi existense). E beiktatást Márk kanonok és Emericus de Dragh homo regius végezték.

(Kelt okt. 19.)

1428.

A kői káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Zsigmond király rendeletére *Garai* Miklós nádort, az illető bácsmegyei *Baaka* nevű possessióban levő részbirtokba (quarundam porcionum) *Drághi* Imre homo regius és Márk kanonok által beiktatta.

(Eredeti a budai kam. levéltárban.)

1428.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Johannes *Wythez* dictus *zálogba adja* 164 frtért *Garai* Jánosnak a bácsmegyei *Chygrwthow* halászhely, *Zenthpether* és *Borgyas* possessiókban levő részbirtokait. (Borgyas itt persze hibásan van bácsmegyeinek mondva, mert torontáli. Pesty erre nem tesz megjegyzést.)

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1428.

A kői káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Zsigmond király rendeletére *Garai* Jánost (nem mondja nádornak) az őt zálog utján illető bácsmegyei *Zenthpeter* és *Borgyas* possessiók és *Chygrwthow* piscina részbirtokaiba Bodoni Saphar György homo regius és Miklós kanonok által beiktatta. (Borgyas itt is bácsmegyeinek mondatik ismételten!)

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1428.

A titeli káptalan jelentése Zsigmond királyhoz az iránt, hogy Blasius abbas de *Byzere* jobbágysai által az *aradi* káptalan *Molnari* nevű possessióján elkövetett birtokháborítás ügyében a kellő vizsgálatot megtartotta.

(Kelt jun. 15.)

1428.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint *Michael* filius

Stephani de *Mikola* a valkóvármegyei *Monostor* possessióban levő részbirtokát az ottani ecclesiának átengedi.

(Datum feria sexta proxima aute festum conversionis beati Pauli apostoli — jan. 23.)

1428.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint Michael filius Stephani de *Micola* bizonyos birtokot *Monostor* nevű possessióban az ottani Szentlélekről nevezett egyháznak enged át, mikor előbb Nicolaus de *Berzethe* nevű rokonai elfoglaltak. (Az oklevél szövege nem mondja, e *Monostor* mely vármegyében feküdt, de a hátiratban benne van: „Super *Monostor* fassionalis et cuntentus in comitatu de Walko“. Pesty nem tesz megjegyzést.)

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1428.

A kői káptalan Zsigmond király rendeletére beiktatja Johannes de Gará-t a bácsmegyei *Zenthpeter*, *Borgyas*-ban levő bizonyos részbirtokokba és a *Thygwrtow* nevű halastó birtokába, miket nevezett zálog útján szerzett. (Hogy kitől? az nincs fel- említve.) A beiktatást Miklós kanonok és Gregorius Saphar dicto de Bodon homo regius végezték.

(Kelt dec. 14-én.)

1429.

Zsigmond király oklevele, melyben átírja és megerősíti a saját (1424. évben) és a kalocsai káptalan 1425. évben kelt azon okiratait, melyek a *Mera*-i Tamás és Kagbel-i *Lengel* Mihály átengedése folytán a *Maróthi János* maćsói bánhoz került bodroghmegyei *Reegh* és *Bakach* nevű possessiókra vonatkoznak.

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

Közli: D. Gy.

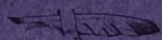

Tartalom:

	Lap.
1. Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára. Irta Iványi István, Ismerteti Grosschmid Gábor	1.
2. Dregán Péter. Czirfusz Ferentől	13.
3. A Hunyadi család birtokai Bács és Bodrogh vármegyében. Muhoray Alfonztól	17.
4. Ujvidék történetéből. Erdújhelyi Menyhértől	20.
5. Tárea. D. Gy.-tól	27.
6. A tiszai koronakerület harmadik kiváltságlevele 1800-ból. Közli M. A.	28.
7. Báró Podmaniczky József élete. Grosschmid Gábortól	37.
8. Regesták az Országos levéltárból. (Negyedik közlemény.) Közli D. Gy.	40.

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

DUDÁS GYULA DR.
TITKAR.

✠ XI. ÉVFOLYAM. II., III., IV. FÜZET. ✠

ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1895.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. E címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre főispán Szabadkán, alelnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Dudás Gyula dr. Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

A titeli káptalan története.

Irta: **Érdújhelyi Menyhért.**

I. Káptalan.

(Alapítás. Prépostok. Kanonokok. Birtokok. Tekintély.)

Azon kulturális őrhelyek közt, melyek a mohácsi vész előtt az Alföld fejlődésére első rendű befolyást gyakoroltak s a civilizációval együtt a magyarság erősödésére különös módon hatottak, méltó magasztalás illeti a titeli prépostságot, mely a Duna és a Tisza összefolyásánál, az Alföld végpontján állott, a szó teljes értelmében végvára volt a mohácsi vész előtt oly erős magyarságnak. Vallásos buzgalomtól és honszerelemtől áthatott férfiak rakták itt le egy szent prefektura alapjait, ellátták dús javakkal a titeli egyházat, melynek prépostjai és kanonokjai úgy az egyház, mint a haza szolgálata által országos fontosságúvá tették e helyet. — Mint papok a vallást és tudományt ápolták, mint hiteles hely őrei közszolgálatokat teljesítettek; mint a vár tulajdonosai fegyveres erővel oltalmazták e szép hazának Istentől megáldott földét. Midőn a félhold baljóslatú fénye feltűnt a keleti égaljon, a titeli vár környékén jólét honolt, békés fejlődés volt szemlélhető. A magyar falvak sokasága környékezte e helyet, a két folyam szögellétének virányos rónaságán szép magyar szó esengett mindenütt. A káptalant, a magyar falvakat mindenestől elseperte az ádáz török-járás, mely után többé nem ismerünk rá ez édes tájra. A titeli domb a hajdani dicsőség vesztét jelző sírhalom. Emléke ama dicsőségteljes kornak, melyben a magyarság erősebb, hatalmasabb volt, mint ma. Vajha ismét visszatérnének a régi dicsőség évei!

Mikor alapították, ki alapította a titeli prépostságot?

Mielőtt a felvetett kérdésre felelnék, tájékozás kell nyújtanunk t. olvasóinknak a társas káptalanok szervezete felől. Köztudomás szerint a középkorban nemesak a püspöki székesegyházak mellett alakultak kanonoki testületek, hanem a nagyobb városokban lakó papok is társas életet folytattak, némi tekintetben a szerzetesek életmódjához hasonlóan házi szabályok alatt éltek. Az ily kanonoki testületeket társas káptalanoknak (ecclesia collegiata) nevezték. A káptalan feje prépost volt, a kanonokok különben épp úgy voltak tisztségekbe osztva, mint a székesegyháziak : t. i. olvasó, énekes, őr, dékány, iskolás stb. kanonokok. Kezdetben mindnyájan közös házban laktak, mint a szerzetesek ; századok folytán azonban a közös életmód megszűnt. A társas káptalanoknak épp úgy, mint az apátságoknak egyik fő jövedelmét azon természetbeni szolgálmányok képezték, melyeket a föld népe köteles volt az egyházak számára adni : borban, búzában, baromfiban. Esetleg készpénzt is fizettek a jobbágyok. Mindezeket kötelesek voltak a jobbágyok a káptalan csűrébe szállítani. A káptalanok másik fő jövedelmét azon földbirtokok képezték, melyeket részint a királyok és nemesek ajándékoztak az egyházak, részint a káptalanok készpénzért vették azokat. Ezek előre bocsátása után lássuk immár a titeli káptalan keletkezését.

Szépen lendülő históriai irodalmunk legújabb időben a mohácsi vészt előző kornak örökké becses okleveleit szép számban tárja fel a multak iránt érdeklődő közönség előtt. Sok-sok kérdés tisztázását köszönjük korunk serény kutatóinak, kik szakadatlanul hordják felszínre rejtegetett régi diplomáinkat. Mint ezernyi más kérdésről, a titeli prépostság eredetéről is téves volt az előző korbéli história tanítása. Cinár szerint Kencz, Seletuk és Miklós, Selce fiai ; továbbá Pál, János fia ; Lóránt és Rennáld fiai ; László, Detre és Heim, Kecsedí Odó fiai alapították a titeli prépostságot, kik Pálnak és Ágostonnak e célra földbirtokot ajándékoztak. Ezek részint magok erejéből, részint alamizsnából kolostort építettek s azt szent Imre tiszteletére

felajánlották. IV. Kelemen pápa Kolumbán püspök kérésére a kolostort szt. Ágoston kanonokjainak rendtartása szerint szabályozta.¹⁾ Hogy Cinár véleménye téves, ezt nem nehéz kimutatni. Hiszen a titeli prépostság soha nem viselte szent Imre címét, hanem a szent Bölcseségről volt elnevezve. Nem is szerzetes, hanem világi papok voltak a káptalan kanonokjai. Az idézett oklevél eredetije nem Titelt említ; hanem Thul-t, vagy Teul-t.²⁾ Végül Lodomér érsek levele szerint a szóban forgó prépostság nem a kalocsai, hanem a pécsi egyházmegye területén feküdt. Kétségtelen tehát, hogy a szóban forgó oklevél a pécsi egyházmegyében levő, szent Imréről nevezett thuli, vagy teuli prépostságra vonatkozik.

Miután a fönnebbi téves nézetet elvetettük, nézzük azon adatokat, melyek a titeli prépostság eredetére vezetnek bennünket. Magát az alapítás évét megállapítani nem lehet, mert arról semmiféle írott adat nem tanúskodik. X. Leo Pápa szent László királyt említi a prépostság alapítójának,³⁾ tehát az minden esetre a XI. század végén keletkezett. Históriai értékű első adatunkat Martirius esztergomi érsek 1156. évi adományleveléből vesszük, mely az esztergomi káptalan részére tett adományozás tanúi közt Péter titeli prépostot említi.⁴⁾ Ezentúl mind sűrűbben találkozunk a titeli prépostok és kanonokok neveivel. Így 1163-ban III. Istvánnak a spalataói érsek számára kiadott oklevelét István titeli prépost királyi kancellár s a királyné udvari papja szerkesztette.⁵⁾ Több ily oklevélben olvassuk a titeli prépostok, illetve kanonokok neveit; mivel részint mint királyi kancellárok, részint mint alkancellárok, részint mint a káptalani hiteles hely képviselői szerkesztettek vagy átírtak közhitelességű

1) Fuxhoffer-Cinár. Monasterologia. II. 198. Az érsek levele szerint: Fratres Irannes praepositus et Saul ejusdem socius ecclesiae s. Emerici de Thul ord. s. Augustini superpelliceati canonicus regulares. Fejér. Cod. Dipl. VII. 5.523.

2) Balics L a róm. kat. egyház tört. Magyarországon. II. 284. l.

3) Theiner. Mon. Hung. Hist. II. 591.

4) Fejér. Cod. Dipl. II. 143.

5) U. o. II. 166.

okleveket. — Az oklevelek sokszoros tanúsága folytán kétségünk sem lehet az iránt, hogy a titeli káptalan a szent Bölcseség címét viselte, az oklevelek szövege s a káptalan pecsétjének fenmaradt lenyomatai bizonyítják ezt.¹⁾ Épp oly bizonyos, hogy a káptalan kanonokjai nem szerzetesek, hanem világi papok voltak. Ámbár hajdan úgy a világi, mint a szerzetes kanonokok társas életet éltek, mindazáltal a világi papok nem voltak szerzetesi disciplina alatt s nem tettek fogadalmakat. A titeli egyház társas káptalan volt, melynek tagjai világi papok voltak. A régi oklevelek egész határozottan világi prépostságnak nevezik.²⁾ Hogy hány tagból állhatott a káptalan, ezt bajos volna megállapítani. Azon okleveleken, melyeket a káptalan, mint hiteles hely kiállított, rendszeren ily befejezést olvasunk: N. prépost, N. olvasó, N. éneklő, N. örkanonok, N. dékány s a többi kanonokoknak jelenlétében, kik a titeli egyházban Istennek szolgálnak.³⁾

Nem szenved kétséget, hogy a titeli káptalan és prépostság a magyarországi társas-káptalanok közt mindenkor elsőrendű szerepet játszott. Ezen tekintetre méltó szerep volt a főmotivum, mely engem arra indított, hogy ezen kulturális végvárnak történetét megírjam s levonjam a feledés fátyolát egyikéről azon elpusztult helyeknek, melyeknek a földön szanaszét heverő téglatörmelékei a szent hajdan dicsőségének néma hirdetői. A titeli prépostok mint egyházi férfiak a vallás és tudomány szolgálatában köztiszteletnek örvendettek s nagyfontosságú missiót teljesítettek e végvidéken. E mellett úgy egyházi, mint világi ügyekben különös megtisztelő kiküldetésekből jártak el, előkelő hivatalokat viseltek, mely hivatalok és megbízások nem csekély mértékben hozzájárultak a titeli egyház tekintélyének emeléséhez. Mint imént említettem, István

¹⁾ Praepositura s. Sapientiae Dei Titulensis, Theiner. II. 121., 127.

²⁾ Saecularis ecclesia Titulensis. U. M. I. 619.

³⁾ Ladislao praeposito, Andrea lectore, Andrea cantore, Valentino custode, Ivanne decano et ceteris canonicis, Deo in Tytulensi ecclesia farmulantibus. Hazai okmánytár VI, 26., 3.

titeli prépost királyi kancellár volt.¹⁾ 1299-ben László mester, titeli prépost alkancellárja volt a királyi udvarnak.²⁾ Ugyanő 1325-ben Károly király követe volt a pápánál.³⁾ 1398-ban István a királyi kancellária titkára.⁴⁾ 1514-ben János prépost II. Ulászló király titkára.⁵⁾ Midőn a szent föld visszafoglalása iránt megindult mozgalom fokozatos áldozatkészségre sarkalta a keresztény népeket, a pápai tized-gyűjtők nevei közt ott találjuk a titeli prépostot. 1338-ban De Carceribus Galhard titeli prépost, a magyarországi tized-gyűjtő, ki az egyházi javadalmakra kivetett adót szedi a szent föld számára.⁶⁾ Idővel a titeli prépostságot más magasabb állásban levő egyházi férfiaknak adták szinekúra gyanánt; már a XIV. században terjedt e szokás; az egyházi javadalmak kumulációja, a titeli prépostságot többször ruházták magas méltóságot viselő egyházi férfiakra, kik nem tartózkodtak székhelyükön, csupán a jövedelmet húzták, mi az intézmény javát természetesen nem mozdította elő. Igy 1344-ben Vilmos biboros volt a titeli prépost,⁷⁾ 1378-ban Vermon Péter biboros, ki a káptalan által kiállított oklevél tanúsága szerint állandóan Rómában lakott,⁸⁾ 1481-ben Bakócs Tamás esztergomi érsek viselte a prépostság címét s javadalmát élvezte.⁹⁾ Utóbb Bakócs Tamás unokaöcsésére: János esztergomi nagyprépostra szállott a javadalom, melyet különben az érsek Bakócs Bálinttól mintegy örökölt.¹⁰⁾ Ily módon a tileli prépost méltósága elvesztette eredeti jellegét, a beneficium dús szinekúra volt, melyet kegyelt embereknek adományoztak.

A prépostság előkelősége mellett bizonyít azon körülmény,

1) Cod. Dipl. II. 166.

2) Hazai okmánytár. VIII. 449.

3) Theiner. I. 501.

4) Cod. Dipl. X. 2. 548.

5) Hazai okmánytár. V. 407.

6) Mon. Vatic. Ser. I. T. I. 411.

7) Cod. Dipl. IX. 1. 217.

8) Magy. Tört. Tár. XX. 261.

9) Mon. Vatic. Ser. I. T. V. 8.

10) Katona. Hist. Crit. XIX. 211.

hogy az a kalocsai érsek joghatósága alól ki volt véve s jurisdikció tekintetében az esztergomi érsek alá tartozott, épp úgy, mint a dömösi, aradi, budai és szebeni társas-káptalanok. Egynémely író tagadja a titeli káptalannak ezen privilégiumát¹⁾; mások Lodomér érsek idézett oklevelét helytelenül értelmezve, a túli prépostság privilégiumát a titeli káptalanra magyarázzák.²⁾ Ezekkel szemben megjegyzem, hogy a titeli prépostság csakugyan ki volt véve a kalocsai érsek joghatósága alól, azonban ezt nem Lodomér érsek leveléből tudjuk meg, hanem legelső sorban IX. Bonifác pápának 1400. évi máj. 1-én kelt diplomájából, melyben elősorolja mindazon apátságokat és káptalanokat, melyek ki vannak véve azon püspökök joghatósága alól, kiknek egyházmegyéje területén vannak s az esztergomi érsek joghatósága alá vannak rendelve. Tárgyamhoz nem tartozik kutatni, miért nem sorolja fel a pápa az Ivánfi és Dudás Ödön által említett titeli prépostságot; annyi bizonyos, hogy a dömösi, titeli, aradi, budai és szebeni társas-káptalanokat, melyek közül a titeli a kalocsai egyházmegye területén fekszik, — az esztergomi érsek jurisdikciója alá rendelt kiváltságos helyeknek nevezi, melyeknek tagjai senkit mást nem tartoznak ordináriusoknak elismerni, mint az esztergomi érseket, kinek az egyházi adózásokat is fizetni kötelesek.³⁾ Még világosabbá teszi e kérdést Leo pápának 1513. évi oklevele, melyben a titeli prépostnak megengedi, hogy a szentelt olajokat a szomszédos püspököktől szerezhesse be. A pápa idézett oklevele szerint Tamás biboros, ki egyuttal a bácsi egyházmegyében levő s a szent Bölcseségről nevezett titeli prépostság címét is viseli, azon kéréssel fordult a pápához, engedné meg neki, hogy a szentelt olajokat a kalocsai érseki, vagy valamelyik szomszédos püspöki hatóságtól kérhesse, mivel a titeli prépostság az esztergomi ér-

1) Thim. L. a „Bácska“ 1891. évi XXI. sz.

2) Ivánfi. Tört. és régészeti értesítő. Temesvár. 1877. III. f. 113. l. — Dudás Ö. „Bács-Bodrog.“ Pacsér. 1879. 4. l.

3) Mon. Vatic. Ser. I. T. IV. 198.

seki székhelytől tiz napi járásnyira van. A pápa, tekintettel az óhaj jogosultságára, a kért engedélyt megadta.¹⁾ Ezen oklevél semmi kétséget nem hagy az iránt, hogy a titeli káptalan csakugyan a kivett társas egyházak közé tartozott.

Ezek előadása után lássuk immár a prépostok névsorát, a mint azt a kezeink közt lévő adatokból összeállítanunk sikerült. Minthogy a prépostság alapítási évét nem sikerült kifürkésznünk, azt sem tudjuk bizonyosan, ki volt a káptalan első prépostja. Bizonyos, hogy 1156-ban Péter volt a titeli prépost, valószínű, hogy ő volt a káptalan első prépostja.²⁾

1163-ban István kir. kancellár.³⁾

1233-ban Mihály.⁴⁾

1238-ban István kir. kancellár.⁵⁾

1251-ben András.⁶⁾

1280-ban László.⁷⁾

1290-ben Döme.⁸⁾

1294-ben János.⁹⁾

1299-ben László kir. alkancellár —¹⁰⁾ 1325-ig.¹¹⁾

1337-ben De Carceribus Galhard-ap, nuncius —¹²⁾

1344-ig.

1344-ben Vilmos biboros. — 1372-ben u. az.¹³⁾

1378-ban Vermon Péter biboros.¹⁴⁾

1) Theiner II. 590.

2) Cod. Dipl. II. 140.

3) Cod. Dipl. II. 166.

4) Pray Spec. Hist. Hung. II. 61.

5) Hazai okmánytár. VI. 36.

6) Magyar Tört. Eml. I. o. XII. sz. 332.

7) Hazai okmánytár. VI. 263.

8) U. o. VII. 312.

9) M. Tört. Eml. okm. VII. 65.

10) Hazai okmánytár. VIII. 449. Anjoukori okmánytár. II. 36.

11) Theiner I. 501.

12) U. o. I. 616., 619.

13) U. o. 682. Anjoukori okmánytár. VI. 108. Theiner. II. 127.

14) Magy. Tört. Tár. XX. 261.

1390-ben István kir. kancellár — 1401-ig.¹⁾

1401-ben Sós László.²⁾

1450-ben Guthi Ország Péter.³⁾

1459-ben Bakócs Bálint⁴⁾ — 1480-ig.⁵⁾

1481-ben Bakócs Tamás esztergomi érsek.⁶⁾

1499-ben Bakócs János esztergomi nagyprépost⁷⁾ 1512-ig.⁸⁾

1513-ban Tamás, biboros, ki Rómában lakott, bírta a prépostság címét és javadalmát.⁹⁾ Ügylátszik ő meg is tartotta azt a mohácsi vészig, a prépostság pusztulásáig. Egyéb prépostok neveiről nem emlékeznek meg írott adataink¹⁰⁾; mint alább látni fogják, a Buda felől kitakarodó török sereg elpusztította Titelt, a templomot felgyújtotta, a titeli káptalan megszűnt létezni. Jelenleg Zittl Róbert kalocsai székes főegyházi kanonok viseli a szent Bölcseségről nevezett titeli prépostság címét.

Mellesleg meg kell emlékeznünk a titeli kanonokokról is, habár azok névsorát összeállítanunk lehetetlen. Azért csak anynyiban tartom szükségesnek néhány, kezem ügyébe eső névnek felemlítését, amennyiben sikerül valamelyes képét nyernünk a titeli káptalannak. A káptalan által kiadott egyik, 1238-ik évi bizonyáglevélen ezen klauzulát olvassuk: István prépost, Péter

1) U. o. II. 74, Cod. Dipl. X. 2. 548. Mon. Vatic. Ser. I. T. IV. 132.

2) Mon. Vatic. S. I. T. IV. 362.

3) Varga F. Szeged története. I. 238.

4) Századok. 1875. évf. 555.

5) Orsz. levéltár. Dipl. 18349.

6) Mon. Vatic. S. I. T. V. 8. Hazai okmánytár. V. 358.

7) Akad. kéziratár. Pesthy-féle gyűjt. 175.

8) Hazai okmánytár. V. 407. Katona. Hist. Crit. XIX. 211.

9) Theiner II. 590.

10) Ivánfi tévesen sorolja a titeli prépostok közé Jánost 1338-ban, Arnoldot 1349-ben, Jánost 1345-ben. Kelemen pápa 1344. évi levelében, melylyel a titeli prépostságot Vilmos kardinálisnak adományozza, világosan megmondja, hogy ezen beneficium az imént esanádi püspökké kinevezett De Carceribus Galhardé volt. (Cod. Dipl. IX. 1. 217.) Tehát Galhard közvetlen utóda Vilmos biboros. Épp oly téves Ivánfi azon állítása, (Tört. és rég értesítő. Temesvár. 1877.) hogy 1372-ben Kelemen biboros volt a titeli prépost. Ivánfi nem olvasta el kellő figyelemmel a pápa 1372-iki levelét, melyben Vilmost, szent Kelemen biborosát említi. (Theiner II. 127.) Végül Ivánfi azon állítását sem látjuk beigazolvva, hogy 1460-ban Cesinge János lett volna a titeli prépost.

olvasó, Redemptus éneklő, Wasardinus örkanonok, Mihály dékány.¹⁾ Egy 1287. évi átiraton: László prépost, András olvasó, András éneklő, Bálint örkanonok, János dékány s a többi kanonokok, kik a titeli egyházban Istennek szolgálnak.²⁾ A kanonoki stallumokat a pápa konferálta. Így 1389-ben olvassuk, hogy a pápa Kun Andrást titeli kanonokká kinevezte.³⁾ 1390-ben János Jakabot.⁴⁾ 1398-ban Árky Lukácsot.⁵⁾ 1400-ban Bonifác pápa Zalánkeméni Márton Jánost nevezte ki titeli kanonokká.⁶⁾ Voltak a káptalanbéliek közt igen előkelő férfiak is, mint pl. De La Canina Arnold magyar- és lengyelországi pápai nuncius.⁷⁾ A kanonokok számát nem állapíthatjuk meg; kétségtelen azonban, hogy az olvasó, éneklő, örkanonokon és dékányon kívül még több stallum is volt a káptalanban.

A középkori állami és társadalmi rendszer, mely az egyházat az állammal szorosán összekapcsolta s a két hatalmi szférának érdekét összefonta, a kolostorokat és káptalanokat néha túlontúl ellátta bőséges javakkal. Nem kutatom, mennyiben szolgált az egyházi intézményeknek előnyére, esetleg hátrányára ezen óriási gazdagság, csak a tényt óhajtottam itt általánosságban körvonalozni. Az egyházi férfiak az állami életben fontos funkciókat végeztek; az egyházi intézmények világi jellegű közszolgálatokat teljesítettek, mi által működésök a társadalommal legszorosabban együvé forrott. Ezen körülmény, továbbá azon meleg vallásosság, mely a középkori társadalmat általában jellemezte, arra indította a fejedelmeket s egyes nagybirtokosokat, hogy az egyházakat dús javakkal lássák el, ez által akarván kifejezést adni kegyeletöknek s a közszolgálatokért való elismerésöknek. Megemlítendőnek tartom még ama körülményt, hogy

1) Hazai okmánytár. VI. 36.

2) U. o. VI. 263.

3) Mon. Vatic. Ser. I. T. III. 44.

4) U. o. T. III. 59.

5) U. o. IV. 72.

6) U. o. IV. 255.

7) U. o. I. 438.

az egyházak birtokkezelése jótékony befolyással volt hazánk mezőgazdasági fejlődésére, jelesen a titeli káptalan tényleg figyelemre méltó hatást gyakorolt az Alföld agrikulturájára.¹⁾

Habár tudván-tudjuk a titeli káptalan gazdagságát, mindazáltal annak javait nem vagyunk képesek precize megállapítani. Itt-ott egyik-másik okiratban ráakadunk egynémely birtoktestre; de összes birtokait, vagy törzsbirtokát már csak azért sem bírjuk megállapítani, mert alapítólevele elveszett; későbbi adománylevelekből pedig még csak megközelítőleg sem vagyunk képesek az összirtoktestet körülírni. Csak annyit mondhatunk, hogy ez vagy amaz a falu a titeli káptalan birtoka volt. — Hogy a káptalannak a dunántúli részeken voltak birtokai, erre nézve két rendbeli okiratok szolgálnak bizonyságul. Egyik azon egyesség-levél, melyet a pécsi káptalan állított ki az cikádori kolostor s a titeli káptalan jobbágyság számára. Az oklevél Kez-telch (Köztelek) falut említi, mely a titeli egyház birtoka volt.²⁾ Hogy ezen Köztelek csakugyan a titeli káptalan birtoka volt és nem a pécsmegyei túli kolostoré, eziránt megbizonyosodunk az országos levéltárban levő 1560. évi összeírásból,³⁾ mely a szigeti vár javai közt felsorolja a Köztelket; az összeírás megemlíti, hogy ezen községek egy része hajdan (t. i. a mohácsi vész előtt) egyházi birtok volt. Köztelek (Ceztewle) hajdan a titeli káptalan tulajdonát képezte, most (1560-ban) a szigeti várhoz tartozik. Gyulai László bíró vallomása szerint 10 telkes gazda lakott a jelzett időben Köztelken. Hasonlóképpen a titeli káptalan birtoka volt az itt összeirt községek közt Zyagy (Sziagy?). Szakál Péter bíró vallomása szerint 1560-ban 7 telkes gazda lakta. A titeli káptalan birtoka volt Körtés (Cewrtes) is, hol 7 telkes gazda lakott, végül Nyirzó (Nyrzó) hol Boross Gál bíró vallomása szerint 7 telkes gazda lakott. Az összeírás min-

1) Wenzel. Magyarorsz. mezőgazdasági tört. 114.

2) Hazai okmánytár. IV. 24.

3) Orsz. levéltár. Urb. et Conscript. F. 153. Nr. 9. Inquisitio universorum oppidorum, possessionum et villarum, ad arcem Szigeth pertinentium. A. 1560.

den egyes községnél külön megemlíti, hogy a titeli káptalan birtoka volt. — A XIII. században Várkony tiszamenti község is a titeli prépostság javaihoz tartozott, melyet azonban Wencel cseh király Kakas mesternek ajándékozott 1301-ben. Az adománylevel szerint az öreg Vencel Várkony falut, mely eddig a titeli egyház javaihoz tartozott, a Rátolth nemzetségből származó Kakas mesternek, István fiának ajándékozta, azon hűséges szolgálatai elismerésül, melyeket neki és fiának, az ifjabb Vencelnek tett. Az adománylevelében kiköti az öreg Vencel, hogy fia ezen birtokért cserébe másik egyenértékű falut adjon a titeli egyháznak. Ha ezt nem tehetné, Várkony még azon esetben is maradjon Kakas mester birtokában mindaddig, míg őt ezért más módon nem lehet kárpótolni.¹⁾ — Eszék is a titeli káptalan birtoka volt. Megtudjuk ezt a pécsi káptalannak 1353-ik évben kelt okleveléből, mely szerint Koroghi Fülöp fiai: Fülöp, László és István Vilmos kardinálisnak, mint titeli prépostnak Eszék birtokáért hűbér fejében hatvan magyar arany forintot fizettek.²⁾ — Bodrog megyében is voltak a káptalannak javai, Boldogasszonyfalva (a mai Goszpodince) község szomszédságában. Tájékozást nyerünk ez iránt I. Károly király 1338. évi okleveléből, mely szerint a király előtt Béri Lökös a veszprémi püspökkel bizonyos asszonyfalvai részirtok és halas tavak iránt egyességre lép. A halas-tavak s a részirtok Bodrog megyében Asszonyfalva község határában fekszenek, délről János bán és a titeli prépost birtokával határosak.³⁾ — Ugyancsak a csajkás kerületben volt a prépostságnak Lak (ma Lok) nevű birtoka.⁴⁾ Részirtokai voltak a Bácskában Alsó- és Felső-Alpáron, mint ez az 1341. határjárásból kiténik.⁵⁾ — A titeli káptalan legjelentősebb birtoka volt Erdőd, vár a Duna

1) Cod. Dipl. VI. 2. 302.

2) Anjoukori okmánytár. VI. 108.

3) Hazai okmánytár. IV. 164.

4) Steltzer Fr. Geschichte der Bácska. 22.

5) Iványi I. Bács-Bodrogh vármegye helységnévtára, I. 5.

partján, a Bácska átellenében, mint erőd, dunai rév és bortermelő község egyaránt fontos birtoka volt a prépostságnak s azért nem ritkán olvassuk annak említését. Figyelemre méltó azon levél, melyet Gergely pápa 1372-ben intézett Garay Miklós macsói bánhoz. A pápa leírja, mennyi méltatlanságot és bántalmakat kell szenvednie Vilmos kardinálisnak, a titeli prépostság javadalmasának Erdőd községben, mely az ő préposti beneficiumának tulajdonát képezi, hol is a szomszédok magát a birtokost molesztálják, a dunai révet rongálják, erdejében kárt tesznek, embereit üldözik.¹⁾ — Erdőd annyira fontos javadalma volt a prépostságnak, hogy a birtokost a birtok után még erdődi prépostságnak is nevezték.²⁾ Pázmány is titeli, másképp erdődi prépostságnak nevezi.³⁾ Verancsics elbeszéli konstantinápolyi ut-leírásában, hogy a Dunán hajóztában elhaladt Erdeudt vár mellett, mely hajdan a titeli prépostsághoz tartozott.⁴⁾

A prépostság sorsát a hanyatlás korában élénken megvilágítja s egyúttal a kor viszonyait markánsul jellemzi a beneficiumnak a Bakócs-család birtokába jutása. Mint a prépostok névsorában láttuk, előbb Bakócs Bálint, majd Tamás, végül Bakócs János volt a prépostság beneficiátusa. Mint ilyenek természetesen a dunamenti Erdődnek is urai voltak; azonban családi előnevöket nem a verőcei, hanem a szatmármegyei Erdőd-től, Drágfy Berthold birtokától nyerték.⁵⁾ Bakócs Tamás végrendeletében unokaöccsét Pétert Erdődinek nevezi.⁶⁾ Magát Tamás biborost is Bakócsnak, másképp Erdődinek nevezték.⁷⁾ A Bakócsok egymástól örökölték a prépostság javadalmát.

Az erdődi birtok, illetve az erdődi birtokból való jogtalan terjeszkedés miatt hosszadalmas pere volt a prépostságnak az

1) Theiner. II. 127.

2) U. o. 602.

3) Péterfy. Sacra Concilia Eccl. R. C. in Hung. II. 276.

4) Magy. Tört. Em. II. o. II. k. 289.

5) Katona. Hist. Crit. XIX. 211.

6) U. o. 213.

7) Mon. Vatic. Ser. I. T. V. 8.

ó-budai Klarissza apácákkal, kik azt Szondban és szomszédságában fekvő birtokaik bitorlása miatt ismételten panaszolták. 1389-ben az apácák a titeli prépostot, mint a szomszédos Erdőd ura részéről szenvedett birtokháborítás miatt az apácák panaszt emelnek.¹⁾ Az apácáknak Zond és Erdőd közt a Dunán egy Gajzol nevű szigetök volt, melyet a titeli prépost 17 dunai malommal együtt jogtalanul elfoglalt. A vizsgálatot ez ügyben a kői káptalan tartotta.²⁾ A vizsgálat az apácáknak adott igazat, minek folytán a bácsi káptalan az apácákat 1473-ban Gajzol sziget és egy dunai halász-tanya birtokába bevezette. Az ítéletet Mátyás király hozta, ellene Bálint titeli prépost tiltakozott.³⁾ Következő évben viszont a prépost emelt panaszt, hogy az apácák tisztjei az ő dunai halász-tanyáját elfoglalták s embereit elűzték. A vizsgálatot a bácsi káptalan vezette.⁴⁾ 1478-ban a prépost újra tiltakozik az ellen, hogy a bácsi káptalan az apácákat Gajzol sziget s a dunai halász-tanya birtokába ismét beiktatta.⁵⁾ Ugyanazon évben parancsolja a prépost, hogy az ítélet Gajzolt és a dunai halász-tanyát még 1473-ban neki tulajdonította, az apácák azt minden jog és igazság ellenére mégis elfoglalták. Erre a bácsi káptalan újra vizsgálatot tartott.⁶⁾ 1480-ban Bálint prépost ellen a miatt emeltek panaszt az apácák, hogy Zond közelében levő malmaikat elfoglalta. A bácsi káptalan a panaszt alaposnak találta.⁷⁾ A legutóbbi vizsgálat nemcsak Zondra és Gajzol szigetre, hanem Tóthfalu, Thewl, Kis-Zond, Széplak, Cserefalva, Prága, Falkomár, Chazló, Alathk, Krakkó, Ujfalú, Fizegh és Bájkút falvakra is kiterjeszkedett, melyek szintén az apácák tulajdonát képezték s jogaikat a prépost kisebbítette.⁸⁾

1) A Bács-Bodrog megyei tört. társ. évkönyve. X. évf. II. f. 56.

2) Orsz. levéltár. Dipl. 15592.

3) U. o. Dipl. 17532.

4) U. o. Dipl. 17601.

5) U. o. 18024. sz.

6) U. o. 18009. sz.

7) U. o. 18314. sz.

8) A Bács-Bodrogh megyei tört. társ. évkönyve X. évf. II. f. 57. 58.

Egyéb okiratokban viszont a prépostság javai ellen elkövetett birtokháborításokról olvasunk. Így 1480-ban Bálint prépost a miatt emelt panaszt, hogy az apácák zondi emberei erdői révét megtámadták s embereit megsebesítették. A bácsi káptalan a prépostnak adott igazat.¹⁾ 1492-ben Bakócs Tamás prépost panaszolja a királynak, hogy Várady Péter kalocsai érsek emberei a titeli prépostság malmait elúszttatták s jobbágyaival igazságtalanul bántak. Az érsek a megejtett vizsgálat után jóvá tette a sérelmeket.²⁾ 1496-ban Litteratus Mihály nándorfehérvári provizor ellen emelt panaszt Várady Péter érsek Báthory Györgynél, hogy az a titeli prépostság javait rongálja.³⁾

A titeli rév is a káptalan tulajdonát képezte, a mi felől különben nem lehetünk kétségben, mivel úgy a vár, mint a mezőváros és a titeli Duna a káptalan birtoka volt. Egyébiránt van egy írott adat Szeged város levéltárában, mely szerint 1450-ben Guthi Ország Péter titeli prépost a szegedi polgárok minden boros hordájából 10 dénárnyi vámot követelt. A szegediek ezen követelés ellen Hunyady János kormányzóhoz appelláltak, ki ez ügyben vizsgálatra a csanádi káptalant küldte ki. Miután Ketskeméthy János csanádi kanonok a tanúkat kihallgatta, a kormányzó a vizsgálati levelet jóváhagyta és Szeged polgárainak adott igazat, kik Zsigmond királytól nyert szabadsalmok szerint az országban mindenütt vámmentességet élveztek. Így az ügy a titeli prépost ellenében a szegediek javára dőlt el.⁴⁾ — Hogy Titel nagy forgalmi tisztai átkelő volt, ezt maga a hely fekvése és részben elnevezése is tanúsítja. A régiek u. is Titelrévnek nevezték.⁵⁾

Habár a káptalan birtokait egyenkint felkutatnom nem sikerült, mivel hiányoztak az ehhez szükséges adatok; mindazáltal

1) Orsz. levéltár. Dipl. 18349.

2) Katona. Hist. Crit. XXIII. 491.

3) U. o. 495.

4) Varga F. Szeged története. I. 238.

5) Tud. Gyűjt. 1832. V. 17.

több körülményből következtetés vonva, azt kell tartanom, hogy Titel környéke, a mai csajkás kerület nagy része a káptalan tulajdonát képezte.¹⁾ Ezen következtetésre vezet bennünket azon körülmény, hogy a kolostorok és káptalani egyházak alapítása alkalmával királyaink és nemeseink első sorban rendszerint a szomszédos földeket ajándékozták az egyháznak. Továbbá az is, hogy a mohácsi vész előtti összeírásokban azon falvakat, melyek Titel körül feküdtek, nem találjuk; valószínűleg azért, mivel azok a káptalan és vár tulajdonát képezték! S habár az egyes birtokokra vonatkozó pozitív adataink nincsenek, mindazáltal szolid hipotézisekre támaszkodva, erős valószínűséggel állítjuk, hogy a szomszédos kitűnő minőségű földek a káptalan javai voltak. Ezen állítással kapcsolatosan reflektálnunk kell röviden a kovili szerb kolostor keletkezésének kérdésére. Sakrak szerint szent Száva 1205—35 körül alapította a kovili kalugyerek kolostorát.²⁾ Gyogyevics Miron valóságnak tartja ezen mesés színezetű tradíciót.³⁾ A pétyi patriárkátus könyvtárában őrzött „Obsti liszt“ e. régi irat szerint is Prvovencsáni István szerb király háborút viselt Magyarországgal; a szerb sereg átkelt a Dunán s a déli Bácskában, Titeltől nem messze, tábort ütött. Szent Száva érsek, a szerb király testvére, az ellenséges királyokat kibékítette. E helyen az érsek szent Mihály arkangyal tiszteletére kolostort alapított.⁴⁾ Im így szólnak a szerb források a kovili kolostor eredetére vonatkozólag. Hogy mennyire téves a fönnebb előadott vélemény, nem nehéz kimutatni. Hiszen a XIII. században a Bácska lakossága oly magyar volt, hogy itt szláv telepek nyomát sehol nem találjuk. Ha valahol a szerbek kolostort építettek volna, azon vidéken bizonyára szerb falvak-

1) Hogy a káptalannak csakugyan voltak a Bácskában birtokai, ezt a fönnebb idézett falvakon kívül tanúsítja azon per is, melyet János prépost indított 1499-ben Bebek János ellen, mert ennek bácsmegyei emberei, a kalocsai érsek ellen, mert annak tisztjei az ő jobbágyságait bántalmazták. (Akad. kéziratár. Pesti-féle gyűjtemény. 175. sz.)

2) Први извештај епархије бачке. 1893. 292. l.

3) Историја манастира Ковила. 49. l.

4) Гласник српског ученог друштва. XXXV. 22.

nak is kellett volna létezniök. Pedig megbízható forrásainkban a jelzett korban sehol egyetlen szerb falu nyomát nem találjuk. Míg a kezeink közt levő összes adatok a mellett tanuskodnak, hogy a Bácska lakossága a XIII. és XIV. században tisztán magyar volt, magyar nevű falvakkal, magyar lakossággal, addig a másik fél ama állítását, hogy a kovili kolostort szent Száva alapította a XIII. század első felében, egyetlen megbízható argumentummal sem képes támogatni, csupán csak a régi, mesés színezetű tradícióra hivatkozik. Ez okból a szent Száva-féle hipotézist egyszerűen el kell ejtenünk s azt kell tartanunk, hogy a kovili kolostort későbbi időben, valószínűleg a XV. vagy XVI. században építették Magyarországra menekülő szerb szerzetesek, azon korban, midőn a szerbek bevándorlása a Balkán félszigetről a Szerémségben és Délmagyarországban már számbavehető telepeket létesített. Ezen korban épült a Fruska Géra kolostorainak legnagyobb része is.

A főnnebb elősoroltakon kívül még a káptalan valkómegyei: Teleky, Horváth, Daróc, Halak és Öblü nevű birtokairól van pozitív tudomásunk. Teleky faluért Mikolai Mihály és László 1419-ben 49 frt évi haszonbért fizetett.¹⁾ A valkómegyei birtokok miatt Bálint prépost 1480-ban perelte a budai apácákat, kiknek emberei a prépostság említett falvait pusztították s neki ezer forintnál több kárt okoztak. A panasz megvizsgálására a bácsi káptalan volt kiküldve.²⁾ Erdődi Tamás prépost is pereskedett az apácákkal 1481-ben, midőn azok valkómegyei birtokait, Zond melletti halásztanyáját és Horváth nevű szigetét elfoglalták.³⁾ Végül 1499-ben János prépost indított újabb pert a valkómegyei uradalom miatt, midőn Bánfi Miklós emberei abban tetemes kárt tettek. Az ügy megvizsgálására a boszniai káptalan volt kiküldve.⁴⁾

1) Bács-Bodrogh megyei tört. társulat évk. X. évf. IV. f. 191.

2) Orsz. levéltár. 18350.

3) U. o. 18438.

4) Akad. kéziratár. Pesthy-féle gyűjt. 175. sz.

Habár nem tudjuk a káptalan minden egyes birtokait tüzetesen elősorolni, mindazáltal a birtoktesten summásan áttekinthetünk, a mennyiben tudjuk, hogy Titel környékén, Szigetvár vidékén, Erdőd és Eszék körül, végül Valkó megyében voltak nagyobb uradalmi. Lehet, sőt nagyon valószínű, hogy ezeken kívül az ország más vidékein is voltak falvai, mint fönnebb láttuk Várkonyt, mely szintén a káptalan birtoka volt, mindazáltal azt kell tartanunk, hogy nagyobb birtoktestek egyéb vidékeken nem léteztek, mivel azok háborítatlanul századokon keresztül nem maradtak volna s így a határ — vagy birtok — pereknek nyomát kellene lelnünk okiratainkban. Különben a titeli prépostságnál is látjuk azt, a mi az egyházi javadalmak birtoklását a mohácsi vész előtt általában jellemzi, hogy az egyházak birtokát képező földek és haszonélvezetek többnyire nem voltak egy tagban összpontosítva, hanem az országban többféle, esetleg egymástól távol eső vidékeken feküdtek.¹⁾ — Különben hogy a titeli káptalan dúsgazdag egyházi javadalom volt, melynek temérdek birtokai voltak, ez iránt meggyőző bennünket az 1498. évi XX. t. c. is, mely szerint a titeli prépost köteles volt 50 lovas katonát tartani; tehát annyit, mint a bácsi káptalan, szerémi és nyitrai püspökök.²⁾ Oláh Miklós 1536-ban azt írta a titeli prépostságról, hogy hajdan négyezer arany évi jövedelme volt,³⁾ a mi ama időben mindenestre tekintélyes vagyonnak felelt meg.

Nem szenved kétséget, hogy a káptalan úgy fejének és tagjainak jelessége, hatalmas tevékenysége mint gazdagsága folytán nagy tekintélyre emelkedett a délvidéken s így a környék kulturális, valamint mezőgazdasági fejlődésére s ezekkel kapcsolatosan a nemzeti elem izmosodására hathatós befolyást gyakorolt. Nemzeti életünk egyik bástyája volt az a határon,

¹⁾ Wenzel. i. m. 112.

²⁾ Katona i. m. XVIII. 122.

³⁾ Bél. M. Notitiae Com. Bács-Bodrog 61. l. A m. nemz. muzeum kéziratárában.

mely érdemes multjánál fogva teljesen méltó kegyeletünkre. Azon momentumok, melyek a katolikus egyházat a mohácsi vész előtt a magyar nemzeti étellel oly szorosán összeforrasztották, jellemző módon csomósodnak együvé a titeli káptalan történetében. Ez a papság, mely együtt prosperált a nemzettel, együtt szenvedett a nemzettel, kivette a maga tisztességes részét azon munkából, mely a hajdan erős magyart úrrá tette e földön.

II. Hiteles hely.

(Oklevelek. Pecsét.)

Mielőtt a titeli káptalannak, mint hiteles helynek történetét vázolnám, t. olvasóim tájékoztatása céljából szükségesnek tartom a hiteles helyeknek szerepét, rendeltetését előadni. Jerney szerint hiteles helyeknek¹⁾ nevezzük azon káptalanokat és konventeket, úgy szerzetesi monostorokat, melyek hiteles pecséttel bírnak, az alatt az ország lakosainak birtokai — vagy egyéb jogairól szóló okleveleket készítenek, ilyeneket nyilvános levéltáraikban őriznek, tagjaikat pedig magok kebeléből hitelesítés, bizonyágtétel és végrehajtás céljából törvényesen kiküldhetik.²⁾ A hiteles helyekre vonatkozó törvényes intézkedést II. Endre 1231-iki törvényének XXI. cikkében találjuk fel először. Azonban már azelőtt is adtak ki a káptalanok az ország lakosai örökös vagyonának eladásáról s ajándékozásáról szóló leveleket. Minden valószínűség szerint azon közbizalom, melylyel a nép a kolostorok és káptalanok iránt viseltetett, szerzett okleveleiknek hitelességet, ha a birtokos háborúba ment, bizalommal vitte irományait, okleveleit a kolostorba vagy a káptalan sekrestyéjébe, hogy ott papjai őrizzék meg értékes holmiját.³⁾ Az okleveleket rendszeren a káptalan egyik tagja készítette, kit mesternek szoktak nevezni. Az oklevél kiadásánál, illetve szerkesztésénél jelen voltak a káptalan tagjai mindnyájan vagy nagyobb részben, mint

1) *Loca authentica, credibilia, testimonialia.*

2) *Magy. Tört. Tár. II. 23.*

3) *U. o. 25.*

hiteles tanúk, kiknek neveit rendszeren fel szokták jegyezni az oklevélre. A hiteles iratot ellátták a káptalan pecsétjével, mely színes zsinóron szokott függni az átfűzött okiratról. A hiteles helyek részint eredeti okiratokat adtak ki, részint a régieket lemásolták, átírták. Ezen iratok királyi privilégiumok másolatai, adás-vevési szerződések, örökösödési ügyletek, birtokperek és határjárások jegyzőkönyvei, melyeknek a polgári életben jogi értékök vagyón.

Ezekben óhajtottam fogalmait nyújtani a hiteles helyeknek. A mi már a titeli káptalan, mint hiteles hely multját illeti, a mily bizonytalan a káptalan alapítási éve, épp oly kevéssé tudjuk: mikor lett az közhitelesség jellegével felruházva? 1237-ben már minden kétséget kizárólag hiteles hely volt a titeli káptalan, mint azt az általa kiadott, vagy átírt oklevelek tanúsítják. Így találjuk az 1237-iki örökbevallási levélben, melynek másolatát a káptalan 1238-ban adta ki. Az eredeti, 1237-iki oklevelet is a káptalan adta ki.¹⁾ — Ugyancsak a titeli káptalan oklevele bizonyítja 1280-ban, hogy Flórián, Paskális fia Dörzs helységben levő birtokának felét rokonai és szomszédai megegyezésével Arnold ispánnak eladta. Az oklevél a rendes formák szerint való bekezdéssel: *Capitulum Titulense stb.*, végén a hitelesítésnél jelenlevő kanonokok névszerint való felemlítésével: *Stephano praeposito, Petro lectore, Redempto cantore, Waserdino custode, Michaele decano stb van kiállítva.*²⁾ — 1251-ben kelt a káptalannak azon bizonyosságlevele, melyben tanúsítja, hogy Nemhyz Félix fia, szabadságát a kalocsai káptalantól Babay helység által megváltotta. Az oklevelet András prépost állította ki, annak bekezdésében hivatkozik magára és az egész káptalanra: *Nos magister Andreas praepositus Tytuliensis et totum ejusdem loci capitulum.*³⁾ — A fönnebb említett

1) Magy. Tört. Eml. Okmánytár. XII. 49.

2) Hazai okmánytár. VI. 36.

3) Magy. Tört. Eml. I. o. XII. 332.

1237-ik évi oklevelet, melyet a titeli káptalan kiadott, 1280-ban István fia, Gergely kérelmére átírja.¹⁾ — 1331-ben a titeli káptalan, mint vizsgálatra kiküldött, jelentést tesz Baldrei Fülöp leánya: Erzsébet ügyében.²⁾ — Ugyancsak 1331-ben a titeli konvent előtt Zalánkeméni Vechy Balázs a deberi hegyen egy szőlőt eladott.³⁾ — 1366-ban Lajos király meghagyja a titeli, boszniai és kői káptalanoknak, hogy valahányszor a kalocsai érsek vagy káptalan őket tanúságlevél kiadására felszólítja, azt készségesen szolgáltsák ki.⁴⁾ — 1378-ban Zédechy Pál eladja 200 frtért Pobd helységben levő birtokrészét Pobdi György és Szentléleki Miklósnak a titeli káptalan előtt.⁵⁾ — 1395-ben a titeli káptalan Zsigmond király rendeletére határjárást tart Zondban az apácák birtokának megállapítása céljából.⁶⁾ — 1406-ban a titeli káptalan birtokba iktatja Zsigmond király rendeletére Bozei Nuso Lászlót és fiait a nekik ajándékozott keve-, torontál- és bácsmegyei helységekben.⁷⁾ — 1412-ben Zsigmond király felszólítja a titeli káptalant, hogy az általa kirendelt három királyi ember egyikével s a kebeléből kiküldendő hiteles egyénnel Keve városát a neki ajándékozott Bálványos és Szkorovitz puszták birtokába bevezesse, a mi meg is történt Syrkó Miklós királyi ember és Miklós kanonok jelenlétében.⁸⁾ — 1417-ben kelt a titeli káptalan oklevele, mely szerint Kaathy Gergely fiai: Lőrinc, András és Demeter Zénthyakat, Pake, Gyugys, Tadinfalwa, Karan, Nandor és Zaglian szerémi, továbbá Kysdy, Wjfalu, Vyzeskere, Abrahamfalwa, Bukach, Bakod, Kaathy és Machcha bácsmegyei birtokokat rokonaiknak: Loehonchy Zsigmond és Machadonyai György, László és Miklós fivéreknak

1) Hazai okmánytár. VI. 263.

2) Cod. Dipl. X. 3. 288.

3) Anjoukori okmánytár. II. 544.

4) Cod. Dipl. IX. 3., 573.

5) Magy. Tört. Társ. XX. 261.

6) Bács-Bodrog vármegyei tört. társ. évkönyve. X. évf. II. f. 56.

7) U. o. III. f. 143.

8) Tört. és régészeti értesítő. Temesvár, III. évf. III. füz. 121.

ajándékozzák.¹⁾ — 1418-ban a titeli káptalan átírja Szentmártoni Mihály fia: Péter számára a Baladfelden nevű birtokra vonatkozólag Róbert Károly király által Temesvárott 1316-ban kiadott oklevelet. A káptalan új határjárást tartott, mely szerint az említett birtok Balad halastóval együtt Földvártól nyugoti irányban feküdt.²⁾ — 1419-ben kelt János titeli prépost levele, melyben tanúsítja, hogy Mikolai Mihály mester és László a káptalannak Valkómegyei Teleky nevű birtokáért 49 frt évi haszonbért fizetett.³⁾ — 1428-ban jelenti a titeli káptalan Zsigmond királynak, hogy Balázs apát, a jobbágyai által elkövetett birtokháborítás ügyében a vizsgálatot megtartotta.⁴⁾ — 1456-ban V. László király meghagyja a titeli káptalannak, hogy Szilágyi Mihályt, Keve megyei Maxond, Szöllős és Herchekens falvak birtokába törvényes módon vezesse be. A káptalan jelenti a királynak, hogy a beiktatást Itebei Ethele Pál kir. ember jelenlétében teljesítette.⁵⁾ — 1487-ben Szentiványi Pál bácsmegyei Szentiván falu birtokába való beiktatásáról bizonyítványt ad ki.⁶⁾ — Ezen beiktatásokra vonatkozólag általánosságban megjegyzem, hogy az oklevelek végén rendszerint 4—5 kanonok névszerint való felemlítését olvassuk, mivel törvényeink bizonyos számú hiteles egyén jelenlétét írták elő.

A fönnebb idézett oklevelek percig sem hagynak kétséget az iránt, hogy a titeli káptalan hiteles hely volt, mely jogi értékkel bíró okleveleket adott ki, azokat átírta, határjárásokat tartott, adás-vevés és ajándékozásnál tanúként szerepelt s a birtokosokat király rendeletre vagyonukba beiktatta. Mint ilyennek természetesen levéltára és pecsétje is volt. Arkivumáról Jerney azt hallotta, hogy az egy nemes család birtokába jutott, utóbb a kir. fiskus kezébe került, Jerney látott a nagykállói Kállay

1) Bács-Bodrog vármegyei tört. társ. évk. X. évf. IV. f. 189.

2) U. o. 190. l.

3) U. o. 191. l.

4) U. o. XI. évf. I. f. 47.

5) Századok. 1875. év. 682. l.

6) Magy. Tört. Tár. II. k. 75.

család leveles-ládájában a Hemfy család részére kiadott néhány levelét, melyek közt egy kerek alaku kisebb pecsétet viselt.¹⁾ Azonban Jerney értesülését tévesnek kell tartanunk, mert a levéltár mint ilyen soha sem került a kir. fiskus birtokába; az országos levéltárban a titeli káptalan levéltárát nem ismerik. Mindössze néhány oklevele van az országos levéltárban. Kétségkívül 1526-ban pusztult el a levéltár, midőn a győztes török had az országból a Duna-Tisza közén kitakarodva, Titelt elpusztította, a prépostság templomát a levéltárral együtt felgyújtotta. A szent hajdannak drága gyöngyöknél becsesebb emlékei emésztő lángok martalékai lettek; a hiteles hely oklevelei, melyek minden egyes darabja nemzetünk dicső múltja mellett tanúskodott, megsemmisültek, mint sok más levéltár kincsei. — A titeli káptalan pecsétjének alakja egy 1325. évi lenyomat szerint csúcsos monyoró. Kőrirata: „S. CAPITULI. TITULENSIS. ECCL.“ Belül Krisztus, mint a szent bölcsesség jelképe ülve, jobb kezét áldásra emelve, baljában egy könyvet tart; kerületében: „DEI. SAPIENCIA“ olvasható.²⁾

III. A vár.

(Építése. Erdőd. Pusztulás. Romok.)

Titel nemcsak mint az egyház, kultura és magyarság bástyája volt nevezetes a mohácsi vész előtt, hanem mint erőd is szerepet játszott Délmagyarország történetében, mely háborúban oltalma és menedéke volt a környék lakosságának. Ámbár vára nem volt egetverő sziklafészek, nem számítható azon erődök közé, melyek sorsa háborúban szorosán összefügg a haza szerencsésével, mindazáltal mint vizi vár jó szolgálatot tett háborús időben; megérdelmi, hogy szereplésével röviden foglalkozzunk.

Mindenek előtt azon kérdés merül itt fel, ki építette a titeli várat, mikor épült az?

1) U. o. 74.

2) U. o. II. k. 159. 1. és 54. ábra.

Ezen kérdésre is csak oly határozatlan felelettel válaszolhatunk, a mily bizonytalan volt feleletünk a káptalan és hiteles hely keletkezésének kérdését illetőleg. Való igaz, hogy Titel természetes fekvése vár-építésre utalta lakóit. A folyam-torkolatnál emelkedő domb — mely egyik oldalon a Tisza vize által van védelmezve s az ellenségre nézve nem könnyen hozzáférhető; más részről köröskörül réti mocsárok által van elzárva, — vár-építésre alkalmassá tette e helyet. A nemzeti életünk első századaiból való földvárak s vizivárak mind ily helyeken épültek. Ily földvár több is volt a Bácskában: Bács, Bodrog, Békavár, Beese, Kábol, Kisdi, Szelénd, Titel, Zabatka, Zombor. Mindenestre valamennyi közt legfontosabb és legerősebb volt Titel, mely már fekvésénél fogva is legalkalmasabb volt erődítésre. Vajjon a honfoglalás után mindjárt keletkezett-e ott valamelyes erőd, nem tudjuk. Thim azt tartja, hogy a római katonák is építettek ott őrhelyet.¹⁾ Ugyanez Ivánfi²⁾ és Dudás Ödön³⁾ véleménye is. A Névtelen szerint a görög császár és bolgár vezér nagy sereget küldének Szalán vezérnek, mely midőn Szalán vezérhez megérkezett, azon helyen, melyet Titel-nek hívnak, nagy öröm lőn a vezér udvarában.⁴⁾ Azonbau a Névtelennek Szalánról való elbeszélése egészen költött színezetű s különben is tele van képtelenségekkel, melyeket a legújabb kor kutatásai megcáfoltak. A honfoglaló magyaroknak Szalánnal való harcairól szóló elbeszéléseket nem tarthatjuk egyebeknek mérő koholmányoknál. A mint a Névtelen Titel meghódításáról ír: „Árpád vezér nemeseivel Titelig jöve, a népet hódítva; innen megindulva a szalánkeméni révhez jövének s az egész Tisza és Duna alján lakó népet igájok alá hajtják“; ezen alakban szintén nem felel meg a valóságnak.⁵⁾

1. „Bácska“ XIV. évf. 31. sz.

2. Béla király névtelen jegyzőjének könyve. Ford. Szabó Károly 51. l.

3) Tört. és régészeti értesítő. Temesvár III. évf. III. f. 123.

4) „Bács-Bodrog.“ Pacsér. 1879. II sz. 54.

5) Névtelen i. ford. 55.

A történeti valóság az, hogy a magyarok a Bácskát — tehát Titelt is — a honfoglalás alkalmával birtokukba vették. Vajjon Árpád vagy más vezér parancsolt-e az itt küzdő hadaknak, ezt adatok híjában meg nem állapíthatjuk. Hogy várak volt-e Titelben a honfoglalás előtt itt tanyázó barbár-szláv-törzseknek, ezt még kevésbé tudjuk kimutatni. Azt tudjuk bizonyosan, hogy Szalánnak, — ki soha nem is létezett — vára itt nem volt. — Ennek kapcsán egyúttal foglalkoznunk kell röviden a Titeli dombon emelkedő milleniumi emlék kérdésével. Jó lelkű hazafiak dicséretre méltó lelkesedéstől inspirálva emlegetni kezdik Titelt, mint történelmi nevezetességű pontot, melyen hazánk ezredéves fennállásának ünnepe alkalmából az itt kivívott nagy csatákra emlékeztető oszlopot kellene állítani. Az emlékoszlop jelezné Árpád vezér diadalát, melyeket a hatalmas Szalán fejedelem fölött kivívott; jelezné a magyarság győzelmét a nemzetiségek fölött. Az emlékoszlop felállítását csak helyeselni tudjuk. Az eszme igen szép és helyes; ha az oszloppal a magyarság hajdani dicsőségét akarjuk jelezni; ha a most itt élő nemzetiségeket azáltal figyelmeztetni akarjuk, hogy e földet a magyar nemzet vér árán szerezte meg s a honfoglalástól kezdve mai napig a magyar nemzet öröke ez, melyen kifelé gravitáló törekvéseknek nincs helye, sem jogosultsága. De ha az állítandó emlékoszloppal a magyarságnak Szalán vezér felett kivívott diadalait akarjuk jelezni, akkor a nemes szándék komikussá lesz, mivel mesés valótlanágnak állítanánk emlékoszlopot.

Vajjon a honfoglalás után közvetlen épült e vár Titelen? Minden valószínűség szerint nem. A tatárjárás előtt nem tapasztalunk nagyobb mozgalmat a várépítésben. Jobbára az egyháziak vették körül rezidentiájokat némi biztonságot nyújtó falazattal. Azon földvárak, melyeket egyes főurak magoknak lakóhelyül építettek, inkább csak kastélyok voltak. Különbösen nincs tudomásunk róla, hogy Titel a magyar nemzet életének első századaiban valamelyik előkelő család birtokában lett volna.

Valószínűleg vadon volt környéke, apró jobbágyfalvak voltak itt-ott vidékén. Igy a vár építését, észszerű okokból kiindulva, a káptalannak kell tulajdonítanunk. Ismeretes dolog, hogy a tatárjárás után Béla király lázas tevékenységgel hozzá látott országa megerősítéséhez s az esetleg bekövetkezhető berohanások ellen való biztosításához IV. Ince pápához fordult, hogy az a papságot várak építésére buzdítsa. A pápa 1247-ben levelet írt az esztergomi és kalocsai érsekekhez, melyben utasítja őket, hogy Magyarországon a tatárok újabb betörése ellen való biztosítása céljából tartsanak tanácsot szuffragánens püspökeikkel s a király akarata és tetszése szerint válaszsznak erősítésre alkalmas helyeket, azokon mint ők, mint a többi püspökök, valamint a bivek egyetértőleg építsenek várakat, hogy veszély idején az országot megoltalmazhassak.¹⁾ Ezen felszólítás után sűrű egymásutánban épültek az egyháziak erődjai. Püspökök, káptalanok, apátságok várakat építettek lakóhelyük körül és egyéb birtokaikon, Valószínűleg ezen időtájtban épült a titeli vár is. Títel az ország déli határán, az ellenséges betörések veszedelmének kitéve lévén; hihető, hogy a kanonokok készséges fülekkel fogadták a pápai buzdító szótatot és haladéktalanul hozzá láttak a vár építéséhez. Ezt azonban pozitív adatok hiányában határozottan nem vitathatjuk, csupán a körülményekből kiindulva, valószínűnek tartjuk. Különben vannak, kik más nézetet vallanak a vár eredetét illetőleg, de azok is csak hipotézisből indulnak ki. Ezek szerint a várat a káptalan akkor építette, midőn a török háborúk veszedelme annak építését okvetlenül szükségessé tette.²⁾ Hogy a török invázió előtt történtek Títelén erősítések, eziránt senkinek sem lehet kétsége. Hiszen napnál világosabb tény, hogy a titeli vár a mohácsi vész előtt valóban létezett. Csupán az itt a kérdés, vajjon egy időben épült-e az egész vár, vagy esetleg régebbi időben gyengébb falakat építettek s a veszedelem közeledtével folytatták

1) Katona i. m. VI. 92.

2) Schematismus A. D. Colocensis. 1888. 25. 1.

az erődítést? A kérdés első felére határozott nem-mel kell felelnünk s ki fogjuk mutatni az ellenkező nézetekkel szemben, hogy a titeli vár falainak egy része régebben épült; a mohácsi vész előző időben csak újabb falakat és bástyákat építettek. Ezen állításunknak kétségtelen bizonyosságot kölcsönöz Leo pápának 1513. évben a titeli templom restaurálása ügyében kiadott levele, melyben a pápa a vár építésének fázisait elmondja. Ezen levél szerint a titeli egyházat állandó veszély fenyegeti, mivel az a kereszténység ellenségeinek szomszédságában van. Az ellenséges támadások nemcsak a város, hanem a templom ellen is irányulnak, mely jobbról, vagy is homlokzata felől régi, rozoga fallal volt bekerítve. A váracskagyengesége miatt az ellenséges vitézek vakmerősége már annyira fokozódott, hogy a templom és káptalan utóbbi időkben percig sem volt biztonságban. A kanonokok s a káptalan többi papjait zsoldos katonák módjára kénytelenek voltak fegyverrel kezökben őrt állani s a templomot éjjel-nappal őrizni. Míg végre Tamás biboros, ki a préposti javadalmat legutóbb elnyerte, a templom bal oldalán is épített falakat s túl a Tiszán a várral szemközt — hol az ellenség tanyázott — őrtornyot építtetett, melyben állandó őrsereget tart saját költségén. Az őrtornyot a törökök már elfoglalták; a vár helyzete pedig oly súlyos, hogy azt csak a legnagyobb áldozatok árán lehet fenntartani. Fentartására évenként körülbelül többet kell költeni, mint a mennyit a préposti javadalom jövedelmez.¹⁾ A fönnebbiek után nem kételkedhetünk, hogy a titeli domb, melynek tetején voltak a templom és a káptalani épületek, a nyugati oldalon már régi időktől fogva falakkal volt kerítve. A pápai levél szerint az erődítmény a jobb oldalon volt a templommal szemközt; tehát a Tiszától jobbra, nyugat felé; mivel a templom szentélye kelet felé szokott fordítva lenni, homlokzata nyugatra nézett az erődítményre. Midőn azonban a bánági részen portyázó törökök a Tiszán átevezve, untalan háborgatták a domb lakóit, mivel azon

¹⁾ Theiner. II. 591.

részen a város nem volt falakkal övezve; Tamás prépost a domb tiszai oldalán bástyát, túl a Tiszán pedig őrtornyot építtetett. A nyugati oldalon levő bástyákat a pápa ódonoknak és gyengéknek mondja; mivel már nagy idővel előbb épültek s már nagyon is rászorultak a tatározásra. — Különben akármilyen rozoga volt is a titeli vár, illetve annak régi építménye, mégis csak vár volt az. Hiszen Szerémi György emlékirata szerint is a titeli erődívényt a XV. században várnak nevezték. V. László király Nándorfehérvárról visszautaztában előbb Titelre ment a hegyen levő várba, onnét kevés pihenés után Szegedre utazott.¹⁾ Tehát a tileli dombon a XV. században vár volt, azon erődívény, melyet régebben építettek a bácskai síksággal szemben, honnét a káptalan épületei könnyebben hozzáférhetőek voltak. De nagyon is érthető, hogy e ponton, melyet már a természet őrhelyül alkotott, erőd volt több századdal a mohácsi vész előtt, honnét a dél felől felfelé evező ellenséget figyelemmel lehetett kísérni, esetleg a Tiszán való felvonulásának útján állni. A Duna-Tisza sík közének sarkán, emelkedett helyen, a két folyam torkolatánál, Magyarország déli határán levő pont, maga-magát kínálja őrtoronyul a magyarságnak a szomszédos ellenségekkel szemben. Egyik oldalról a Tisza vize, más felől mocsarak környékezik, melyek habár nem vetnek biztos gátat az ostromló ellenségnek, mindazáltal a hozzáférést megnehezítik.²⁾ Azért a délről fenyegető veszedelem közeledtével, midőn a vész a balkáni országokat immár elborította, az aggódó hazafiak lázas tevékenységgel kezdték erődíteni a déli határokat; az intéző körök bánóságokat szerveztek Nándorfehérvárott, Jajcában, Titelen stb., melyek azonban úgy méltóság, mint fontosság tekintetében csekélyebbek voltak a régi bánágoknál.³⁾ A titeli bánok közül Székely Benedeket és Ábrahámfi Miklóst ismerjük.⁴⁾ — A XVI.

¹⁾ Permiserunt regem citra Dambiam remigare ad arcem Tituliensem in monte. — Szerémi György emlékirata. 5. l.

²⁾ Bél M. i m. 16.

³⁾ Wagner, Petri de Warda epistolae. 204.

⁴⁾ Pesty Fr. A temesi bánság nevének jogosulatlansága. Pest. 1868. 10—13. l.

század elejével egyre növekszik Titel fontossága; erősítik, bástyáit javítják, helyőrségét szaporítják. Báthory István a törökök közeledtének nesztét véve, sietséggel erősíti Szörényt, Jajcát, Banyalukát, Titelt.¹⁾ II. Lajos király 1522-ben írja Báthory palatinusnak: örömmel hallottuk, hogy Titelbe 200 gyalogost küldhetek, a mi nagyon is szükséges volt, mert máskép meg nem tarthatnánk e pontot.²⁾ — Mikép a déli Duna-mentét szegélyező váraknak, úgy Titelnek is állandó katonaságát képezte azon időben a sajkások csapata, a kiket az élet-halál harc tusáiban mindenütt szemléljük hazánk nagy drámájában. Délről jöttek, balkáni véreik már a török igát vonszolták; nekik mit volt egyebet tenniök, mint hozzánk szegődni s véreik zsarnokai ellen küzdeni. 1513-ban már Titel lakosságának egy része szerbekből áll kiknek fegyverfogható emberei a káptalannak zsoldos katonaságát képezték.³⁾ Azonkívül a király is tartott ott zsoldos katonaságot, ép úgy mint Péterváradon és szent Demeter várában (Mitrovicán), miként a pápának írja 1525. jan. 25-én, hogy ezen várakat Nándorfehérvár eleste óta csak a legnagyobb erőfeszítéssel képes fentartani.⁴⁾ Tomory itteni táborzásában a naszádosok képezik titeli élelem-szállító hajóink hátvédelmét. 1526. jul. 25-én kelt a legfelsőbb parancs, mely szerint valahányszor Titelre élelmet szállítanak hadihajóink, azt a naszádosok sajkáikkal kísérni tartoznak.⁵⁾ — A mennyire az országos készültség közepett lehetséges volt, Tomory Titelt megerősítette, de a maroknyi helyőrség számításba sem jöhetett a közelgő ellenséges hadi nép töméntelen sokaságával szemben. Titel napjai immár meg voltak számlálva. A keresztény kultúra székhelye, a magyarság egyik végvára utolsó napjait élte; az a szörnyű áradat, mely Nándor szikláját elöntötte, hömpölygött tovább hazánk déli tájai felé, hogy kietlen vadonná tegye ezt a szép vidéket, hol

¹⁾ Horváth M. Magyarorsz. tört. III. 339.

²⁾ Katona i. m. XIX. 364.

³⁾ Theiner II. 591.

⁴⁾ U. o. 641.

⁵⁾ Szentkláray. A dunai hajóhadak története. 95.

a nagy dolgokra hivatott, de önmagával meghasonlott magyar népnek akkor még népes kolóniái voltak. Közelgett a mohácsi gyásznapi; azt rövid idő múlva követte Títel pusztulása.

Midőn a titeli várról írok, rövid kitéréssel meg kell emlékezni az erdődi várról is, mely — mint láttuk — hasonlóképen a titeli káptalan birtokát képezte. Az erdődi vár — úgy látszik — későbbi eredetű, mivel az 1372. évi pápai levél egyszerűen birtoknak nevezi¹⁾ Hogy azonban a mohácsi vész előtt erődített hely volt, ez eléggé kitűnik Borgio pápai nunciusnak 1526. évi leveléből, melyben ama várak közt, melyek a Duna és Dráva mentén veszedelemben forognak, Erdődöt is felsorolja.²⁾ Szerémi György emlékiratában 17 várat sorol fel, melyeket a szerémi szigeten Szulejmán elfoglalt. Ezek közt olvastuk Erdődöt is.³⁾ Brodárics is emlegeti Erdődöt a szultán által elfoglalt várak közt.⁴⁾ Verancsics 1553. évi utazási naplójában leírja, hogy a Dunán lefelé utaztában megállott Erdend vár alatt, mely hajdan a titeli prépostság javadalmához tartozott.⁵⁾ A vár multja oly homályos, hogy annak sem eredetét, sem szereplését nem állapíthatjuk meg. Valami különös szerepe nem is lehetett. Valószínűleg midőn a délvidék veszedelme közeledni látszott s az ország figyelme a déli Duna mentére irányult, — hihetőleg a XV. században — épült a vár az erdődi hegytetőn, hogy háború idején menedéke legyen a környék lakosságának. A hely stratégiai fekvése kitűnő, de a vár soha sem volt valami erős. Brodárics azt írja róla, hogy a természet segítségével csekély erővel bevehetetlen fellegvárrá lehetne alakítani.⁶⁾ Brodáricsnak igaza van, mivel a vár a hegyormon van építve, egy felől a Duna, más felől nagy erdőségek s mély völgyek környékezik.

1) Theiner II. 127.

2) U. o. 789.

3) Szerémi Gy. i. m. 115. l.

4) Katona i. m. XIX. 665.

5) Magy. Tört. Eml. II. o. II. k. 289.

6) Bél M. i. m. 16.

A dunamenti várak eleste alkalmával ez is a törökök hatalmába esett.¹⁾

IV. A pusztulás.

Hazánk történek legszerencsétlenebb fordulója, a mohácsi vész örök gyászszal borította be Titelt. Az óriási katasztrófa, mely tönkre tette e kies virányt: a szép magyar Alföldet, halálos csapást mért a délvidék kulturális centrumára. Itt az Alföldön volt legerősebb a magyarság, e vidék sűrűn el volt lepve magyar falvakkal; népe duskált a jólétben s tiszta magyar volt. A kultura csarnokai: kolostorok, templomok, iskolák bőséges javakkal ellátva, áldásosan fejlesztették a nép jólétét. Mindezeket elsöpörte azon förgeteg, mely Péterváradtól Mohácson át felfelé csavarodva, Budáról a Duna-Tisza-közén végig tombolt; az ádáz török had, mely rövid napok alatt tönkre tette századok nagy vívmányait. Ez okozta Tittel veszedelmét is. A török had bebarangolta Pest megyét s a Bácskát, Titelt is elfoglalták, azután kitakarodtak az országból. Budáról Kecskemét irányában, innét Szegedre, Szabadkára, Zentára, Bácsba, Becsére, Földvárra, innét Tittelbe vonult a török sereg. Midőn azonban ide ért, a vár már török kézen volt. Ime így írja le Tittel veszedelmét Kemálpasazádé török történetíró Mohács-náméjában: „A Tisza vizének a Dunába ömlésénél, a folyó partján van a gonosz hitetleneknek egy igen jól megerősített, kőfallal körülvett és szilárd kapukkal ellátott vára, mely az erősség föltételeit s a szilárdság eszközeit magában foglaló, hozzáférhetetlen helyen fekszik s melynek tornyai az Égben a Kos csillagzatánál végződnek. Az ország nyelvén Tittel néven ismeretes. Alapjai a vizek fenekére érnek le, míg bástyái az ég csúcsáig nyúlnak

¹⁾ Az erdődi vár keletkezési idejére nézve itt előadottakkal szemben meg kell jegeznünk, hogy elsőrangú műrégészünk, Henszlmann, a ki az erdődi és bácsi várakat részint felásatta, részint pedig átkutatta, e két várat teljesen egyenlő stílusban épültnek találta s nem is habozott kimondani, hogy az erdődi vár a bácsi várral egy időben, 1338 körül, épült. (Lásd erre nézve dr. Henszlmann J.: „Die Grabungen des Erzbischofs von Kalocsa“. c. műve, 220—222. l.) — Szerk.

lé. Ámbár a nevezett erőd bővében volt úgy a hadiszereknek, mint a harcosoknak, mégis mihelyt hallották a várbeli gazgyaurok, hogy a hadrendező és országhódító pasa óriási seregével erre közeledik, házaikat üresen hagyva kiszöktek és eszeveszetten megfutottak. Mikor az igazhívó török sereg visszatérő útjában e helyre érkezett, az istentagadók felekezetéből sem férfit, sem nőt, egy szóval egy lelket sem talált a várban. Papjaik és szerzeteseik is odahagyták a templomokat és kolostorokat s a többiekhez csatlakozva, megszöktek. Házaikkal és javaikkal nem törődve, azt hangoztatták, hogy a ki csak fejét megmentheti, nagy nyeresége lesz. Nem várva be a harci lakoma kezdetét, csak fejük megmentésére gondoltak és a menekülés hegyeinek zugaiba futottak. A győzelmes pasa viharhoz hasonló támadásának nem birván ellenállani, inkább kitértek a Nilusként rohanó csapatok elől. Mihelyt hallották, hogy a császári huma madár lecsapott a hátukra, a nappali világosság sötét éjszakára változott e boldogtalanok szemei előtt s kényelmes lakóházaikból kivonulván, félre eső lyukakba és odúkba bújtak a nehezen megközelíthető hegyek között. E nehezen hozzáférhető vár tehát kardcsapás és minden harc nélkül elfoglaltatott. Az egész környéken nem maradt egy lélek sem, a ki ellenállni és megküzdeni birt volna. Így a hitetlenség földének ezen végvidéke is meghódolt a hatalmas vezérnek.“¹⁾ — Ugyancsak Ferdi efendi²⁾ az 1526-iki hadjárat alkalmából Titelre vonatkozólag ezeket írja: „A győzelmes hadsereg nébány nap mulva töméntelen hadi zsákmánynyal Varadin vára elé érkezett s miután itt a Duna vizén keresztül hajóhidat vertek, a szerencsés világbiró őfelsége Moharem hó elején átkelt rajta s utána a győzedelmes hadsereg is átvonult Szirém vilájébe. Ez alatt a Tetel nevű erős várnak — mely a Tisza vizének a Tuna folyóba ömlésénél fekszik s falai kemény kőhöz, bástyái pedig vasszekrényekhez hasonlók — valamint a Tuna partján levő

¹⁾ Thury József. Török történetírók. 271. l.

²⁾ I. Szulejmán idejében élt s 1566. körül halt meg. Részt vett a hadjáratban.

Bads nevű erős várnak hitetlen lakói is a kétségbeesés kezével a kegyelem ruhájának szegélyébe kapaszkodva feladták a nevezett várakat.¹⁾ — Dselálzáde Musztafa²⁾ 1526-ból Szeged elfoglalása után ezt írja a nagyvezér hadműveletéről: „Zilhidse 24. napján (1526. okt. 2.) Titel nevű vár mellett állapotott meg, melynek lakosai megszöktek s mely az említett Tisza folyó mellett fekvő jelentékeny vár.”³⁾

Bizonyos, hogy a szultán október hó 2-án Titlednél megállapodott s másnap tovább vonult seregével Pétervárad alá. Csak az a kérdés, hogy Titel a szultán megérkezése előtt vagy után esett-e a török kezekbe. Mert Ferdi efendi szerint, míg a győzelmes hadsereg átvonult a Dunán, az alatt foglalta el Ibrahim pasa Titledt és Bácsot. Az utóbbi török történetíró aligha nem téved kissé az idő megjelölésében. Mert nem hihető, hogy a szultán hatalmas serege Titledt be nem vehette volna akkor, midőn már az egész vidék hatalmában volt. Valószínűbb a másik elbeszélés: Dselálzádeé, mely szerint Titel lakói a törökök jövetelének hírére megszöktek. S ezt kiegészíti Kemálpasarádeé, hogy a titeli vár kardcsapás nélkül meghódolt a török seregnek. Ezen elbeszéléseket latolgatva s a szultán naplójának⁴⁾ adataival egybevetve, bátran állítatjuk, hogy Titel eleste okt. 2. előtt történt. A várat Ibrahim foglalta el, miután lakóinak nagyobb része Pétervárad elestének hírére elmenekült a felső vidékekre; mikor a szultán oda jött, a vár már török kézen volt. A hódító meg szemlélte az elfoglalt várat, megpihent alatta s útját tovább folytatta Pétervárad alá. Másképp nem is volna értelme a szultán jövetelének, ha t. i. Ibrahim a várat még nem foglalta volna el s most a szultán még csak ostromot sem kísérelt volna meg ellene.

1) Thury József kézírataiból. (Az író szívességéből kaptam.)

2) Dselálzáde munkáját 1557-ben írta. (Részt vett a hadjáratban.)

3) Thury József kézírataiból.

4) Thury J. Török történetírók. 320. és 271.

Verancsics 1553-iki konstantinápolyi utjának leírásában Titelről ezeket jegyzi fel: „Károm (Karlóca) után következnek Zalonkemen és Titel várak mezővárosokkal. Emennek (Titel várnak) prépostsága van . . . Titelt messziről megpillantottuk. Úgy véljük, nincs mit mondanunk a romokról és pusztulásról; mivel nincs ott egyéb vadonnál és pusztulásnál.“¹⁾

Úgy a török történetírók feljegyzéseiből, mint Verancsics elbeszéléséből világosan kitűnik, hogy a titeli prépostság, káptalan és hiteles hely a mohácsi vész után elpusztult. Midőn Ibrahim pasa délbácskai csatározásai közben elfoglalta Titel várát. A káptalani levéltár emésztő tűzláng martaléka lett; ez is osztozott szent hajdanunk többi drága emlékeinek sorsában. Azért tévesnek kell tartanunk Jerney értesülését, ki szerint a káptalani levéltár bizonyos nemesi család birtokába jutott, attól a kir. fiskus vette meg. A titeli káptalan levéltára nincs az országos levéltárban. Tehát Jerney állítása téves.²⁾ A törökök a templomot felgyújtották, a sekrestyében levő káptalani levéltár elégett, oklevelei megsemmisültek. A templom sorsáról többé mit sem tudunk. Ungnad kísérője Szerlach 1573. évi utazási naplójában Titelről ezeket írja: Megállottunk Szlankamen nevű városnál. A bal parton fekszik egy szép vár, neve Titel. A Tisza vize itt ömlik a Dunába. Minthogy aznap ott maradtunk, megtekintettük a várost, melynek fele a várral együtt hegyen emelkedik s kőfallal van kerítve. A várat szép kertek díszítik. Másik fele a hegyalján terül el, lakosai csupa szerbek, kiknek templomát megtekintettük; fekete öltözékű apácákat és papokat találtunk benne. Ezek néhány kenyér felett imádkoztak, melyekkel nagyságos urunknak a templom előtt tisztelegtek. A templom az új testamentomból vett képekkel s néhány bálványnyal (szobor) volt díszítve; tornya felül gömbölyű, milyenek a török mecsetek szoktak lenni.³⁾ Az idézett napló a káptalani templomról,

1) Magy. Tört. Eml. II. o. II. k. 294. 295.

2) Magy. Tört. Tár. II. 74.

3) Tört. és régészeti értesítő. Temesvár. III. évf. III. füz. 125.

mely hajdan Titel főnevezetességét képezte, mit sem szól. Beszél a várról, szép kertekről, a vár aljában levő mezővárosról, szerb templomról; a régi nagyhírű káptalani templomot szóval sem említi. Elpusztult az, felgyújtották az ostrom alkalmával s épületét s törökök saját céljaikra átalakították. Szóval, a régiekből mi sem maradt meg, csupán a vár; a mi erkölcsi értéket képviselt, az mind eltűnt 1526-ban, többé azoknak nyomára nem akadunk. A mohácsi vész pusztulását okozta a nagyhírű titeli káptalannak, hiteles helynek és prépostságnak, mely utóbbinak mindössze a címe maradt meg napjainkig. Ez az egyetlen emlék, mely ezen fontos intézmény iránt való kegyeletünket képviseli. Titel török bég fészke lett, a várban török katonák tanyáztak. A kereszt nem ragyog többé szentegyháza tornyán, pusztult vidékét a félhold árasztja el gyászos félhomályával. Letarolt, kietlen a tájék, hol csak imént jólét és istenáldás honolt. E hely előbb a keresztény kultúra hajléka, a magyarság végvára volt. Nem az, talán nem is lesz az többé, csak az elmúlt szebb idők emléke, melyre szentelt fájdalommal tekint a hazafi. Hazám kies déli rónasága, melynek barázdáit a honért küzdő hősök piros vére szentelte meg, régi nagyságodnak egyik kegyeletes emlékét őrzik Titel romjai. Más élet volt a Duna és Tisza szögletén, midőn még a titeli dóm állott a fősík dombhátán. Jólét, kultúra és honszerelem, ezek terjesztője volt a titeli prépostság.

Titel azon túl a törökök főfészke lett e vidéken, székhelye a titeli nabijének, melyhez 34 szomszédos falu, köztük Titel váralja is tartozott, hol a szerbek, a törökök adófizetői laktak.¹⁾ Különben hozzá való jogát úgy a kalocsai érsek,²⁾ mint a kir. kinestár fentartotta.³⁾ A törökök háborítatlanul birták a várat a XVII. század végéig, midőn hazánk szabadulásának pirkadó hajnala hasadni kezdett. 1688. július havában győzelmes seregeink

1) Steltzer i. m. 43.

2) Orsz. Ltr. Urb. et Conscript. F. 103. N. 47. 1543.

3) Orsz. Ltr. Eccl. F. 6. N. 12. A. 1701.

a déli Duna mentén levő várakat egymás után vették hatalmukba. Egyik császári csapat Pétervárad felől Titel alá vonult. A vár szárazon és vizen három napig állotta az ostromot. Julius 28-án a mieink kezébe került, mi által az egész Duna-Tisza-közé megszabadult az ellenségtől.¹⁾ 1694-ben a törökök hadihajóikkal hármassal rohamot intéztek a titeli vár ellen, de az őrség vitézül visszaverte őket; midőn új rohamra készültek, a védelemre siető Stahrenberg és a szerb hajdúk felmentették az erődöt.²⁾ 1696-ban Musztafa elfoglalta Titelt, de Stahrenberg még azon évben visszavette.³⁾ Mellesleg megjegyzem, hogy ámbár Titel stratégiai tekintetből kiváló fontossággal bírt e hadjáratokban, mivel őrszem volt a Dunán és Tiszán való közlekedés felett, mindazáltal nem részesült azon gondviselésben, melyet a háború sikerének biztosítása céljából megérdemelt volna. Falai roskatagok voltak, a körülötte levő sánc sehoggy sem volt elegendő az ellenség felhatolásának meggátlására.⁴⁾ 1697-ben a Zenta felé vonuló török sereg ostrom alá vette a várat. A szerb helyőrség éjnek idején megszökött, mire a törökök az összes épületeket felgyújtották.⁵⁾

Ott állottak a leégett épületek, a falakat többé nem erősítették meg. A karlócai békének III. pontja szerint: „Minthogy a Tisza és Duna között levő terület, melyet Bácskának neveznek, a császári felség birtokában van maradjon az ezentúl is a mondott császári hatalom s uralom alatt; Titel se erősíttessék meg jobban, mint a hogy jelenleg meg van erősítve.“⁶⁾ Nemsokára bontani kezdték a roskatag falakat. Midőn a pozsareváci béke után Belgrád ismét császári uralom alá került, a bécsi kormány nagy tevékenységet fejtett ki Belgrád építésében és erődítésében. A kolonizációval együtt történt az építkezés is. Minthogy ott nagy

1) Istvánffy, Reg. Hung. Hist. 612.

2) U. o. 636.

3) U. o. 638.

4) Angeli, Feldzüge gegen die Türken. 1697—1698. 32 l.

5) Istvánffy i. m. 639.

6) Szalay L., Magyarország tört. V. 547.

mennyiségű téglára volt szükség, Titelt pedig nem volt szabad megerősíteni, a hasznavehetetlen téglákat jobbra Belgrádba hordták s ott az erődítésre felhasználták. A megmaradt épületeket 1780-ban II. József bontotta le végkép. Tégláikból a titeli sajkás zászlóalj helyiségeit építették. Így eltűnt minden a föld színéről, mi a hajdani Titel emlékét őrizte.

Néhány év előtt egy tudós férfiú üdvös mozgalmat indított e történelmi nevezetességű hely földalatti maradványainak felkutatása iránt. A kalocsai egyházmegye évkönyvei régi időkől emlegetik,¹⁾ hogy a prépostság romjaiból téglák törmelékei láthatók a titeli dombon. A földön szanaszét heverő régi téglák s kődarabok legutóbbi időkig jelezték a prépostság székhelyét. Thim József dr., jeles történetírónk ezen nyomokon indulva, mozgalmat keltett a föld alatt levő romok kiásatása iránt. A „Bácska“ 1891. évi 98. számában nyílt levélben felkérte Bács-Bodrogh megye közönségét, hogy a titeli prépostság történelmi nevezetességű romjainak kiásatási költségeire adakozzon. Titelen ásatási bizottság is alakult, melynek tagjai Kirschbaum Lajos, Thim József és Ribiczey Aladár voltak. Thim, hogy a közönség figyelmét ébren tartsa, a „Bácska“ 1892. évi 21. stb. számában cikkeket közölt Titel történetéből. Ugyanazon évben megkezdte az ásatásokat is, melyek óhajtott eredményre vezettek. A domb tetején középkori templom négy oszlopának alapzatát ásták ki a földből. Csupán a betonozott alapzat van már a föld színe alatt; az oszlopok talpai (base), melyek termésköből voltak, eltűntek. Kár, hogy a szép eredménnyel megkezdett ásatásokat pénzhiány miatt nem lehetett befejezni. Minden jel oda mutat, hogy a föld színe alatt úgy a vár, mint a templom többi részei, préposti palota s káptalani épületek alapjai feltalálhatók volnának; mivel az épületek lebontása alkalmával csakis a használható köveket és téglákat vitték el, a föld színe alatt levő alapzat szétbomlásának egyáltalában nem lett volna célja. Minthogy azóta a dombtető lakatlanul áll, épületek alapozása céljából a

4) Schemat. eleri Coloc. A. 1861. 16. l.

talajt nem bolygatták; a vár és a prépostsági épületek alapjai úgy hevernek a talaj vékony burkolata alatt, mint az imént említett templomi oszlopok alapjai. Ha vármegyei történelmi társulatunk e célra elegendő pénzzel rendelkeznék, a dícséretes buzgalommal megkezdett ásatásokat biztos sikerrel befejezhetnék, de az csak a távoli jövő reménységei közé tartozik. Egyébiránt megelégedéssel konstatáljuk, hogy Thimnek sikerült a templom romjait megtalálni a föld mélyében; a jövő kutatójának könnyű lesz ezen nyomokon tovább haladni.

Titellel szemben túl a Tiszán Rudolfsgrad bánsági község mellett láthatók azon torony romjai, melyről az 1513., fönnebb ismertetett, pápai levél tesz említést. A romoktól délre a Tisza medrében egy kőfal maradványai vannak, melyek csak akkor láthatók, ha a Tisza vize nagyon lepad. A helyet ma is Kusztosz-foknak nevezik. Kétségtelen, hogy ezek romjai azon toronynak, melyet Tamás prépost épített.

A mohácsi vész idején elpusztult magyarság nagy temetőjének egyik sírkeresztjét akartam megkoszorúzni jelen tanulmányommal. Rátésem e koszorkát a megtalált romokra, melyek szent ereklyeként őrzik azon idők emlékét, midőn hazánk rettenetes tusája a félhold hatalmával megkezdődött. A katolikus magyarság egyik jelentős pozíciója volt Titel: azé a katolikus magyarságé, mely ez országot erőssé, hatalmassá tette. A vallás szolgálói, kik a régi idők évkönyvei szerint fegyverrel oltalmazták e helyet, elhullottak a viaskodásban. Méltó e régiség, hogy romjaira kegyelettel tekintsen a hazafi s áldja azon férfiakat, kik békében a vallás és művelődés áldásait árasztották a föld népére, veszedelem idején pedig fegyverrel szolgálták a hazát s kiömlő vérükkel adóztak annak.

Titel, e határpont, melyről a régi idők krónikása regényes históriákat mesél; a millenium historikusa nem egy költött fejedelem vára gyanánt magasztalja azt, hanem mint egy kulturális középpontot, melynek századokon át figyelemre méltó hatása volt a haza közjávára s mely békében és háborúban egyaránt fontos közszolgálatokat teljesített, azért méltó az utókor kegyeletére.

Adatok Jankovác község történetéhez.

(Két okmány.)

I.

„Én alább meg irt adom tudtára mindeneknek, az kiknek illik; Hogy én Felséges Aulica Camerának Oeconomiaját promoteálni akarván, Bácskaságban levő Jankovác névű Cameralis Pusztát meg szállani engedtem oly Conditioik alatt: Tudni illik;

Primo. Minthogy az ollatin uj Szállók, kíváltképpen külső Vármegyékből meszsze Földrül Jóságok romlásával jönni szoktanak, hogy annál jobban gyarapodhassanak; három Esztendeigh minden nemő Földes Urat illető Contributioitul mentek Lesznek, nem különben Portioitul Quartélytul, és Forspontozástul is, valakik külső Vármegyékből jönnek egyedül pusztá bérrel tartozni fognak; Tudni illik: Jankovácért nyolezvan id est 80 forintokkal minden Esztendőben; hogy ha pedig említett Jankó névű Pusztával be nem érnék, tartozom nékik szomszéd Heigyavicza névű Cameralis Pusztát is hozzá adni nyolezvan forintokban, és ha az sem lenne eligséges nékiek, más pusztákban is Praeemptiojuk lészen.

Secundo. Három Esztendő el telvén, ezen Contractus szerint Felséges Aulica részére, ugy mint Földes Urát illető Dotatioikért Két Száz forintokat Contribualni tartoznak (semmi kilenczedet nem adván) mellytül immunitaltatnak; ha szintén más Helységek adnának is jövendőben: ugy mindazon által, hogy Országunk Törvényes és bévett Szokása szerint Korcsmajövödelmének fele Felséges Aulica Cassájában, fele pedig Falu szükségére mennyen, melly korcsma jövödelmek rata medietana a dato praesentium Esztendőnek el folyása után, azonnal a Földes ur részére applicaltatni fogh Esztendőnek el folyásáig pedig uj szállóknak egészlen engedtetik.

Tertio. Mészárszék, minthogy más Cameralis Helységekben egészlen szegénységhe, hasonlóképpen Jankon is Falusi Lészen egészlen.

Quarto. Valamint más Cameralis Jobbágnak szabad a Cameralis Erdő, szintén úgy Jankói Lakosoknak szabad leszen minden Contributio nélkül. Mellyrül is adtam ezen Contractualis Levelemet magam Kezem Irásommal, és szokot Pöcsétemmel megerősítvén. Dat. Bács die 24-iken. apr. An. 1731.

(P. H.) Gomboss Gábor s. k. Fölséges Aulica Camaranak Bácskasságban lévő Jószághban Administrator“.

II.

„Jankoy Határban Munkálandó szőlők kezdete á 15-a Marty Ai. 1851.

Puncta Conservationis.

Primo. Kiss Péter, avagy Agócs János Hegy Mesternek tétesség, kik igazságossan minden Jankoy Lakos Embernek, a kinek háza vagyon, Zsellérnek is tehetségéhez képest, ki mérje, kinek fáradságáért leszen Fri hét, idest 7.

Secundo. Valaki pedig az földet magának kimérettetni szőlő plantallásra nem akarná, sőt munkálkodni is nem kivanna az ollyatin Lakos F. Uraság számára 12 forint birságh alá Helység által vettessék.

Tertio. Nem különben Találatnak ollyasok, kik a szőlőt midőn érik, igen szeretik, és nyalánkságh okáért leszedeketik, egy szóval lopják, az ollyatin csavargókat Jankoy uttzán végigh vezetvén három heten 12 Korbácsokkal csapattassák, mely téssen 36 ütést, ezt első dolgáért. Másodszor duplázni, azaz két annyit, harmadszor az Helységben 100-zat csapván raita, azután kiltani.

Quarto. Olly árkot asson minden Ember, hogy a szőlőben marha kárt ne tehessen, ha pediglen valamelly Béres, akár Gazda szántsándékkal, akár minémü marhát oda hajtana, vagy gondviseletlenségéből oda bocsáttana, és kárt tetettne, az tartozik kárt megh fizetni, azon kívül 24 korbácsütéssel megverettetni.

Quinto. Nem engedtetik azon helyen, a hol a szőlős kertek ki mérettetni fognak török buzát ültetni, kölest, czirkot, vagyis más illyetin szőlő plántálást akadályoztató jószágot avagy gabonát

vetni, abban, akit tapasztall az Helység, kemény büntetés alá vesse, hanem kiki ültessen szőlő veszzőt és plántalíyon fácskákát.

Sexto et Ultimo. Ezen szőlők munkálandó dolgait minden holnapban tartozni fogh Jankoy Biró nekem tudtomra adni. Actum Jankó Die 4-ta Marty Ai. 1751.

(P. H.) Wermess László s. k. Cameralis tisztartó.“

Közli: *Czirfusz Ferenc.*

Bács és Bodrogh megyei tanulók a külföldi egyetemeken.

Ezen cím alatt Iványi István érdemes történészünk ez Évkönyv 1885. évfolyamában közölte Fraknoi Vilmos művei nyomán a bécsi, krakkói és wittenbergi egyetemen 1487-től 1540-ig megfordult bácskai ifjak névsorát. Nem rég az újabb kutatások alapján dr. Schrauff Károly állította össze a külföldi egyetemek magyarországi hallgatóinak jegyzékét, a melyből a bácskai származású tanulók névsorát, a főntebb hivatkozott közlemény kiegészítéséül, a következőkben közölhetjük.

1. Bécsi egyetem.

- 1410. Nicolaus de Adrian. (A kar megnevezése nélkül.)
 - 1416. Nicolaus clericus de Adorian. (A jogi karon.)
 - 1418. Stephanus de Bacia. (A kar megnevezése nélkül.)
 - 1425. Mihael de Bacia. (A kar megnevezése nélkül.)
 - 1426. Blasius de Bacia. (A kar megnevezése nélkül.)
 - 1427. Fabianus de Bacia. (A kar megnevezése nélkül.)
 - 1430. Magist. Emericus, bácsi örkanonok. (A jogi karon.)
 - 1431. Georgius, bácsi kanonok. (A jogi karon.)
 - 1439. Georgius de Czente, bácsi kanonok. (A jogi karon.)
 - 1440. Georgius, bácsi kanonok. (A jogi karon.)
 - 1445. Jacobus de Bachia. (A hit- és böles. karon.)
 - 1445. Paulus de Bachia. (A hit- és böles. karon.)
-

1412. Joannes de Futag. (A kar megnevezése nélkül.)
1421. Petrus de Futag. (A kar megnevezése nélkül.)
1424. Thomas de Futag. (A kar megnevezése nélkül.)
1425. Nicolaus de Futhach. (A kar megnevezése nélkül.)
1427. Petrus de Futag magister. (A kar megnev. nélkül.)
1431. Michael de Futak. (A kar megnevezése nélkül.)
1437. Gallus de Futag. (A kar megnevezése nélkül.)
1438. Nicolaus de Futagi. (A kar megnevezése nélkül.)
1449. Joannes de Futack. (A kar megnevezése nélkül.)

-
1389. Clemes, titeli éneklőkanonok. (Mely karban?)
1443. Bartholomeus Störmer, titeli őrkanonok. (A jogi karban.)
1413. Thomas de Titulo. (Mely karban?)
1429. Paulus de Titulino. (Mely karban?)
1431. Joannes de Titulio. (Mely karban?)
1432. Laurentius de Titulio. (Mely karban?)
1435. Ladislaus de Titulio. (Mely karban?)

-
- 1419—39. Joannes Rewkanisa. (Mely karban?)
„ Gasparus de Rewkanisa. (Mely karban?)
„ Demetrius de Rewkanisa. (Mely karban?)
„ Ladislaus de Rewkanisa. (Mely karban?)

-
1418. Laurentius de Bodrog. (Bölcs. és orvosi karban.)
1450. Valentinus de Bodrog. (Bölcsészeti karban.)

-
1390. Nicolaus de civitate Daut. (Mely karban?)
1401. Stephanus de Dawoth. (Mely karban?)

-
1426. Michael de Drag. (Mely karban?)
1438. Ambrosius de Drag. (Mely karban?)
1426. Petrus de Zond. (A jogi karon.)
1426. Matheus de Kulled. (A jogi karon.)
1433. Martinus de Zond. (A jogi karon.)

2. Krakkói egyetem.

1488. Joannes de Futak. (Mely karon?)
1493—95. Martinus de Zentgyergy a kalocsai egyházmegyéből. (Mely karon?)
1495. Ugyanez baccalarius a bölcsészettől.
1495—98. Joannes ex Futak. (Mely karon?)
1495. Elias de Fonb. (Mely karon?)
1495. Andreas de Zond. (Mely karon?)
1495—1500. Joannes de Tyttel baccalarius. (Mely karon?)
1499. Joannes de Somwa. (Mely karon?)
1500. Georgius de Varadino Petri. (Mely karon?)
1506. Andreas de Zyntha baccalarius. (Mely karon?)
1506. Joannes Mohoray de Zayol. (Mely karon?)
1508. Thomas de Zoborzenthmihál. (Mely karon?)
1511. Emericus de Dalatha baccalarius. (Mely karon?)
1512. Joannes de Zantho baccalarius. (Mely karon?)
1510. Brictius de Nagy Koluth. (Mely karon?)
1511. Philippus de Szentha a bácsi vagy kalocsai egyházmegyéből. (Mely karon?)
1513. Clemens de Apathi baccalarius. (Mely karon?)
1513. Steph. Pestenyi de Martonos. (Mely karon?)
1511—12. Gregorius de Sancto Martino. (Mely karon?)
1517. Ugyanő a magyar egyet tanácsosa. (Mely karon?)
1527. Ugyanő baccalarius. (Mely karon?)
1530. Petrus (Dávid fia) de Zentha. (Mely karon?)

Közli: *Frankl István.*

Nemes-Militics 1771-ik évben.

A vármegyék tulajdonkép nemesi közönségek voltak, melyek közigazgatási és törvénykezési autonomiával bírtak a koronás királynak legfelsőbb felügyeleti joga alatt, ehhez tartozott a védelmi jogból a nemesi felkelés.

Ezen közönségek állottak a papságból, a mágnásokból (Prelati & Barones) és a köznemességből, ezek ismét voltak adományos birtokosok (donatarii) és címeres levelűek (armalisták), a kik között azután voltak az iparosok, a hivatalos szolgálatban levők, tisztviselők, magánosok és a paraszt telkeken lakók, kiket közönségesen „gatyásoknak” hívtak és a kik 1830-ik évből adót fizetni tartoztak.

A nemesnek fő privilegiuma közé tartozott a nem adózás, ezért kötelessége pedig volt háborús időben a „felkelés”, (insurrectio.)

A közönség jogait mint kötelességeit a gyűlésein és törvényszékein gyakorolta és határozatait tisztviselői által hajtotta végre. (Alispánok, szolgabírák, esküdtek.) Hogy ezt tehesse, különösen a tisztújításokon, országgyűlési követválasztásokon és a közgyűléseken történő szavazások alkalmával, a nemességet nyilvántartani kellett, hogy jogtalanok magukat bele ne csempésszék. A nemességet csak a koronás király oszthatta jogosan, jószágadomány (donatio) vagy címer levél (armalis) útján, mely azután feljogosított a nemesség előjogai gyakorlatára, melyek között volt a szabad költözködési jog is, minek folytán a nemes ember az országban lakhatott, a hol akart, de új lakhelye megyéjében meg kellett nemes létét hirdetni, ha annak jogait gyakorolni akarta, és ezen gyakorlat egyik vármegyében feljogosította őt a másik vármegyében is a hason jogok gyakorlatára. Innen sok visszaélés származott és ez által sok kétes nemes is, ki nemességét gyakorolta ugyan, de bizonyítani nem tudta, felvettett a nemesi lajstromokba, mi leginkább történt, ha a pártérdek a szavazatokat szaporítani követelte.

Mint hogy azonban a nemes ember nem fizetett adót és a nemesség nyereséje által az adózási alap, fundus contributivus, fogyott, a vármegye ügyészének kötelessége volt a kétes nemesekre felügyelni és őket nemességük bizonyítására szorítani.

Ezen okból az ügyész (fiscus) kérelmére vizsgáló bizottságok

rendeltettek és a gyakorlati valódi nemesek összeírására választmányok rendeltettek.

Dr. Dudás Gyulának, mint a régi megyei levéltár rendezőjének, sikerült több ily vizsgálati jegyzőkönyvet a rendezés alkalmával feltalálni. Ilyen nemesi vizsgálat volt Nemes-Militics nemeseire nézve 1771-ik évben, mikor a közgyűlés Nemes-Militics nemes családjainak valódi nemesi jogaik megvizsgálására Liphay Zsigmond főjegyző elnöklete alatt Csejtey főszolgabíró, úgy Csiba, Polyák, Vermes, Bosnyák, Adámovics főügyész, Neszmér és Horváth urakból álló választmányt küldött ki.

Ezen választmány azon évi ápril 20-án megkezdette és május 1., 2., 3. és 4-én folytatólag be is fejezte munkálatát.

A vármegye történetéből tudjuk, mily sok időbe került a vármegye újbóli szervezése, mert a megyei belbéke és közrend helyreállítására nem volt elegendő sem a zentai csata, sem a karloviczi békekötés, Rákóczi felkelésének eseményei újból akadályozták azt egész a szatmári békekötés utáni időkig, 1711-ik évig.

A vármegyei hatóság megalakulása után a hatóság nem folytathatta volna működését nemesség nélkül. Az úgynevezett sáncok provincialitása után a mult század közepe felé nagy tér nyílt rögtön a vármegye hatósága tevékenységének. Hogy a nemesség szaporíttassék, mindenekelőtt már I-ső Lipót király, de különösen Károly király és Mária Terézia királyné által nagyobb számban armálisok osztattak ki leginkább a sáncok érdemesebb tisztjeinek, de sokkal több régi nemes ember tódult még be az ország minden részeiből, a vármegyében keresván magának új hont és boldogulást.

Ezen időszakban 1720-ik év felé szállották meg Nemes-Militicset is az új lakók, a vármegye székhelye, Zombor közelében.

A karlovici békekötés után a vármegye minden földesúr nélkül lévén, a katonaság elfoglalta a sáncoknak szükségelt területet, úgy a kalocsai érsek az őt illető bácsi uradalmat, a többi,

minthogy a régi birtokosok kitudására kirendelt úgy nevezett „Neoacquistica comissio“ a Czobor családon kívül egyetlenegy régi birtokost sem tudott feltalálni, mint puszta birtok a kincstár tulajdonába jött. Ilyen volt a mintegy 10,000 holdat tevő militicsi határ is, mely a század elején 1720—30 között több nemesi vagy katonaviselt családnak haszonbérbe adatott. Az erről szóló részletes felvilágosítást adható okmányok eddig fel nem voltak találhatóak, mert a volt kir. kincstári igazgatóságnak levéltára, hol valószínűen a telepítési iratok léteznek vagy léteztek, a vojvodina német hivatalnokai által oly rendetlenségbe hozatott, hogy most hozzáférhetlen tömkeleg. Csak annyit mondhatunk, hogy 1752. évben Nemes-Militics községe nem csak létezett, de katolikus lelkésze is volt, ki ugyanezen évtől kezdve rendes anyakönyveket vezetett, ezt bizonyítják a kalocsai érseki diocesis nap- és névtárai is.

1771-ik évben, mikor a fentemlített bizottság Militicsen működött, a községben összesen 64 nemességet élvező, vagy követelő családot talált; ezek közül 50 család igazolta nemességét vagy annak gyakorlatábani fenlétét a bizottság előtt, ellenben 14 család bővebb bizonyítás okából zárhatáridőt kapott, vagy a fiscus utasított az illető család iratai átvizsgálására.

Ezen ideiglenesen visszautasított családok 1771-ik évben a következők voltak:

Allaga, Balogh Imre, Berecz, Bozó, Dosa, Darahonrahonczay, Hajnal, Kanyó, Kiss, Konecz, Kunszabó, Szabóczky, Tatai és Horváth Ferencz.

Ha ezen vizsgálat eredményét összehasonlítjuk Nagy Ivánnak a magyarországi nemességről írt nagy munkájával, valamint dr. Dudásnak a Bács vármegyei nemes családokról írt lajstromával, sok eltérő adatot fogunk találni. Így az

1. Adámovics családról Nagy Iván csak a szlavóniai Adámovicsokat említi meg és a bácsiakról mit sem szól, ellenben Dudás azt állítja, hogy az Adámovics család II. Ferdinándtól nyerte nemes levelét és az 1623. október 10-én Pozsonyban

hirdettetett meg. Ennek ellenében a vizsgálati jegyzőkönyv tartalmazza, hogy Adámovics Gábor és Imre Pozsony vármegyének 1732. évi május 23. kelt és ezen Bács vármegyében azon évi december 19-én történt meghirdetés alapján vétetett fel a nemesek sorába. 1771-ben mind a kettő, Gábor és Imre, úgy az előbbenek Baján lakó Bálint fia még életben volt.

2. Az Allaga családra nézve a bizottság előtt a fiscus észrevételt tevén, a család az előbb már beadott iratokra hivatkozott. Nagy Iván a családot nem is említi, Dudás pedig azt állítja, hogy Allaga Péter 1722. évi július 15-én kelt bizonyítvány szerint hirdettetett meg.

A családból 1771-ik évben 17 tag volt életben.

3. Az Alföldy családra nézve Alföldy Tamás előmutatta Nyitra vármegyének január 27-én 1768-ik évben kelt bizonyítványát; a kérdéses időben 7 családi tag volt életben. Nagy Iván Zemplén megyei családnak mondja. Dudás adatai egyeznek a bizottság adataival.

4. Bagi Tamás és fia András bemutatták Nógrád vármegyének 1768. évi március 1-én kiadott és Bács vármegyében november 13-án meghirdetett bizonyítványát. Nagy Iván szerint a család II. Ferdinándtól kapta nemességét, mely Nógrád vármegyében 1622. évi június 15-én hirdettetett ki. Dudás egyezik.

5. Bajcsi Antal és János Nyitra vármegyének 1756. évi január 10-én kiadott és Bács vármegyében azon évi május 2-án elfogadott bizonyítványa alapján hirdettettek meg nemeseknek. Dudás egyezik, ellenben Nagy Iván Komárom, Bars és Liptó megyét említi mint a család lakhelyét.

6. A Balogh család előmutatta a bizottság előtt Bács vármegyének 1754. évi április 29-én kiadott bizonyítványát is, melynél fogva a nemesek közé iktattatott, minthogy pedig

7. Balogh Imre az előbbi bizottsághoz beadott okmányaira hivatkozott, egy havi határidőt kapott igazolására. Nagy Iván 15 Balogh családot említi az ország minden részéből.

8. Barasevic család bemutatta I-ső Lipót király által

1690-ik évi június 9-én kiadott és ezen vármegyében 1700-ik évi március 1-én kihirdetett címerlevelét. A bizottság idejében 17 férfi tag élt a családból. Nagy Iván a családot nem említi, Dudás pedig csak későbbi adatokat hoz fel.

8. **Berecz Ferencnek** hivatkozott adatai bizonyítására egy havi határidő adatott. Nagy I. Heves, Tolna és Zemplénben említi a családot, Dudás szerint a család már 1753-ik évben be van vezetve a vármegyei nemesi összeírásban.

9. **Berkó József** előmutatta Rudolf királynak 1595-ik évi március 1-én kelt és Nyitra vármegyében 1599-ik évi augusztus 23-án meghirdetett címerlevelét, a kellő vizsgálati iratokkal és a család leszármazási kimutatásával. Ezen családot elhallgatja Nagy Iván, Dudás megerősíti a fenebbi adatokat.

10. **Kis-Kéri Biczó Ignác** felmutatta Nyitra vármegyének 1758-ik évi december 20-án kiadott és Bács vármegyében 1759. évi szeptember 13-án meghirdetett nemességi bizonyítványát. Nagy I. nem említi a családot, Dudás adatai egyeznek.

11. **Bozó Jónás** másolatban mutatta be Baranya vármegyének bizonyítványát, azért az eredeti felmutatására utasított; sem Nagy, sem Dudás nem említi a családot.

12. **Burza Tamás** fivérei nevében is előterjeszti Károly királynak 1718-ik évi március 21-én a család részére kiadott és Bars megyében 1725. évi március 4-én, Bács vármegyében pedig 1748-ik évi február 14-én meghirdetett címerlevelét, a családnak a bizottsági működés idejében 5 tagja élt. Dudás és Nagy adataival egyezik a jegyzőkönyv.

13. **Csernus Imre** özvegye, gyermekei nevében előmutatta férjének Pest vármegye részéről 1740-ik évi szeptember 22-én kiadott nemesi bizonyítványát, hivatkozva a köztudomásra. Ez időben 6-an voltak a családból az életben. Nagy Iván nem említi a családot. Dudás Nógrádot állítja a család honának.

14. **Danosa Adalbert** előmutatta Csongrád vármegyének 1761-ik évi január 21-én kelt Mátyás öcscse részére kiállított

nemesi bizonyítványt, ez időben a családnak csak három tagja volt. Nagy a családot Ugocea, Gömör és Erdélyben mondja otthonosnak, Dudás pedig Pest vármegyét említi.

15. *D a n c h o* család előterjesztette Lipót királynak 1663-ik évben kiadott címerlevelét, mely Hont vármegyében ápril 4-én, Heves megyében 1695-ben, Pest vármegyében pedig 1717-ik évi május 5-én hirdettetett meg, kérvén nemesi jogát a családnak fentartani. Ekkoriban a családnak 12 férfi tagja volt életben. Ezen alkalommal a leszármazást illetőleg több tanú kihallgatván, a család nemessége az ügyészség által elismertetett. Ezen családot Nagy nem említi, Dudás pedig nem Hontot, hanem Pestet mondja, mint a család származási helyét.

16. *D ó s a* Albert felmutatta Bács vármegyének 1766. évi július 5-én kelt nemességi bizonyítványát, mely a fiskus által felülvizsgáltatni rendeltetett. Nagy Iván Erdélyt és Gömört mondja a család honának, Dudás elismeri az 1766-iki kiadást.

16. *D a r a h o n r a h o n c z a y* József Bars megye vizsgálati iratait mutatván elő, a hiányzó eredeti bizonyáglevél előmutatására utasított. Sem Nagy, sem Dudás nem említi a családot.

17. *G r o c z k y* József felmutatta Tolna vármegye nemesi bizonyítványát 1768. évi március 9-éről, mely Bács vármegyében azon év június 30-án elfogadtatott. Nagy Iván nem említi a családot, ellenben Dudás Groczky Ábrahámot azzal említi, hogy részére Nógrád vármegye 1651-ben, Tolna vármegye pedig 1758-ik évben állított ki nemesi bizonyítványt.

18. *H a j n a l* család bemutatta Pest vármegye bizonyítványát 1720. évi december 11-éről Hajnal János részére kiállítva, mely kiadatott megvizsgálás végett a fiskusnak. Dudás Békésből, Nagy Iván Pest vármegyéből származtatja.

19. *A* *H o r v á t h* család felmutatta Pest vármegyének 1711. évi június 2-án kiadott nemesi bizonyítványát, melylyel Horváth Mihály nemesnek ismertetett el. Törzsatyja ennek a családnak János, ki Csabajon, Pest vármegyében lakott. A felmutatott leszármazás szerint ennek fia volt Mihály, kinek István,

József és ismét Mihály nevű fiai voltak, ezektől és pedig az elsőtől származott József és fia András, a másodiktól származott András, István, József és Dániel, a harmadiktól Mihály. Ezen leszármazottak mind életben voltak.

Ezenfelül még 61. szám alatt megjelent Horváth Ádám, 62. szám alatt pedig Horváth Ferenc, hivatkozva már előbb beadott bizonyítványaira, ezekre nézve a tiszti ügyész utasított az iratok átvizsgálására és a netalán szükségelt vizsgálat megtételére.

Nagy Iván művében egy egész sereg Horváth család fordul elő, ezekből 43 előnévvel említetik, ezenfelül felhoz több családot minden előnévvel való megkülönböztetés nélkül és pedig az ország, valamint Erdély számos különböző vármegyéből. Dudás a meghirdetett családok sorából négy Horváth családot hoz fel, Horváth Józsefet és Mihályt, kik 1767-ben birtokos nemeseknek ismertettek, ugy Horváth Mihályt, Józsefet, Andrást, Istvánt, Jánost és Dánielt, ezek 1771-ik év után hirdettettek meg mint nemesek Bács vármegyében.

20. Jancso vics György bemutatta a verebélyi széeknek 1752-ik évi október 4-én kelt és Bács vármegyében 1767. évi ápril 27-én meghirdetett nemesi bizonyítványát, mely a vizsgáló bizottság által elfogadtatott. Nagy a családot Gömör megyeinek mondja, Dudás pedig nem említi.

21. Ivánkovics család előterjesztette a család részére Miksa király által 1570. évben március 15-én kiadott címerlevelét, a mely Nógrád vármegyében 1650. évi június 19-én, Bács vármegyében pedig 1744. ápril 28-án hirdettetett meg, de csak másolatban, minthogy az eredetiek az előbbeni bizottság irataihoz vannak mellékelve. A bizottság idejében ezen családból 19 férfi tag volt életben. Nagy a családot Vas megyeinek mondja, Dudás pedig az 1744. évi meghirdetést említi.

22. Kaity Péter és János felmutatták a család részére I. Lipót király által 1698. évi november 22-én adományozott címerlevelet, mely Bács vármegyében 1699. évi november 18.

hirdettetett meg, a szerzők Tamás és János voltak. A családnak 1771-ben 9 férfi tagja élt.

23. Kaity Jakab szinte felmutatta I. Lipót királynak 1697. évi augusztus 3-án a család részére kiadott címer-levelet, mely Bács vármegyében 1711. évi január 28-án hirdettetett meg, a családnak a bemutatott leszármazási kimutatás szerint hét tagja élt.

Nagy Ivánnál a Kaity család nincsen felemlítve, ellenben Dudás egy későbbi 1798-ban történt meghirdetést említ.

24. Kanyó Simon és társai Bács vármegyének 1768. évi december 13-án kelt bizonyítványát mutatták be, mely megvizsgálás végett kiadatott az ügyésznek. Folyton

25. Kanyó István felmutatott Nógrád vármegyének bizonyítványát 1755. évi november 6-ról másolatban, eredetijét a levéltárban lenni állítván.

26. Kanyó Mihály pedig bemutatta Bács vármegyének 1760. évi július 8-án kiadott bizonyítványát, a szintén bemutatott tanukihallgatási jegyzőkönyv által a fiscusnak nehézségei megcáfolva lévén, a nevezettek felvételtek a nemesek lajstromába.

63-ik szám alatt előmutatta Kanyó István és Márton Nógrád vármegye bizonyítványát 1755. évi november 6-ról, mely Bács vármegyében 1766. évi július 9-én hirdettetett ki, melylyel nemeseknek fogadtattak el.

Nagy Iván a Kanyó családra azt mondja, hogy III. Ferdinándtól március 14-én kapta nemességét, úgy azt is felhozza, hogy 1714. évben a család részére III. Károly is adott ki nemes levelet, mely Nógrádban hirdettetett meg. Dudás a Kanyó családra nézve nógrádi meghirdetést hoz fel 1766-ból, úgy későbbi adatokat 1785. és 1791. évből.

27. Kiss István hivatkozván okmányaira, azoknak felmutatására neki egy havi határidő adatott.

28. Knézy másképp Szemenovics család előterjesztette a családnak II. Mátyás király által 3-ik országlási évében adott nemesi levelét, bemutatván egyszersmind leszármazási ágazatát

a családnak, mely szerint Illés, Lukács, Pál, Ferenc és Bartolomaeus ágain összesen 31 férfi tagja él a családnak, mindannyi meghagyatott a nemesi jog gyakorlatában. Nagy Iván csak azt említi a családról, hogy Antal alispánja volt Bács vármegyének, Dudás pedig azt mondja, hogy 1798-ban ismertetett el a vármegyében nemesi joga.

29. Kocsis János örökösei felmutatták Vas vármegyének 1766. évi június 8-án meghirdetett nemesi bizonyítványát és a család családfáját, mely szerint Jánosnak 6 férfi örökösé élt. Nagy Iván szerint a család Erdélyből ered és III. Károly királytól kapta nemességét, Dudás adatai egyeznek.

30. Koncz Sándor állítólag Nyitra vármegyéből várja bizonyítványát, azért egy havi idő adatott neki a megszerzésre. Nagy Iván a család nemességét III. Rákóczy Györgytől nyertnek mondja, Dudás szerint a család nemessége Bács vármegyében 1776. évben ismertetett el.

31. Kunszabó Ferenc hivatkozik az elhozandó Szabolcs vármegyei okmányokra, a mi is egy hó leforgása alatt neki meghagyatott. A bemutatott családfa szerint, a családnak 3 élő tagja volt. Nagy Iván nem említi a családot. Dudás 1773-ból Szabolcs vármegye bizonyítványát említi.

64. Klinovszky Márton, József és István hivatkoznak az előbbi vizsgálati iratokra, minthogy pedig Árva vármegyének 1753. évben kiadott nemesi bizonyítványa Márton és István nemességét bizonyítja, mind a három fivér nemessége elismertetett. Nagy a családot Árva- és Békésben említi. Dudás csak későbbi adatokat közöl.

32. Laczkó István előterjesztette Pest vármegyének 1756. évi február 9-én kiadott, Bács vármegyében azon évi ápril 15-én meghirdetett bizonyítványát, minek következtében nemessége elismertetett. Nagy Iván a családot illetőleg I. Lipót királynak 1693-ban kiadott, Nógrád vármegyében meghirdetett armálisát említi. Dudás 1766-ot állítja meghirdési évül.

33. Litvay László felmutatta Nyitra vármegyének 1750.

évi június 6-án kiadott és Bács vármegyében azon évi november 9-én meghirdetett nemesi levelét, melynek alapján nemesnek elismertetett fivérével együtt, összesen a kérdéses időben a családnak négy tagja élt.

Nagynál nem fordul elő a család, Dudás szinte Nyitrát hozza fel.

34. Mándics Márk és Antal előterjesztették Mátyás ősük részére III. Károly által 1720-ik évben kiadott és ugyanazon évben meghirdetett címer-levelüket, melylyel elismertetnek valódi nemeseknek, Tamás fivérük nem foglaltatván a címerlevelben, örökösei nem vétettek fel a nemesek közé, összesen a bizottság idejében 8 férfi családtag élt.

Nagy, mint Dudás megerősítik a mondottakat.

35. Markovics család hivatkozik az 1754. és 1767. évek működő nemesi bizottságokhoz benyújtott okmányaira, minthogy különben is Mándics Márk és Basics Jakab tanúk a család nemesi létét bizonyítják, Markovics Ferentől harmad izben leszármazó Márton, Péter, Mihály, Ferenc és két Márk valóságos nemeseknek elfogadtattak. Nagy Iván 8 külön nemes Markovics családot hoz fel, Dudás pedig négyet említ, az első 1690. évi május 29-én, a második 1787-ik, a harmadik 1795-ik évben kapott armalist.

36. Matyus György Ferenc fiával felmutatta Bács vármegyének 1768-ik évi december 13-án kiállított nemesi bizonyítványát, mely az ügyész által megvizsgálandó, vajjon a birtokosok közé tartozik-e a család.

Nagy a családot a Csalóköz, Borsód és Heves vármegyékbe helyezi, Dudás szerint Pest vármegye bizonyítványa alapján nemeseknek, 1753-ik évben pedig a birtokosok sorába vétettek fel.

37. Mészáros, lásd Nagy 40. sz. a.

38. Molnár András és Mihály felmutatták Hont vármegyének 1769-ik évi május 5-én kiadott bizonyítványt, mely itt

meg nem hirdettetett ugyan, minthogy azonban állításuk az adatokkal megegyezik, az ügyész belenyugodott.

39. Molnár János és András előterjesztették Hont vármegyének 1763-ik évi szintén május 5-én kiadott nemesi bizonyítványát atyjuk Sándor részére kiadva, minthogy mind ketten Sándornak fiai, elismertettek nemeseknek. Molnár család több fordul elő. Nagy Ivánnál, különösen Bihar, Nógrád, Hont, Zala, Zemplén és Erdélyben említetnek, Dudás szerint Molnár Sándor 1765-ben Hont vármegyében, András pedig 1800-ban szinte Hontban nyert bizonyítványt.

40. Nagy máskép Mészáros János, elhozta Nyitra vármegyének nemesi bizonyítványát 1762-ik évi január 10-éről, mely Bács vármegyében azon év augusztus 12-én hirdettetett meg, melylyel az ügyészség is megelégedett, a családnak összesen 5 tagja volt életben.

41. Nagy József és János hivatkozott az előbbi 1761-ik évben tartott bizottsághoz benyújtott irataira. Ezen családban csak két tag létezett.

42. Nagy Márton hivatkozott Pozsony vármegyének 1753. évben kiállított és ezen vármegyében azon évi június 3-án meghirdetett bizonyítványára, mely alapon mint valódi nemes vétetett fel azoknak sorába.

43. Nagy család előmutatta II-ik Ferdinánd királynak 1619. évi március 25-én kiadott és 1648-ik évi január 8-án Hont vármegyében meghirdetett nemeslevelét, bemutatta egyszersmind leszármazó családi fáját Márton ősről, mely szerint Mártonnak István, János és Ferenc fiaitól származnak a most élő 13 tagja a családnak.

Nagy Iván több mint 40 előnév nélküli Nagy családot mutat fel szétszórtan az egész országban, azért nehéz megkülönböztetni az egyik hasonló nevű családot a másiktól.

Dudás öt Nagy családot említ: Istvánt meghirdetve Győr vármegyében 1755-ben, ismét Istvánt meghirdetve Nyitrában 1759-ben, Jánost máskép Mészárost meghirdetve 1752-ben szinte

Nyitrán, Jánost és Pált meghirdetve Nógrádban 1760. évben, végre Mártont és Andrást meghirdetve Zólyom vármegyében 1785-ik évben. Ezek mind Bács vármegyében is meg lettek hirdetve.

44. N e s z m é r Antal István fiával felmutatta Pozsony vármegyének atyja részére 1752. évi február 2-án kiállított bizonyítványt, azért nemessége kétséget nem szenved. Nagy ezen családról nem szól. Dudás a családot csak 1787 után említi, mint meghirdetett.

45. Ó d r y Gergely és fivére Mátyásnak örökösei felmutatták 1716. évi augusztus 8-án kinyert címerlevelüket, mely Pest vármegyében 1747. évi november 6-án, Bács vármegyében pedig 1766. évi július 8-án hirdettetett meg, minek folytán a címerlevelet nyert Miklós leszármazó családfája, mely szerint a családnak 25 férfi tagja él, a jegyzőkönyvbe felvétellett.

Nagy Iván ugyan hasonlólag a család címerlevelét III-ik Károly királytól származottnak mondja, de Hont vármegyét említi származási megyéül.

Dudás két Ódry családot különböztett meg, az egyik pacséri előnévvel, ez Pest vármegyében 1752-ik évben, 1766-ik évben pedig Bács vármegyében nyert bizonyítványt, a másik család a nemes-militicsi, mely Miklóstól származik. A címere a két családnak különbözik egymástól, az egyiknek egy korona zöld hegyen, a másikkal egy kalásztartó kar van a pajzsa mezejében.

46. P á l család beterjesztette Komárom vármegye által 1725. évi május 3-án Pál Mihály némességéről kiadott bizonyítványát, mellékelvén egyszersmind a leszármazás kimutatását, mely szerint Mihály nagypapa után négy leszármazó fiunoka van életben. Nagy szerint a régi Pál család Erdélyből származik és Komárom megyében lett meghirdetve, de különbözik a Sobcai előnevet viselő családtól. A Pál család Dudás szerint 1766-ik évben Komáromban hirdettetett meg. A fiscus elfogadta a bizonyítványt.

47. P é c s i Mihály és András szintén András fiával felmu-

tatván Pest vármegyének 1737-ik évi október 17-én kelt bizonyítványát, birtokos nemeseknek ismertettek el. A Pécsi család így írva nem találta Nagy Ivánnál, Dudás megkülönböztette a két családot, és a Pécsi családnak armálisát 1756-ban származottnak mondja, mely Pécsi Mihály részére meg is hirdettetett Bács vármegyében.

48. Radics Imre és János betérjesztették Pozsony vármegyének atyjuk részére 1757-ik évben október 7-én kiadott és Bács vármegyében november 8-án meghirdetett nemesi bizonyítványát, mely elfogadtatott. Nagy több Radicsot említ, egyik Rákóczy tábornoka volt. Dudás szerint Radics család nem található a nemesi összeírásokban, noha 1725-ik évben egy Radics alispánja volt Bács vármegyének.

49. Stepanovics Imre bemutatta Nyitra vármegyének 1753-ik évi május 5-éről kelt részére kiadott nemesi bizonyítványát. Nagy a családot pozsonyinak tartja, Dudás szerint a család 1752. évben csakugyan Pozsonyban lett meghirdetve.

50. Szabóczky Pál család Heves megyéből eredetnek és ott meghirdetettnek mondván, a bizonyításra egy havi határidőt kapott, összesen 5-en voltak életben. Nagy a családot nem említi, Dudás egy későbbi 1794. évi Heves vármegyei meghirdetést említ.

51. Kiskorú Szadeczky Máté és Tamás felmutatták Trencsén vármegyének 1758. évi december 7-én kelt és Bács vármegyében 1765. évi február 26-án meghirdetett nemeslevelet, melynek folytán minden nehézség megszűnt. Nagy a családot trencsényi ősi családnak mondja, Dudás nem említi.

52. Szántó István hivatkozik a mult vizsgálat alkalmával beadott iratokra, az ügyésznek meghagyatott az átvizsgálat. Nagy négy Szántó családot említ Békésben és Erdélyben. Dudás szerint a család csak 1796. évben hirdettetett meg a vármegyében.

53. Szemenovics lásd Knézy 28. sz. alatt.

54. Tar József és Mihály felmutatták Zala vármegyének 1742. évi június 11-én kiadott és Bács vármegyében 1766. évi

julius 9-én elfogadott, atyjuk részére szolgáló bizonyoságlevelet, minek folytán a fiskusnak minden kételye megszűnt. Nagy Ugocsa, Szepes és Győr vármegyékben mondja a honának a családot. Dudás megerősíti az adatokat.

55. *Tatay Mihály* csak némely tanúknak vallomása hitelesítését mutatta fel, Sopron vármegyei nemesnek állítván magát, nemesi bizonyítványa mielőbbi beszerzésére utasított. Nagy Iván három ily nevű családot említ Komárom, Szathmár és Arad vármegyében. Dudás Sopron vármegyét és 1772. évet említ.

56. *Tompos Márton* felmutatta Sopron vármegyének 1746. március 22-én kiadott és Bács vármegyében 1767. évi ápril 24-én nemesi bizonyítványát, azért mint valódi nemes elfogadtatott. Csak két tagja volt a családnak. Nagy erdélyinek mondja a családot. Dudás pedig állítja, hogy Sopron vármegye 1753. évi bizonyítványa alapján a vármegyében csak 1807. évben hirdettetett meg.

57. *Vidakovics* család bemutatta leszármazási családfáját, hivatkozván egyszersmind a mult bizottság alkalmával benyújtott okmányokra, kérvén magát régóta élvezett nemesi jogaiban meghagyatni.

A családfa Mátyás, Boldizsár és János örökösire terjedvén ki, összesen 28 férfi családtagot foglal magában.

Nagy Iván ezen családot csak mint Horvátországban kihalt családot említi. Ellenben Dudás szerint a nemességet György mint szabadkai kapitány 1690. évi március 11-én nyerte és a vármegyében 1718. január 29-én lett meghirdetve.

58. *Vujevics* család családfájával együtt bemutatta I. Lipót király által 1690. évi június 4-én *Vujevics Gergely*, György, János, Mihály, Illés és az elhalt *Jakab* részére kiadott nemes levelet, a mely Bács vármegyében 1719. évben meg is hirdettetett, kérvén nemességüket megállapítani.

A fennevezett impetránsok fő törzse volt György, a kitől származtak a társszerzők és most azoknak leszármazó fiai és

unokái vannak a nemesi jogok gyakorlatában, összesen a jegyzőkönyv által megnevezve 39-en.

Nagy felcsereéli Gergelyt a Györggyel, különben egyez a bemondással, Dudás azt mondja, hogy Gergely szerezte a nemességet mint szabadkai zászlótartó és hogy 1719. évi január 29-én lett a nemes levél Bács vármegyében meghirdetve.

59. Zsarnoczay Ferenc Pál és Mihály fiával felmutatták Győr vármegyének 1766. évi ápril 29-én kiadott és Bács vármegyében 1767. évben meghirdetett bizonyítványát, minek következtében nemességük kétségbe nem vonatott. Ezen családot Nagy hallgatással mellőzi, Dudás pedig megerősíti a mondotakat.

60. Az utolsó Zorád István, József, János, László és Gergely felmutatták Nyitra vármegyének 1765. évi május 9-én kiadott és Bács vármegyében azon év december 3-án meghirdetett bizonyítványát, melylyel nemességük bizonyított.

Ezzel befejeztetvén a bizottságnak jegyzőkönyve, az Liphay főjegyző mint elnök által aláíratott és a levéltárba helyeztetett; figyelemre méltó, hogy a családoknak nemesak okmányai soroltatnak fel, de kevés kivétellel minden családnak családfája is a jegyzőkönyvbe felvétetett.

Nemes-Militics nemes községe ezen állapotban maradt egész 1803. évi december 9-ig, mely napon a haszonbéri jogot I. Ferencz császár király tulajdonjogra változtatta és azt vegyes adomány útján (donatio mixta) 40,000 frton a kegyúri joggal több egymás között rokonságban levő családnak örökösen eladta.

Azon családok, a kik a tulajdont megnyerték, illetőleg megvették, a következők voltak:

Czintula, Piukovics, Allaga, Hajnal, Pál, Zorád, Berkó, Ivanits, Kocsis, Litvay, Mátyus, Dózsa, Nagy, Horváth, Ódry, Molnár, Bagi, Csernyus, Kanyó, Kunszabó, Laczkó, Alföldy, Buday, Körmendy, Radics, Mándics, Barasevits, Klinovszky,

Markovics, Knézy, Vidákovics, Ivánkovics, Kaity, Vujevics, Bajesi és Tar.

A mi ezután történt, az a község történetéhez tartozik és nem ezen cikk feladata.

Grosschmid Gábor,¹⁾

Regesták az Országos Levéltárból.

Bács-Bodrogh vármegye történetéhez a XV. századból.

(Ötödik közlemény.)

1430.

Zsigmond király oklevele, melyben meghagyja a kalocsai káptalannak, hogy Petrus dictus Horváth de Aranyán ama panasza ügyében, mely szerint Maróthi János macsói bán az őt illető Aranyán helységi részbirtokot rokona (néhai Pap László részét) Pap Lászlótól zálogba elfogadta és most jogtalanul magának tartja, — vizsgálatot indítson.

(Ered. a budai kam. ltárban.)

1430.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Johannes dictus Vitéz filius Nicolai de Chew eladja a maga és László testvére és nővére (a neve nincs kitéve, csak az mondatik, hogy: „relicta Pauli Prini“) nevében a bácsmegyei Scyregzhentpeter helység és Sygyrthow halászhelyben őket illető részbirtokot 1700 arany frtért Garai János özvegyének örökösen.

(Ered. a budai kam. ltárban.)

1430.

A kői káptalan előtt Johannes dictus Vitéz de Chew a maga és hozzátartozói nevében eladja a bácsvármegyei Syregzhentpeter nevű possessióban levő részbirtokát és a Sygyrthow (a Tisza mellett) nevű halászhelyet Garai János özvegyének Hedvignek 1700 frtért. (Ez oklevél a nevek kiírásában és a

¹⁾ E cikket elhunyt jeles főtítkárunk és volt szerkesztőnk halála előtt pár héttel írta, így tehát ez az ő utolsó dolgozata gyanánt tekintendő. Szerk.

vételár tekintetében váriánsa az ez évi február 27-én ugyanezen tárgyban ugyanezen káptalan által kiadott másik oklevélnek. (Lásd M. O. D. L. 12212. sz. a.)

(Kelt junius 11-én.)

1430.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Vitéz János (Johannes Vitez dictus de Chew) 1000 frtért eladja néhai Garai János özvegyének Hedvignek (domina Adviga vocati) a bácsvármegyei Chyregzenthpeter possessióban levő részbirtokát és Chyregthow nevű halastavát.

(Kelt február 27-én.)

1431.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint nobilis domina Susko vocata filia Laurencii de Bodogazzonfalwa a maga és rokonai nevében a baranyavármegyei Bodogazzonfalwa, Wiglak és Zeplak nevű possessiókban levő birtokait eladja Maróthi János macsói bánnak 300 arany frtért (puri auri veri et justii pondens vendidisset, dedisset et contulisset).

(Kelt julius 2-án.)

1431.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint Fabiánus, Lukács fia, (hospes de Zond) az ó-budai apácák képviselőjében tiltakozását fejezi ki az ellen, hogy a Zenthpeter nevű praediumot, melyre az apácák igényt tartanak, János, László és társaik „nobiles de Aranyan“ Garai Miklós nádor fiának Miklósnak eladhassák.

(Kelt julius 3-án.)

1433.

András bánmonostori kanonok levele Budáról Nagy Lwchei Balázshoz, (hova? nincs megmondva), melyben elmondja, hogy ő volt Bácsban Péter kalocsai érseknél (a kitől a kanonokságot nyerte) és az felkérte, küldene neki pisztrángokat. Mivel Budán ily halat nem lehet kapni, kéri tehát, küldjön neki, az árát

majd utólag megküldi. (Kelt Budán, sabbato proximo postfestum kathedre beati Petri apostoli.)

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1433.

A Bács vármegye hatósága névleg: Nos Johannes de Teremheg et Franciscus de Gut vicecomites, item Andreas de Zoltha et Mihael de Kezi (Kéri is lehet!) judices nobilium Comitatus Bachiensis memorie commendamus, quod Ladislaus de Z'lag contra nobilem dominam Clara vocatam, relictam Georgii Horváth de Vayzka juxta continencias aliarum litterarum nostrarum ad judicatoria super eo, quod ipse Ladislaus equos equaciales prefati Georgii mariti equidem domine non abstulisset, sola sua in persona suum deposuit juramentum coram nobis. Datum Bachie, feria quinta proxima post festum omnium sanctorum. Anno millesimo, quadragesimo trecesimo tercio.

(Kelt november 5-én.)

1433.

Garai Miklós nádor levele Thallóczi Frank belgrádi kapitányhoz, melyben kéri, hogy György budai polgárnak, kit a bácsi vásár alkalmával Fejéregyházi János deák bácsi udvarbíró mintegy 1000 arany frt ára javaitól megfosztott, elégtételt szolgáltatasson.

„Exponit nobis providus, Vir Georgius institor civis Budensis, gravissima sub querela, quodomo Joannes literatus de Feyereghaz judex curie Bachiensis, in nundinis circa dominicam Ramispalmarum Bachie celebratis, prefatum Georgium institorem jobbationem de nostro officiolatu, suis omoribus bonis privasset et per impositiones calumpniarum res et bona fere ad mille florenos auri puri se extendentia ab eodem Georgio recepisset, hominesque et familiares vicecomitis nostri comitatus Bachiensis inibi tunc repertas, quosdam ex eiusdem verberassat et quosdam vulnerari fecisset“, kéri tehát szolgáltatasson elégtételt.

(Datum Bude.)

1433.

A bácsi káptalan bizonyítványa Fejéregyházi János-deák érseki udvarbíró részére György budai kereskedő ingóságai felől, miket az udvarbíró a bácsi vásár alkalmával állítólag hamis pénznek forgalombahozása miatt vett el tőle, s azon vizsgálat eredményéről, melyet ez ügyben a vármegyétől kiküldött szolgabírák és bácsi nemesek teljesítettek.

„Nos capitulum ecclesie Bachiensis memorie commendamus, quod nos cum ad legitimam Johannis literati de Feyreg haz judicis curie archiepiscopalis Bachiensis etc. Oswald örkanonokot küldték ki a bácsi nemesek ítélő gyűlésébe, (mely junius 18-án tartatott) ott a vármegye két szolgabírájával (Thoma de Voryad és Georgis de Kerek) megjelent, hol Gara Dezső és László macsói bánok által kirendelt alispánok egy királyi levelet mutattak be, mely szerint György budai kereskedő sérelmet szenvedett. F. János e levélre azt felelte, hogy az árukat hamis pénz miatt szedte el, (propter delationem false monete), a mely pénzek és holmik megvizsgálására egy bizottság küldetett ki, ebben: Michael de Feldwar, Joannes de Naytwelgh, Mihály és András de Zenthiwan, Petrus de Ders, Stephanus Cheh, Petrus Kerezthes de Pejrocz, a kik F. János házához mentek, a kiknek a holmikát bemutatta. Ezután elküldtek az alispánokhoz, hogy vagy jőjjenek megtekinteni, vagy átküldik György kereskedőt; de ők sem nem jövének, sem Györgyöt átküldeni el nem rendelvén, a kiküldöttek lepecsételték és F. Jánosnál hagyták a holmikát.

(Datum tertio diei termini prenotati. jun. 20.)

1435.

Zsigmond király oklevele, mely szerint Johannes filius Philippi de Korogh kijelenti, hogy miután Lévai Cseh Péter macsói bán a neki kölesön adott 500 frtot visszafizette, a nála ezért zálogban levő bodroghmegyei: Chenthe, Tothfalu, Kylywd, Kerezthes, Vanna, Negbvend és Aratho nevű birtokokat a nevezett bánnak visszaadta.

(Ered. a budai kam. ltárban.)

1436.

Zsigmond király oklevele, melyben átírja és megerősíti Maróthi János macsói bán részére (és kérelmére) a Regh és Bakach possessiókra vonatkozó 1416. évi (Zsigmond király) és a bácsi káptalannak 1416. évi iktató levelét.

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1436.

A bácsi káptalan jelentése Zsigmond királyhoz, ennek 1435. évi december 4-én kelt rendeletére, mely szerint Georgius filius Lorandi de Nemethy panaszára az ellene Lucas filius condam Johannis de Pethke által Thárnok nevű birtokán elkövetett hatalmaskodás ügyében vizsgálatot tartott a valkóvármegyei hatósággal. Homo regnisként itt „Stephanus de Zombor“ szerepelt, a ki Miklós bácsi kanonokkal együtt járt el ez ügyben.

(Kelt jan. 19.)

1437.

Zsigmond király (Prágában kelt oklevelével) Guthi Országh Mihály kir. kincstartó kérelmére megengedi, hogy Czoborszentmihályi János fia Mihály (főleg Csehországban szerzett érdemeiért) az őt Czobor-Szent-Mihályon, Jánosi-ban és Halmos-on illető birtokrészek iránt quae nunc erga manus Blasii, Demetrii et Nicolai nec non Joannis filii Berthok de dicta Czobor-Szent-Mihály in concambialem permutationem possessionis Bya vocata haberentur a jog igazolása mellett pert indíthassanak a Berthókok ellen.

1437.

A garai konvent főnöke Fábrián („Fabianus prepositus de Gara et vicarius per partes Slavoniae ceterique fratres ejusdem conventus fratrum ordinis predicatorum“) engedélyt ad a Garay testvéreknek arra, hogy a konvent templomának oltára alá temetkezhessenek.

1439.

A kőzi káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Albert király¹⁾

¹⁾ Albert oklevele kelt Zomban. (Bács m.)

rendeletére Garai László macsói bánt (G. Miklós egykori nádor fiát), a castrum de Waradinopetri és az ottani apátság feletti patronatus birtokába beiktatta.

(Ered. a budai kam. levéltárban.)

1439.

Albert király oklevele, melyben Garai László macsói bánnak adományozza Pétervárad várát és az ottani apátság feletti kegyúri jogot. (Kelt Zondban.)

(Pesty másolata.)

1439.

A titeli káptalan előtt Ladislaus filius Stephani de Nagwelgh 600 arany frtért zálogul adja Nicolaus de Pekurnek a Nagwelghben, Cheusz-ben Balásfalva és Izkorotha nevű possessiókban levő részbirtokait Bács vármegyében. A birtokok körülírva nincsenek.

(Kelt ápr. 23-án.)

1441.

I. Ulászló király oklevele, melyben hozzájárul ahhoz, hogy Maróthi László macsói bán visszaadja Rypak-i Miklósnak és Jakabnak a bácsmegyei Rypak, Tarcha, Tarnok, Kereked, Zenthmárton és Udvarnok-ban levő részbirtokokat, miket Zsigmond király hűtlenség miatt a családtól elkobzott és Maróthi János macsói bánnak adott.

(Ered. a budai kam. ltárban.)

(Folyt. köv.)

Közli: D. Gy.

Grosschmid Gábor.
1813–1895.

Társulatunkat nagy veszteség és súlyos csapás érte, mert érdemes főtitkára, Grosschmid Gábor, folyó évi november hó 15-én rövid betegeskedés után elhunyt. Grosschmid halála gyászt jelent nemcsak hozzátartozóira, barátaira és tisztelőire, hanem első sorban megyei történetirodalmunkra nézve is, mert ámbár ő hosszú és tettekben gazdag élete folyamán a közélet csaknem minden terén egyaránt kitűnt; s ámbár úgy a jogszolgáltatás, mint egykor a közigazgatásnak magasabb tisztí állásaiban is kiváló szerepet játszott: mindazáltal legmaradandóbb becsű munkásságát megyei történelmi társulatunknak szentelte, melynek csaknem egy decenniumon át lelkes és hasznos munkása s főtitkára volt.

Méltán megérdemli tehát, hogy róla e helyütt is a legnagyobb hálával és elismeréssel emlékezzünk meg, s hogy nevét mindenkor azok sorában emlegessük, a kik a vidéki história-irodalom leglelkesebb munkásai valának és a kik a mi társulatunk legjobbjai közé tartoztak.

Legyen áldott emlékezetek!

D. Gy.

Tartalom:

	Lap.
1. A titeli káptalan története. Irta Érdujhelyi Menyhért	49.
2. Adatok Jankovác történetéhez. (Két okmány). Közli Czirfusz Ferenc	86.
3. Bács-Bodrogh vármegyei tanulók a külföldi egyetemeken. Közli Frankl István	88.
4. Nemes-Milities 1771. évben. Irta Grossechmid Gábor	90.
5. Regesták az Országos Levéltárból. Közli D. Gy.	106.
6. Grossechmid Gábor. Irta D. Gy.	112.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA
